

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG

FOR

LYSGAARD, HIDS

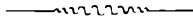
MED FLERE

HERREDER

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND

1920

KJELLERUP
KJELLERUP A'IS' BOGTRYKKERI - H. S. SØRENSEN
1920

TRÆK

AF

THORNING SOGNS HISTORIE I DET NITTENDE AARHUNDREDE

VED S. RAVNHOLT

ALHEDENS FØRSTE PLANTAGER.

I en stor Bue vest om Thorning Sogn strækker sig fra Vium mod Bording de omfattende Plantager: Stendalgaard, Havrdal, Ulvedal og Kompedal. Deres jævne Toplinje syner sig vidt ud i Landskabet og staar som et Vidne om, hvad der kan naas gennem Flid og Udholdenhed, er en Opmuntring til de mindre Anlæg dér langt vesterude og rundt omkring om bare at slaa Rod og komme med opad.

Naar man færdes i disse prægtige Granskove, faar man ikke nu Indtrykket af, at her har været de store Vanskeligheder at overvinde, som Historien melder om. Ingen Forknythed i Væksten fortæller om en langsom Udviklings mange Besværligheder, ingen Halvhed gør Resultatet mindre. Man sér nok, hvor Vind og Vejr farer haardt frem mod de yderste Forpost-rækker, men ellers har alt den selvfølgelige Tilstands solide og sikre Præg. Og dog har her den Begyndelse kæmpet sig frem, der blev Grundlaget for det store Arbejde andre Steder trindt om paa Halvøens Heder.

At man netop tog fat paa dette Sted, har vel sin Aarsag i den Omstændighed, at Egnen i Anledning af Koloniplanerne i Forvejen var grundig undersøgt af Kommissioner og af Statens udsendte Sagkyndige. Desuden, hvilket ogsaa havde været en særdeles vigtig Faktor ved Anlægene af Kolonierne, var denne

Strækning forholdsvis let tilgængelig, idet den rigtige Landevej fra Viborg til Kolding og den fra Skive snoede sig her forbi.

Omkring 1780 samler alle Hedeinteresser sig om Plantning, om denne sidste Tilflugt dog ikke kan lykkes. Alle de andre Forsøg paa Hedekultur ved Opdyrkning lige fra 1720, men især fra 1750—60'erne, var bleven til fejlslagne Forhaabninger, Skuffelser saavel for Regeringen som for de paagældende Mennesker. Nu beslutter da Staten at anlægge en Plantning, saaledes som ivrige og gode fædrelandske Patrioter tilraader, og Stendalgaard, der paa en lang Strækning laa i Skel med Thorning Sogn mod Nordvest, blev udsæt til at danne denne første Begyndelse.

Gaardens Bygninger og en Del af de omliggende Agerjorder blev anviste til en Skovrider. De øvrige Jorder, mest Hede, blev 1788—89 under Ledelse af Forstinspektør Brüel, en af Hedekulturens betydeligste Arbejdere, taget ind til Skovanlæg. »Vel er denne Brüel en Udlænding«, skriver N. Blicher i sin Topographie over Vium Præstekald (Viborg 1795), »en Hanoveraner, men dog vist en god, dansk Patriot. Han besidder fortrinlige gode Indsigter i Skovvæsenet og har ved et Skrivt deri vundet en Præmie i sit Fødeland. Han er en ærlig og virksom Mand — og baade ynder og dyrker det Lands Sprog, hvis Brød tildeles ham rigeligen og umisundt. Først blev der indtaget et bekvemt Stykke Lynghede af 40 Tdr. Lands Størrelse, som med stor Bekostning blev indhegnet med dobbelt Dige og Lyngtørv — den eneste Hegnsmaade paa Kolonierne. Siden har man indtaget et Stykke efter det andet . . . Det eneste, her saa's, er Gran, Fyr og Birk. Paa en □-Alens Størrelse opgraves det øverste Jordlag og lægges, til desto bedre Ly, ved Siden af Hullet. I dette, som for det meste bestaar af Smaasten og Grussand, med en liden Blanding af Muld, saa's Frøet tykt. Saaledes er det — □ ved □ — og af disse Rod ved Rod hele Plantagen over, undtagen hvor der paa

Agerlandet er saaet efter Ploven. Det første saaede Stykke tegner nu paa 5te Aar ikke slet. Der findes Graner — skønt ikke i Almindelighed — paa af 8 til 14 Tommers Højde. Men det synes ogsaa at være det bedste og bekvemmeste Stykke. De sildigere Indtægter lover ikke fuldt saa godt.

Det var overvejende med almindelige Fyr, man havde begyndt. Man mente at have Erfaring fra Tyskland, hvor den i de nordtyske Sandmarker var lykkedes godt. Planterne voksede ogsaa tilfredsstillende i Førstningen, hvorfor man hurtig gik i Lag med Udvidelser. En Del Heder af Frederikshedes og Havruds Marker blev erhvervede til Plantagen. Ligeledes købtes kort efter fra Thorning By en tilgrænsende Hedestrækning. Endvidere blev den ene (den østre) af Ulvedal-Kolonien to Gaarde nedlagt og det meste af dens Jorder indlemmet i Plantagen, medens Bygningerne blev Bolig for en Skovfoged, altsammen inden 1798, altsaa i Løbet af 10 Aar, i hvilken Tid der angives at være tilsaaet med Fyr et Areal paa 550 Tønder Land, som aarlig forøgedes.

Den betydelige Udstrækning, Plantagen saaledes hurtig fik, er dog ikke et Udtryk for, at Sagen sér lovende ud. Maaske var Aarsagen ligesaa meget den, at der maatte skabes Læ for den skarpe Vestenvind, hvis Indflydelse nu allerede viste sig, og dette var ikke at opnaa paa anden Maade end ved at lade Planterne indbyrdes skærme hinanden.

I en Indberetning til det kgl. Rentekammer 1798 hedder det om Plantagen: »De største Træer er nu fuldelig 5 Fod høje og de øvrige mindre i Forhold til deres Alder. Plantagerne har alle en frisk Farve, som viser, at de er i god Vækst. Mellem Fyrplanterne er nogle Steder saaet Birk, der ligeledes tegner meget godt, og nogle deraf, som i Førstningen har haft Ly af Hegnsvoldene, er 4 a 5 Alen høje med Stammer næsten af en Arms Tykkelse. Paa et Sted i Plantagen er en Rad unge Graner, som er bragte fra Avnsbjerg-

gaards Hauge og udplantede. De er nu 4—5 Alen høje og har de sidste Aar gjort Skud paa $\frac{3}{4}$ Alen«. Det maa imidlertid ikke have været lige godt altsammen, thi der fortsættes: . . . »De uundgaaelige Uheld af stærk Nattefrost om Foraaret eller stærk Tørke om Sommeren, der kan ødelægge de ganske unge Planter og gør det fornødent, at Besaningen maa gentages, vil Fornuftige ikke lægge Vedkommende til Last, ikke heller derfor erklære Anlægget for umuligt eller unyttigt«.

Men det værste var endnu tilbage. Da Fyrren havde naaet en vis Højde, for korte og tynde til nogen Brug, gik de pludselig ud eller standsede i Væksten saaledes, at de henstod mellem Liv og Død i Aarevis. Man prøvede igen, dog samme Resultat. Der var nu gaaet mange Aar hen, og megen Arbejde og stor Bekostning var spildt.

Den første Tid af det nye Aarhundrede var saaledes nogle meget kritiske Aar for Plantningssagen, men dens ihærdige Mænd holdt ikke op endnu; atter forsøgte de, denne Gang med andre Arter af Naaletræer, særlig Rødgran. Og nu gik det endelig. De yderste Rækker kunde ikke trodse Vinden, de visnede hen, men længere inde skød Stammerne lange Skud og standsede ikke paa Halvvejen. Fra nu af plantedes saa godt som udelukkende Rødgran, idet man indrettede sig paa at maatte ofre Yderrækkerne, hvilket kunde gøres her, da der var Plads nok, og dermed var Skovens Fremtid sikret.

Blandt de mere periodiske og lokale Forstyrrelser var en Hedebrand, som engang (vistnok i 1790'erne) overgik Ulvedals Plantage, meget alvorlig. Branden opstod — ligesom andre af Tidens altfor hyppige Brande — ved Uforsigtighed, bredte sig fra Karup Mark helt op mod Thorning og ødelagde henved 200 Tdr. Land af Plantagen. En senere, mere nordlig Ild truede selve Stendalgaards allerede værdifulde Skov, men standsedes i Tide ved Digerne, der paa dette Sted var

iri for Lyng. Disse uberegnelige og i deres Virkninger saa frygtelige Ildebrande gav Anledning til, at man dannede de saakaldte Brandlinjer: nøgne Jordstrimler, rundt om Plantningen og tværs igennem forskellige for dér at borttage Ilden dens Næring.

Det var nærmest en saadan Ildsvaade, der blev den indirekte Aarsag til Kompedals Plantage. St. St. Blicher meddeler herom i sin Beskrivelse af Viborg Amt 1839: »Den fordærveligste i sin Følge indtraf 1783, da en Strækning af omtrent en Kvadratmil i den sydligste Del af Karup Sogn og det sydvestlige Thorning, der var bevokset med et frodigt Lyng paa et meget dybt Moorlag, for et Tidsrum af et halvt Sekulum aldeles ødelagdes. Thi ej alene afbrændte Lyngen, men og tillige Mooren, og varede denne Brynde i 3 Uger . . . Omsider blev hele Tomten til Flyvesand — af Vestenvinden udbredt mod Øst«. Sandet samlede sig i lave Klitter, uregelmæssige Høje og Fordybninger opstod. Da der senere blev plantet her, lykkedes dette helt godt i disse Ujævnheder, hvor der de fleste Steder var langt til Ahln. Nogle Aar efter denne Begivenhed blev Kolonieggen tilsét af Regeringens Vurderingsmænd, og disse beretter (Økonomiske Annaler 1802) om Stedet: »Kompedal er næsten aldeles ødelagt ved Flyvesand. Omtrent 2,900 Tdr. Land er enten ganske skjult dermed eller saaledes blottede for al brugelig Overflade, at intet er igen undtagen Ahl og Grus. Af de forrige store Strækninger Agerjord er nu kun 47 Tønderland tilovers, som bruges af to Husmænd, af hvilke den ene er Opsynsmand ved Flyvesanden. Selv disse 47 Tønderland er for det meste dækkede af et Sandlag 5 til 6 Tommer dybt, hvori pløjes og saa's. Den betydelige Flyvesand har foruden de nysnævnte 2,900 Tønderland af Bækgaardens Jorder borttaget 150 Tønderland og af Frederiksmose (Graamose) omtrent 450. Den udgør 3,500 Tønderland. I stærk Storm er den vel endnu paa sine Steder i Bevægelse, men den kan dog ikke gribe videre om sig, da den deri saede Sand-

havre (Marehalm) er i den skønneste Vækst og optager al den Sand, Vinden kan tilføre. Hele Strækningen er for nærværende Tid aldeles ingen Nytte til, og dersom et begyndt Forsøg med at saa' Skov deri ikke lykkes, vil den endnu længe være det«.

Forsøgene maa være lykkedes saa nogenlunde, i alt Fald staar Skovene der nu. 1839 angives den til ca. 100 Tdr. Land, men dens Udstrækning var iøvrigt endnu ikke fastsat ved nogen Inddigning, og det tilføjes, at det er vanskeligt at forudsige, hvornaar den vil betale sig. Plantning af Dele af Kompedals Heder fortsattes ogsaa ind i det 20de Aarhundrede; men i Slutningen af 50'erne og i 1872 hærgede to frygtelige Ildebrande Heden og Dele af det beplantede Areal.

Den nyeste af Plantagerne, Havrdal, anlagdes 1824 med et Areal af 340 Tdr. Land. Man anvendte her den nemmere og billigere Metode at pløje Jorden i Strimler og deri plante. 1868 angives Stendals og Ulvedals Plantager at indeholde henholdsvis 540 og 350 Tdr. Land. Alle Beretninger ved den Tid gaar ud paa, at Plantagerne lykkes godt, og at de frembyder et interessant Skue, især den ældste i Kredsen: Stendalgaard. Nutidens Plantningsarbejde har som bekendt opnaaet gunstige Vilkaar. Det støttes som en Samfundssag og bæres oppe af Folkets Deltagelse og Sympati. I Glæden derover kan der være Anledning til at mindes disse første, forberedende Begyndelser.

KNUDSTRUP MARKED.

Omtrent midt i Thorning Sogn, hvor det bakkede og frugtbare Agerland ved en noget brat Overgang mødes med den flade, mere tungtprægede Hedeegn, ligger Landsbyen Knudstrup. Byen er gammel, har tidlig samlet sig om de mange Veje, der her støder sammen, og som forhen, da Vejene var de eneste Færdselsaarer, gjorde Stedet til et Knudepunkt for Forbindelsen mellem betydelige Pladser. Fra Nord kommer Landevejene fra Viborg og Skive og fører mod Kol-

ding: den ældgamle Kongevej, fra Øst og Vest Veje fra Vinderslev og Karup Sogne.

Knudstrup tilbød sig saaledes ved sin Beliggenhed som et udmærket Samlingssted. Det var da naturligt, at her opstod et Marked, og at dette snart vandt stor Anseelse ikke alene i nærmeste Omegn, men ogsaa videre ud over den lokale Kreds.

For et Aarhundrede siden bestod Byen af 6 Gaarde og ligesaa mange Huse samt den gamle Kro. Gaardene havde den Gang paa lidt nær ens Udseende: Tre Huslænger, hvidkalkede Overvægge og graafarvede Undervægge, Egestolper og Lyngtag. Foran eller bagved Stuehusene var der en lille Kaalgaard, indhegnet ved Stendiger eller opstakkede Hedetørv. Rigtige Haver efter Nutidens Begreb var her som overalt blandt Hedeboenderne en saa godt som ukendt Ting, endogsaa Betegnelsen »Have« var endnu fremmed for de fleste. I Kaalgaarden fandtes, som Navnet antyder, en Del Grønkaal, desuden lidt Suppegrønt, Løg og Timian. Træerne var faa og bestod af smaa, forkrøblede Pil, Hylde og Rønner samt vilde Blommer og mosgroede Stikkelsbærbuske med fattig Frugt. Hvor der fandtes Blomster, indskrænkede disse sig til Morgenfruer, Balsam, Ambra og lignende. Kroens Anlæg var dog baade større og mere pynteligt med en Allé af høje Træer og et Lysthus af Syrener. Egnen havde Præg af Hede. Kun den nærmeste Jord var opdyrket. Vest for Landsbyen laa den store, øde Lyngflade, hvor der kun hist og her fandtes opdyrkede og beboede Smaapletter med de enkelte Gaarde og Huse i lang Afstand fra hverandre.

I vore Dage har saavel Knudstrup By som den hele Omgivelse et ganske andet Udseende. Heden er forsvunden, talrige Belyggelser ud over Sletten er opstaaet. Korn- og Kløvermarker har afløst Lyngen, en Mergelbane fra Engesvang har tilført Egnen Tusinder Læs af Mergel, hvad yderligere medfører Udvikling

og Vækst. Alt er forandret i Henseende til Naturen og Folkelivet.

Men som Tilværelsen dengang i alle Maader var enklere og mere simpel og afsondret, betød en opdukende Forandring for Datidens Mennesker ogsaa den største Fest. En saadan aarlig tilbagevendende Begivenhed var Markedet.

Knudstrup Marked! Herlig Klang i Ordet, oplivende Glimt ud over Heden, i Stand til at lyse op for Øjet paa en nøjsom Sjæl, bundet i Savn til Hverdag, tyngtet af Slid. Knudstrup Marked: Minder om Solskin, Glans af Sommer; thi det var jo i Juni, sidst i den varme Maaned, at Markedet holdtes. Ogsaa ét i Oktober, men ikke saa stort og prægtigt som det ved Midsommer.

Ad krogede Veje med langsomme Stude foran knirkende Vogne eller paa bare Ben med Træsko under Armen og Mad i Kurven, festklædt frem mod Byen. Folk saa's ved Daggry, trækkende med Stude, Køer og Ungkvæg ad alle Veje, der førte mod Knudstrup. Opad Dagen vrimlede det paa Pladsen mellem Teltene af Mennesker, brølende Kvæg, brægende Faar og Lam, med hvilke Lyde snart blandede sig Gøglernes Raaben og Skrigen.

Var Markedet Genstand for Tiltrækning overfor den omboende Befolkning spillede det en ikke ringere Rolle for selve Stedet. Forberedelserne til Begivenheden begyndte i Byen og nærmeste Omegn flere Dage forud med Bagning, Brygning og Anskaffelse af forskellige Kolonial- og Drikkevarer. Man kunde vente Tilrejsende af Bekendte og Prangere. Disse sidste havde som Regel bestemte Hjem i Byen og i Eggen til Natophold før og under Markedet. I disse Tider havde Handelsfolkene ikke de lettransportable Pengesedler. De medbragte sædvanlig solide Kasser eller Tasker med Stabler af Sølvspecier. Saadanne Værdimøbler maatte bringes i Sikkerhed om Natten og hensattes

ofte i Fodenden eller Hovedgårddet af Handelsmandens Seng.

Dagen før den egentlige Markedsdag ankom et stort Antal Næringsdrivende med Telte, der rejstes paa Markedspladsen, mest langs de Veje, der løber gennem Byen. Der var saaledes hele Smaagader af Telte og Butikker: Skomagere, Sadelmagere, Manufakturhandlere, Rebslagere og Træhandlere, der alle drev Forretning. Der var Legetøjsbutikker og en Række Telte med Kager, Christiansfeldter, Sukkergodt i alle Former, lysteligt at sé til. Der var Karusseller, Gøglere, Fremvisning af mange Séværdigheder. Endelig baade hist og her Drikketelte. Markedet gjaldt overvejende Studehandel. De fleste Hedebønder havde dengang kun Stude som Trækdyr, mange havde flere Par og dertil Opdræt væsentligst af Studekalve. Tilrejsende Prangere opkøbte de bedste Dyr, der til dette Marked søgtes bragt i godt Huld, og de, der solgte saadanne, skulde saa igen have ét eller flere Par yngre og magere, hvorved der indvandttes Penge, 25 a 50 Rigsdaler paa hvert Par. Dette var en af Hedelandbrugets bedste Indtægtskilder i de Tider. Handel med Heste og Køer var af underordnet Betydning paa Knudstrup Marked.

Der skulde drikkes Lidkøb paa hver Handel, altid med Vidner. Sælgerens forpligtende Erklæring lød i Reglen saaledes: »Saa dreker A dæ di tow swotbrogget Stued te, rele te Brug o fri faa aall usynle Fejler«. Saa stødtes Glassene eller Kopperne sammen, og Vidnerne supplerede med: »Skaal o Løk mæ æ Handel, Dæ mæ æ Stued o Dæ mæ æ Pæng«. Købesummen betaltes, og Sælgeren saa' sig om efter et for ham passende Par Stude igen. Ofte kunde de mere belevne Bønder lave Fortjeneste ved at købe og sælge flere Par. Hen over Middag kom Kvinderne og Ungdommen fra Omegnen til Markedet. Husmødrene gjorde Indkøb af røde og sorte Lérvarer: Fade, Kovser, Tallerkener og Potter med og uden Tæer, endvidere Bom-

uldstøjer, Sirts og Tørklæder m. m. Børnene blev forsynede med Legetøj af Træ og Blik, Porcellæn og Lérvarer, Mundharper, Fløjter og lignende. Der købtes Klipfisk og fersk Fisk. Mændene forsynede sig for Sommeren med Reb, Studepuder, Høleer og Skovle. Ungdommen flokkedes. Nogle fik sig en Markedskæreste, i hvis smilende Følge Forlystelseskvarteret undersøgte. Kageteltene gjorde Forretninger, og der udveksledes Markedsgaver af forskellig Slags. Hen paa Eftermiddagen begyndte Dansen i Kroens Storstue eller i et Telt udenfor. Dette Arbejde, hvor svedigt det end i Sommertiden kunde være, toges op med frejdig Glæde. Blev det for hedt, kastede Karlene deres Frakker og gennemførte Dansen i Skjortæærmer. Nogle af de mest fremmelige paa dette Omraade havde forskaffet sig en Danseskjorte til dette Brug.

Naar Mændene og Ungdommen fra nærmeste Egn hen sidst paa Eftermiddagen havde været hjemme med Handelsvarerne, levende som dødt, og faaet Kreaturerne til Ro, malket o. s. v., begav man sig igen til Markedet for at overvære Aftenens Begivenheder, der foruden den fastsatte Dans bestod i Punschedriken med tilhørende Slagsmaal. Ældre Mænd, der hverken drak for meget eller havde Anlæg til Udskejelser, sagde gerne til hinanden: »Lad os gaa dernede og sé, om der er nogle, der kommer til at slaas i Aften«.

I Reglen fik disse deres Nysgerrighed tilfredsstillt. Der var altid nogle, som paavirket af den lange Markedsdags onde Aander let kom i Klammeri. Medens Slagsmaalet stod paa, var de kæmpende omgivet af en tæt Skare interesserede Tilskuere, der fulgte Skænderiet og Tummelen med delte Sympatier for Parterne.

Dagen derpaa var tildels Rastdag i Byen. Flere af Teltene forsvandt først opad Andendagen, og Beboerne havde adskilligt at ordne i Hjemmene efter Markedsdagens venden op og ned paa de vanlige Forhold. Ogsaa Andendagen forløb ofte med en Del Slutnings-

punsche i smaa Selskaber, indtil omsider alle saavel bedrøvelige Rester som haandgribelige Resultater var fjernede og opgjorte, hvorefter Byen og Egnen igen faldt tilbage i de tilvante Folder.

Men Indtrykkene blev tilbage og fæstnede sig. I Folks Tidsbestemmelser regnedes Resten af Aaret med »før« og »efter« Knudstrup Marked.

Ved det nittende Aarhundredes Begyndelse boede Befolkningen i det udstrakte Thorning Sogn i de Byer, som endnu eksisterer under Navnene: Thorning, Ungstrup, Vattrup, Knudstrup og Skræ, og i de Samlinger af Gaarde og Huse, der betegnes: Impgaarde, Graa, Graaskov, Ravnholtgaarde, Stenrøgl og Graamose. Hovedgaarden Kærsholm, der nu er udstykket i over en

~~I en stor Bue vest om Thorning Sogn strækker sig fra Vium mod Bording de omfattende Plantager.~~ Snes større og mindre Parceller, var da kun delt i 2 eller 3 større Gaarde og maaske et enkelt Hus. Bøgild og Oustrup har formentlig da kun udgjort en enkelt Ejendom af hvert Navn. De enligt liggende Gaarde og Steder: Sangild, Bækgaard og mulig Mallinggaard og Kærsholms Møllegaard, var efter al Sandsynlighed bygget og beboet og laa hver for sig fjernt fra de nævnte Byer og Gaardsamlinger.

I og omkring Byerne og omkring de enkelte Gaarde var Jorden dyrket, som det kaldtes, i Fællesskab, men store Dele af de mellemliggende Arealer og de store Vidder navnlig mod Vest og Syd i Sognet henlaa i uopdyrket Hede. I den østlige og nordlige Del af Sognet fandtes en Del Skovpartier og Buske, som i Tidernes Løb nu omtrent er forsvunden. De dengang øde Hedestrækninger, der henlaa mellem de nævnte Byer og Steder, er nu indtagen, opdyrket og bebygget. Sognet har faaet helt andet Fysiognomi, et helt andet Liv rører sig.

Den gradvise Fremgang i Sognets Folketal sér saaledes ud:

1801	levede	678	Mennesker	i	Thorning	Sogn.
1840	»	1029	—	—	—	—
1880	«	1892	—	—	—	—
1901	»	ca. 2200	—	—	—	—

Sognets Areal udgør ca. 15,000 Tdr. Ld. med 211 Tdr. Hartkorn. Kirken laa dengang som nu i Thorning By. Der var 2 Skoler: I Thorning og i Ungstrup. (Nu er der 10 Skoler i Sognet.)

Selvfølgelig var Vejlængden for de fjernestboende Børn over en halv Mil til Skolen. Ved Aarhundredets Begyndelse var en Pastor Gundorff Præst i Thorning indtil 1819, da St. Blicher blev Præst dér. Han var der som bekendt kun i 6 Aar til 1825. I de næstfølgende 6 Aar til 1831 var en Pastor Christensen Præst i Thorning, hvorefter Pastor Jacobsen kom og forblev der i 19 Aar indtil 1850.

Som Skolelærere ved de to nævnte Skoler virkede i Aarhundredets første Halvdel Lærer Dyhr og Lærer S. Kirkegaard ved Thorning Skole og en Lægmand, Jakob Mikkelsen, og Lærer Nielsen ved Ungstrup Skole.

Om Folkets Liv i borgerlig og aandelig Henseende paa den Tid i Thorning Sogn foreligger kun sparsomme Oplysninger. Kun St. Blichers Fortællinger og Skildringer af Livet paa Heden kaster glimtvis et Lys derover. Mulig at han med sit poetiske Anlæg og med sin Interesse for Menigmand kan have paaavirket enkelte af Samtiden. Men da den første Fjerdedel af det nittende Aarhundrede jo var en baade aandelig og materiel yderst fattig Tid, særlig i Hedeegne, saa har der næppe været Betingelser for, at den menige Befolkning kunde tilføres noget dyberegaaende Aandsliv eller kulturelle Fremskridt. Bondens Kaar var trykkende og tarvelige, og i afsides liggende Hedeegne, hvor der var langt til Naboer og til Købstad, daarlige Veje og langsom Forbindelse med Kulturens Arnesteder, levede Fa-

miljerne som oftest i den Tid et stille, tarveligt Liv, ubekendt med og uberørt af, hvad der foregik ude i den store Verden paa Krigsskuepladserne, paa Digtningens og det vaagnende Aandslivs Omraader. Der foreligger ikke fra dette Aarhundredes første Fjerdedel noget Vidnesbyrd om, at der i Thorning Sogn har rørt sig noget Liv udover det almindelig fortrykte Liv, som kendetegner denne Periode, og Beboerne har da sikkert haft nok med at bjerge det tarvelige Udkomme midt i Egnens og Tidens Øde. Det er om denne Tidsperiode, Fr. Barfoed skriver i sin Fædrelandshistorie: »Yderst vanskelig var det at faa fat i Penge til Skatten, en Udgift, der dengang var Bondens største Skræk. Kun lidt var der at sælge, og kun usle lave Priser kunde faas. Statsbankerotten 1813 havde medført Folkets Lammelse, og Agerbrug og Haandværk sygnede hen. Helt op i Tyverne var Kornpriserne saa usle, at der næsten ikke kunde faas Penge for noget som helst. De smaa Jordbrugere kunde næppe holde sig, og de større Jordgods-ejere kunde det næsten mindre. En Mængde Ejendomsbesiddere maatte gaa fra Gaard og Grund, fordi de ikke kunde betale Skatterne. Intet Under, at Folkets Stemning var mørk og nedtrykt. Hvorhen Øjet saa end skuede, var der Brist paa Liv og Brist paa Bevægelse«, og denne triste Skildring passer efter de gamles Beretninger ogsaa paa Forholdene i Thorning Sogn.

.Tager vi saa Aarhundredets næste Fjerdedel under ét og hæfter Opmærksomheden ved Thorning Sogns Udseende omkring 1850, finder man allerede da betydelige Fremskridt. De forrige Tidens tarvelige og højst mangelfulde Landbrugsredskaber: Træplove med Hjul, Harver med Egetræstænder, Vogne med og uden Jernskinner paa Hjulene, og lignende primitive Redskaber afløstes af Jernsvingploven, Jernsvenskarven og Jerntænder i Sletharven. Vognhjulene fik Ringe af helt Jern, og Sæddækkeren dukkede frem hos de mest fremmelige Landmænd. Man havde begyndt at mergle og indføre Brak paa Lerjorden. Paa Sandjorderne i Hede-

egne kom Merglingen langt senere. Her foregik Opdyrkningen paa den Maade, at efter at et Stykke paa 4 a 6 Tdr. Land mod Ydersiderne var indrammet ved at trække nogle Furer med Ploven, sattes Ild paa Lyngen, der afbrændtes paa et saadant Stykke ad Gangen. Saadan Afbrænding foregik gerne om Foraaret, naar Lyng og Mos var nogenlunde, ikke alt for tør. Naar saa det afbrændte Stykke havde ligget til hen paa Sommeren, sattes Ploven, i Reglen forspændt et Par Stude, i Gang paa Stykket. Dette kaldtes at »bryde i Heden«. Næste Aar eller undertiden 2 Aar efter kunde Jorden brakkes og bearbejdes til Kartofler, Boghvede og Spergel. Til Kartofler brugtes Staldgødning, ellers intet det første Aar. Nu var det jo i hine Tider en ren Umulighed at skaffe Gødning fra Møddingen til saa store Arealer, og Kunstgødning var dengang ikke indført paa Hedeegne og vilde ogsaa have kostet for meget efter Prisforholdene paa Avl og efter den Nytte, den kunde have gjort paa Sandmarkerne. Men i Stedet for vidste Hedebonden at forskaffe sig Erstatning for Gødning. I Maj blev Hedetørvspaden gjort i Stand og sleben, og med den vandrede Karlen, Daglejeren eller Manden selv ud i Heden og huggede Asketørv. Disse var som Regel 3 Kvarter lange og godt $\frac{1}{2}$ Alen brede med et Par Tommers Tykkelse eller lidt mere, saaledes at lidt af Underlaget under Morren kom med. Disse Tørv vendtes om paa Fladen med Muldsiden opad. Naar de saaledes havde ligget og tørredes i et Par Uger, blev de rejste op paa Kant to og to mod hinanden. Efter endnu et Par Ugers Tørring samledes Tørvene i Dynger eller lange Rader og antændtes. Paa den Maade tilvebragtes en Mængde Aske, ofte over 100 Læs paa en Hedegaard, og denne Aske kørtes saa om Efteraaret ind paa Boghvedestubbene og anden Jord som Gødning, nedpløjedes, og derefter besaaedes Arealet med Rug. Der avledes som oftest rigtig god Rug paa Hedejord efter denne Behandling. Der blev som Regel saaet Rug i samme Stykke 2 Aar i Træk. Af den saaledes ret be-

tydelige Rugavl solgtes en Del ofte til gode Priser. Man var ikke dengang inde paa at fodre Kernen op paa Besætningen. Til Faarene blev der bjerget Toplyng og Lav fra Heden, og Faareflokkene var dengang betydeligt større end nu. Ogsaa »Hedetørv« til at brænde i Bilæggerkakkellovnen blev hentet fra Heden.

Thorning Sogn hørte jo til Bindeegnen, og Bindehosen, Strømpestrikning, senere Strømpevævning, afgav i Aarhundredets første Halvdel et væsentligt Bidrag til Indtægten. De mange Faar gav megen Uld, der i Hjemmene forarbejdedes til Uldtøj og Vadmæl til Klæder.

Som bekendt fra flere Egne, navnlig i Jylland, var det ogsaa fra ældre Tid saaledes i Thorning Sogn, at to Ejendommers Bygninger laa sammen saadan, at der var én stor fælles Gaardsplads, og Stuehusene laa i Flugt med hinanden, havde hver en Sidebygning, og lige overfor Stuehusene laa Laden til hver. Disse kunde enten være sammenbygget med en Port igennem eller kun adskilt ved en Gennemkørsel mellem Husene. Af saadanne Dobbeltgaarde fandtes flere i Sognet, men ved Midten af Aarhundredet var disse som saadanne forsvundne ved Udflytning eller Ombygning.

Forinden vi forlader Aarhundredets første Halvdel, maa ogsaa for Thorning Sogns Vedkommende noteres den saakaldte »Slavekrig« i Marts 1848. Denne ejendommelige Bevægelse, der paa sine Steder rundt i Jylland fremkaldte ret omfattende Foranstaltninger, havde ogsaa sin Periode i Thorning Sogn. Paa en aaben Mark øst for Knudstrup By samledes de fleste af Sognets Mænd næsten daglig en Uges Tid til Øvelse under Anførsel af en gammel Løjtnant, der boede i Sognet. Smedene havde travlt med at rette Høstleer og sætte disse paa Stager, og med slige Vaaben blev Mændene forsynet. Et Par ridende Bøndermænd gjorde daglig Ture sydpaa for at erfare noget om de udbrudte Slaver. Der holdtes daglig Udkig paa Højderne, og en Gang imellem spillede Foraarsluften eller

Folkefantasien Egnen det Puds, at det kom til Omløb, at nu kunde der sés Røg og Støvskyer af Slavernes Fremrykning. Det hed sig snart, at Gaarde og Byer var afbrændt sydpaa, overalt huserede Slaverne skrækeligt, og det ene Rygte, grueligere end det andet, svirrede rundt. Tilsidst, da der trods alle Forventninger alligevel ingen Slaver kom til Syne, opløstes Øvelserne, og efter nogen Besindelse indsaa' da de fleste, at det hele havde været blind Allarm. Enkelte mere tænken- de og forstandige Mænd troede vel ingen Sinde paa disse Slavehistorier, men Fantasien løb saaledes af med Samtiden, at saadanne enkelte mere kritiske og fornuftige Røster ikke kunde faa Ørenlyd.

»Mændene fra Fyrrerne«, de, der blev vaagen i vor folkelige Friheds Morgenrøde, blev ogsaa i Thorning Sogn dem, der førte an i Udviklingen i de næstfølgende Snes Aar.

Skønt det ikke er Formaalet i denne Beretning at give en personal Skildring af enkelte Mænd, vil det dog vanskelig helt ud kunne undgaas i en lokal-historisk Redegørelse at nævne Navne, der har haft Betydning og Indflydelse i Samtiden, medens mange andre kan have Krav paa Ihukommelse.

Skulde her saaledes nævnes nogle af »Mændene fra Fyrrerne«, som i den følgende Tid kom til at tage virksom Del i Løsningen af de med Grundloven forøgede Opgaver og disses Røgt i Thorning Sogn, kommer man ikke udenom Navne som: P. Bertelsen, Rasmus Paarup, begge Medlemmer af Sogneforstanderskabet i Halvtredserne, Kirkeejer P. Lassen, Graagaard, Gaardejer og Møllejejer L. Eskildsen, Sivert Jensen, Medlem af Sogneforstanderskabet i Tredserne, J. P. Keller, Sognefoged m. m., Anders Almind, Kristian Smed, Medlemmer af Sogneforstandersk. i Tredserne, Kristen Andersen Ravnholt, Medlem af samme i Halvtredserne, Formand i Tredserne, Nicolai Andersen, Formand i Tredserne og Halvfjerterne, Johan S. Bräuner, Medlem og Formand i Tredserne, Jens Hvam

og Johannes Jensen (Smed), Medlemmer af Sogneraadet i Halvfjerserne, Forstander Schmidt, Formand i Halvtredserne. I denne Forbindelse maa endvidere nævnes Pastor Katstrup, der fra 1850 var Præst i Thorning, og Lærer Kirkegaard samme Sted.

Bøgildgaards Institut, Opdragelsesanstalt for forsømte Drengene, med Schmidt som Forstander, var bleven oprettet i Trediverne som Statsanstalt. En Maadeholdsforening med Lærer Kirkegaard som Formand dannedes i Fyrreerne og overlevede Aarhundredets Midte, hvorefter den opløstes.

HALVTREDSERNE.

Idet vi saaledes paa vor Vandring gennem Aarhundredet stadig med Thorning Sogns Forhold for Øje altsaa nu passerer Aarhundredets Midte og dermed lægger Grundlovens Fødsel og Treaarskrigen bag os, gaar vi ind i Halvtredsernes Opgangsperiode med økonomiske Fremskridt, en Tid, der endnu af de ældre mindes som en fornøjelig, næsten sorgløs Periode baa-
de for yngre og ældre. Gifte Folk, særlig Mændene, morede sig fortræffeligt ved Sammenkomster og drev mange Løjer. Ovenpaa den sejrrikt førte og sluttede Treaarskrig var det, som om intet tyngede. Sejrsfølelsen og Velværet under Junigrundloven og de bedre økonomiske Kaar ligesom gav sig Udslag i et muntert Liv. Om Vinteren var der Fastelavnsballer og lignende selskabelige Sammenkomster i Sognet. Mand og Kone tog til Bal hos en Gaardmand eller i Knudstrup Kro. Det gik muntert til ved disse Sammenkomster med Sang og Dans og harmløse Løjer. Der blev spist og drukket godt af Datidens Spisekamre og Punschebollerne, og det skete vel ogsaa dengang, at én og anden fik vel meget.

En Sport, der ogsaa særlig præger Halvtredsernes Folkeliv i Thorning Sogn, var Nytaarsløjerne, der rigtignok ofte dreves næsten for vidt, særlig naar man mærker sig, at det var af ældre Mænd paa Landet

og ikke en kaad Ungdom i Byerne. Nytaarsaften var det Skik at gaa om i Nabolaget og skyde. De fleste Mænd havde en Flintebøsse eller en »reglementeret«. En Mand ladede sin Bøsse, gik til næste Nabo og fyrede af. Naboen ladede og fulgte med til en tredie, denne med til en fjerde Nabo, og tilsidst var der ofte henved en Snes. Nu skulde Løjerne rigtig gaa for sig. Hen over Sengetid sattes Kursen ud til til en énligtboende Familie, hvor Manden ikke før havde været med denne Aften. Her anføres nogle Prøver af de mange:

En saadan Nytaarsaften i Halvtredserne kommer en Trop paa omtrent en Snes Mand ud til Peder Fourholt, der boede vestligst i Graaskov. En af Mændene er »forklædt« og banker paa Døren og Vinduer, jamrende sig over, at han med Familie er væltet henne ved Landevejen, hvor Heste og Vogn ligger i en sørgelig Forfatning, og anmoder P. F. om at følge med saa hurtigt, han kan. Peder kommer i en Fart i Klæderne, den forklædte forlanger en Kniv til at skære Hammelrebene med, og Peder giver ham i Hast Brødkniven. Saa af Sted hen til Landevejen, Peder foran, løbende som alt afgang af hans hurtigste Tilstedekomst, den forklædte bagefter, hikkende af Latter. Ankommen til Stedet, hvor det foregivne Køretøj skulde ligge væltet, er der jo i Mørket intet at sé. Der var langs Vejen Fordybninger i Jorden, Huller og Sandknuder, hvor en Del Skytter laa. Paa et aftalt Signal giver Skytterne Ild lige mellem Benene paa P. Fourholt, der strækker Hænderne i Vejret og vilde løbe ad Hjemmet til, men standses af den forklædte, der nu holder ham hans egen Brødkniv for Ansigtet, spørgende: »Kender Du den her?« Yderligere opskræmt tager Peder Flugten hjemad; men ved Hushjørnerne møder ham en ny Salve af de dér posterede Skytter. Da svinger Peder i Løb ud over Marken, raabende: »Hvis I sky'r mæ, saa rænner a Herren ta' mæ lieg te næst Nabo«. Nu brød Latteren løs, og Peder overgav sig til Flokkens Spot.

En anden Nytaarsaften i Halvtredserne var en

mindre Skare kommen til Bækgaard, hvor der foruden Familien var et Par gamle Aftægtsfolk. En af Flokken er forklædt i lang Kappe og med Maske. Han træder ind i Stuen, medens de andre rumsterer udenfor. Den indtrædende snakker med forandret Mæle og stærke Gebærder noget halvtysk indenfor Døren. Den gamle Aftægtskone holder Tællepraasen hen for sig imod den fremmede. Da hun havde sét nok, udbryder hun til sin Mand, der sad stivnet af Skræk i Stolen: »Herre Jesu Krist, Kræn Madsen, det er ingen Minnisk«.

Et andet Sted havde man ud paa Natten kaldt Manden op og lokket ham ud for at hjælpe ved en væltet Vogn eller et vildfarende Køretøj. Imens gaar en af de sammensvorne ind i Sovekammeret til Konen og pusler ved Sengen, som han forestiller at ville lægge sig ned i. Konen advarer ham i alvorlige Ord og foreholder ham, at han maa tage sig i Agt, da Karlen ligger i Kamret ved Siden af, og hun truer med at kalde paa denne. Selvfølgelig var der ingen Karl i Huset, hvad der var den natlige Gæst velbekendt.

Med en Rumlepote eller en raslende Lænke listede man sig ind paa Loftet og skrækkede Beboerne ved Sengetid. Ikke altid blev det samme Aften opdaget, hvem det havde været. Efter overstaaet Løjer blev i Reglen Flokken beværtet med Spise og Drikke. Undertiden satte nogle sig til at spille Kort den halve Nat.

Julen — Juletiden —, denne herlige Midvinterfest, stod i Folks Bevidsthed og Vurdering sikkert i større menneskelig Festglans dengang end nu. Naar der de foregaaende Dage var brygget og baget, slagtet og gjort rent inde og ude, og den lave Stue paa Juleaften var varm, medens et Snelag ude dækkede Jorden, saa var der Betingelser til Stede for en rigtig fornøjelig nordisk Jul.

Ved Siden af dette muntre Liv og samtidig med de økonomiske Fremskridt begyndte ogsaa i Halvtredserne det religiøse Liv at ytre sig i Thorning Sogn. Der var i Sognet enkelte Familjer, som var paavirkede

af den religiøse Vækkelse, der stammede fra de gamle »Forsamlingsfolk«, der var kendt baade i Jylland og paa Øerne fra Fyrerne. Det kan næppe paavises, hvorfra eller ved hvem denne Vækkelse havde forplantet sig hertil, men meget rimeligt er det, at den stammer fra P. Larsen Skræppenborg og hans Venner og Rejsefæller, som paa deres lange Rejser i Jylland kom i Berøring med mange og gav Vidnesbyrd om og ud af det Trosliv, de levede i og glædedes ved, men som paa den Tid af de fleste agtedes for en Særhed.

Den Mand, om hvem det almindelig erkendes, at han i Thorning Sogn var den første, der talte med andre om sin Tro, om Synd og Naade og evigt Liv, var Johannes Gantzhorn, en mild og venlig Mand, der kom fra Nabsognet Kragelund til Thorning omkring 1850, og nogen Tid efter var der som berørt enkelte Familjer, mest Kvinder, der om Søndagen samledes til fælles Opbyggelse, læste Prædiken, sang af Brorsons Salmer og talte sammen om aandelige Ting i al Enfoldighed. Disse Møder i Hjemmene fik af udenforstaaende snart tildelt Prædikaten: »Helligforsamlinger«. Den blindfødte Jens Dyrholm var ogsaa i disse Aar en Gang i Thorning, og selvfølgelig har denne ejendommelige, aandeligt begavede Mand talt til Folk ved mindre Møder. En Bog af ham, som Nedskriveren af dette læste, indeholdt foruden en Beretning om hans Indviklen i Mormoners og Baptisters Lærdomme tillige en Afhandling om andre dybtgaaende aandelige Spørgsmaal, navnlig om Stridsennet: Kristi Nedfart til Dødsriget. Denne Part af Bogen betragtedes af flere som højst farlig til Læsning af Lægfolk, hvorfor da ogsaa en forsigtig Mand i Thorning Sogn forseglede denne Part af Bogen, forinden han overlod den til Læsning af andre. Seglene blev imidlertid brudt op, og Afhandlingen blev læst af flere, men af vedkommende forsigtige Mand blev der givet Paalæg til dem, der laante Bogen, om at reservere sig og være yderst varsom med Hensyn til det Afsnit i denne: »Omvendelse efter Døden«.

Den senere bekendte Indremissionær Anders Stubkær boede i nogle Aar i Halvtredserne ved Impgaard nord for Thorning. Om den religiøse Vækkelse i Sognet paa denne Tid skriver han i sin Bog: »Nogle Oplevelser« bl. a. følgende:

»Thorning Sogn var et berygtet Sogn i mange Maader, og jeg havde som Barn hørt mange sælsomme Fortællinger om dette Sogn. Naturligvis var her jo en Mængde hæderlige Undtagelser, som vel ogsaa udgjorde den største Del. Der var ogsaa nogle faa vakte Mennesker. Da disses Antal efterhaands forøgedes, brød det løs med Forfølgelse, skriver A. Stubkær. »Nogle af Sognets fremmeste og bedst stillede Mænd gik til Præsten og bad ham, om han ikke vidste Raad til at sætte Bom for den farlige Lære. De forestillede ham, at det var at befrygte, at hele Sognet blev hellig, og saa vilde det ende med Fattigdom, eftersom de Hellige jo tro, de kunde faa alting af Gud ved at læse og bede«.

Stubkær fortæller videre, at da der var kommen en ny Præst til Thorning, gik Sogneforstanderskabet dér til ham og forestillede ham den Splid og Forvirring, det truede med, og som ogsaa gik ud over Selskabslivet med Kortspil og Baller. De blev da enige om at indbyde til et Forhandlingsmøde i Thorning Skole, hvor Stubkær blev tilsagt at give Møde og gøre Rede for den ny Religion. Samtidig var det Rygte sat i Omløb, at der var bestilt en Vogn til at føre ham fra Thorning til Hørup Tinghus, dersom de kunde fange ham i Ord. Dette, fortæller han, kom der dog intet ud af, men efter nogen Forhandling med Præsten forlangte Degnen Ordet. Han sagde blot: »Om der staar noget i Bibelen om Forfølgelse, véd jeg ikke og heller ikke, hvor det skulde staa deri; men jeg véd, det ikke er sandt, thi nu har jeg holdt Skole i Thorning i 30 Aar, og jeg er ikke bleven forfulgt for det!« — Hertil svarede Stubkær: »Paulus skriver uheldigvis for Dem ikke noget om, hvor mange Aar De har holdt Skole, men om De har levet gudeligen i de Aar. Det er dette, her er Tale om«.

»Da Degnen mærkede, han var ved at komme i Klemme imellem Kakkelovnen og Væggen« — skriver Stubkær —, »søgte han at redde sig med en Vigtighed, idet han sagde: »Aa, lad mig komme forbi, jeg skal sandelig ud at give mine Køer«.«

Saa refererer Stubkær videre, hvorledes han og nogle flere fra Thorning var til Møde i Kjellerup, hvor en Sten blev kastet ind ad Vinduet, tiltænkt Stubkær, men traf en anden i Stuen o. s. v. Og endelig fortæller han om det store Møde hos Laurs Eskildsen i Thorning, hvor Fynboen Niels Hansen blev valgt til Lægprædikant, samt at de strenge rettroende med »den rene Lære« efter nogen Tids Forløb opdagede, at Niels Hansen i et og andet havde »afvigende Meninger« og derfor ikke kunde være de Helliges Udsendinge. Den nydannede og kun lidet sammenarbejdede Forening opløstes da, og N. Hansen, der kort efter blev Lærer ved Kristianshøj Skole, fortsatte Virksomheden som Lægprædikant for egen Regning.

Om de samme Begivenheder: Mødet hos Laurs Eskildsen i Thorning og Niels Hansens Valg til Rejseprædikant, beretter Andreas Ravn i Sinding i »Livserindringer« paa en noget anden Maade. Han, der var mere frisindet og havde videre Synskreds, lod sig ikke hovmesterere af de andres »rene Lære«. Han havde hørt og læst noget af Grundtvig og sluttede sig nærmest til hans Livsanskuelse. Ravn skriver om et Møde i Ungstrup: »Da der saaledes var indbudt til et offentligt Diskussionsmøde, besluttede vi fra vor Side at holde en rigtig Forsvarskamp, hvortil baade Hostrup i Silkeborg, Pastor Møller i Sejling og Lærer Thomas Nielsen, Østerbording, — senere Landstingsmand — gav Tilsagn om at møde. Men Hostrup fik Forfald, og da han ikke kunde komme med, havde Møller ingen Lyst, og da Th. Nielsen fik at vide, at hverken Hostrup eller Møller kom, vilde han heller ikke. Andr. Ravn sagde da: »Ja, enten I vil med eller ej, saa baade vil og skal jeg give Møde!«

Dette Møde var indvarslet af A. Stubkær, Thomas Hansen, Elsborg, og deres Meningsfæller med det bestemte Formaal: »at faa afgjort, hvem der vilde være Grundtvigianer, da ét skabet Faar let kunde smitte hele Flokken«. Til Mødet var der kommen Folk fra flere Sogne. Thomas Hansen stod frem og meddelte, at Hensigten med Mødet var som anført at faa afgjort, hvem der var Grundtvigianer og hvem ikke. Efter et Replikskifte mellem Thomas Hansen, Niels Mortensen og Anders Kjældsén, fik Andreas Ravn Lov til at udtale sig.

I kraftige og djærve Sætninger hævdede han Kristendommens Sandhed, som den havde mødt ham i Daabspagtens Ord og ikke i den ene eller anden »rene Lære«. Han tog Afstand fra de andres Dømmen og Fordømmelser af afvigende Meninger, og Diskussionen tog en saa aparte Retning, at det kom under Debat, hvorvidt Præstekonen i Sejling — Jutta Bojsen Møller — kunde være en Kristen, eftersom hun ved given Lejlighed tog Del i Dans. Grundtvigs og Birkedals Livssyn og Lære i Tale og Skrift blev ved dette Møde omdebatteret, forsvaret af Andr. Ravn, men fordømt og kasseret af andre.

Om denne religiøse Bevægelse i de Tider skriver A. Stubkær videre: »Der trak nemlig tre Skyer op over det unge vakte Liv i Thorning. Den første Sky var Grundtvigianismen, der paa en forunderlig Maade fandt Vej til de nævnte Steder. Peder Larsen Dons, som før havde gæstet Egnen, gjaldt iblandt den aandelig vakte Kreds som en Patriark . . . Nu havde han stiftet Bekendtskab med Grundtvig og hans Salmer, og Grundtvigs Opdragelse, at Troesbekendelsen var Herrens Mundord, betonedé han saa stærkt, at hans gamle Venner ikke kunde forstaa ham anderledes, end at Bibelen derved fik en underordnet Plads. Denne Oplysning vilde Peder Larsen gøre os delagtige i. Det var saaledes gaaet op for ham, skriver Stubkær, at Pietismen spillede for stor en Rolle iblandt os o. s. v.

Han vilde ikke længere fordømme Dans og Kortspil. Dette vakte Mistanke hos os om, at dette skulde blive et kærkomment Evangelium for »den gamle Adam«. Men ikke nok hermed: Peder Larsen vilde, vi skulde faa Bekendtskab med Grundtvigs og Ingemanns Salmer, og navnlig: »Dejlig er Jorden« sang han alle Steder paa sin Rejse. Dette var dog ikke det værste, men nu kommer Rumlen, skriver Stubkær: »Peder Larsen vilde ogsaa, at vi skulde sé lidt lysere paa Hedningene, som ikke havde hørt Evangeliet her, og i den Anledning citerede han nogle Vers af en Salme af Grundtvig: »I Kvæld blev der banket paa Helvedes Port«. »Nu blev der blæst Alarm blandt de Hellige alle Vegne i Jylland«, skriver Stubkær, og Pauli Ord om, at »der skal indkomme svare Ulve iblandt Eder«, fandt man nu virkeliggjort midt iblandt sig.

Baade Stubkær og Andr. Ravn beretter videre i deres respektive »Erindringer« om den Strid og Uenighed, der herpaa fulgte. A. Ravn skriver: »At siden den Tid har der været to Retninger af de opvakte i Thorning, baade Grundtvigianere og Indremissionsfolk, at Stubkærs Evne til at tale saa rørende om Jesu Pine gav sig Udslag i, at Folk græd mere over Jesus end over sig selv, og at Stubkær under sit Ophold i Thorning blev de Opvakes Leder, og med ham fulgte Rædselen for Grundtvigianismen«.

Disse citerede Optegnelser om de aandelige Rørelser i Thorning i Halvtredserne vil give forstaaende Læsere en Forestilling om Befolkningens aandelige Staasted paa den Tid og paa disse Omraader. De gudelege Forsamlinger i Hjemmene fortsattes og holdtes regelmæssig ugentlig kredsvis omkring i Sognet, men endnu i Slutningen af Halvtredserne var det kun enkelte Familjer, der sluttede sig til denne Form for den religiøse Bevægelse. Disse »opvakt«, som de kaldtes, maatte jo her som andet Steds taale lidt Spot og kritisk Omtale, men Forfølgelse i egentlig Forstand var der ikke Tale om. Den foran omtalte Niels Hansen af

Kristianshøj holdt jævnlig Aftenmøder i Thorning Sogn, og enkelte Lægprædikanter fra andre Egne gæstede ligeledes Thorning og talte ved Møderne.

TREDSERNE.

Ved Præsteskiftet i Thorning 1860 kom der ved Pastor Baches Vidnesbyrd til at lyde en alvorsfuld Tale i Kirken. I de gudelige Forsamlinger i Hjemmene tog han ikke Del, men gennem sine Prædikener i Kirken øvede han sikkert nogen Indflydelse paa en Del af Tilhørerne. Han var den første Præst i Thorning, der til Konfirmationen i Kirken satte Børnene i Række efter Alder og ikke, som tidligere var Tilfældet, efter Lærdom eller anden medfødt eller selverhvervet Anseelse. Dette var en god Skik. Den dæmmede af mod enhver Indsmuglen af Selvbehagelighed og Misundelse paa dette Omraade. Tidligere var det næppe undgaaet at spekulere i Rangfølgen paa Konfirmationsdagen, og én og anden har maaske fra denne Dag medbragt et bittert Minde om at have været langt nede i Rækken eller maaske nederst. Naar nu Fødselsdagen bestemte Rækkefølgen, var det lige ærefuldt, hvor man stod. Det kunde endog da hænde, at det langt fra var noget Fortrin at have staaet øverst.

Sommeren 1861 gjorde Frederik den 7. og Gemalinde en Rejse gennem Jylland fra Viborg over Thorning Sogn til Jelling. En Junidag var der i Knudstrup By rejst en Æresport med Grønt og Blomster over Landevejen og med Indskrift paa Buen: »Velkommen«. Flagene smeldede for den lette Sommervind, og da Kongetoget standsede lige foran Æresporten, holdt Pastor Bache en Tale til Kongen, hvori han bl. a. udtalte: »Vel er vi og vor Egn fattige, men vi er trofaste mod vor kære Konge og tolker vor Glæde ved Hans Majestæts Nærværelse iblandt os«, og Kongen, der sad i aaben Vogn, slog ud med Haanden og udtalte »en hjertelig Tak til mine kære trofaste Jyder«. Efter et motiveret Leve for Kongen, henvendte

Præsten nogle Ord til Grevinde Danner, der sad i den næstfølgende Vogn, og under den forsamlede Folkeskares Hurraraab satte Toget sig i Bevægelse sydpaa. Ude paa Heden steg Kongen af Vognen og gik til Fodshen til Bækgaard for at sé de gamle Volddiger, der endnu findes paa disse Steder som Minder om Slaget paa Grathe Hede.

De næstfølgende Aar var jo, som man véd og kender, rige paa Bevægelser og Begivenheder, der prægede sig dybt i mange Mænds og Kvinders Bevidsthed. Den ulykkelige Krig og den forsmædelige Fredsslutning forvandlede Halvtredsernes glade Liv til et tungere og mere indadvendt Tankeliv og Tilværelse end før. Allerede Budskabet om Kong Frederik den 7des Død i November 1863 virkede tyngende paa Sindet og Stemningen hos mange. De, der var mest vaagne, og som fulgte nogenlunde med i de inden- og udenrigspolitiske Forhandlinger, anede Uvejr i Luften. Hvorledes Folkestemningen var i hine mørke Vinterdage, lader sig ikke beskrive. Det kom tildels frem i en Række Digte og Sange, som spredtes ud til Folket gennem Blade og Skrifter, og hvori Tanker, Følelser og Anelser ved Kongens Død gaves Udtryk. Et af de mærkeligste og mest gribende Digte fra denne Tid var Villh. Birkedals: »Ved Kong Frederik den 7des Bisættelse«:

»Nu bærer de bort Kong Frederiks Lig,
det sættes i Gravkapellet.
Et Hav af Graad over Gravklædets Flig
er Folkehjerte-Farvellet«.

I dette lange Digt, der er 45 firlinjede Vers, lader Forfatteren gennem sin rige Fantasi den afdøde Konge staa op fra sin Baare i Roskilde Domkirke og i Midnatstimen gribe Hjelm og Skjold og kalde paa de henfarne Helte, der hviler i Krypten. De maa staa op nu og være med i den afgørende Kamp ved Danmarks gamle Grænse.

Og fjerde Kristian, Dronning Margrethe, Sakso og flere staar op af Senge, med Kong Frederik i Spidsen paa hviden Ganger skrider Skaren ad Ringsted til, hvor Valdemarerne, Absalon og Esbern Snare kaldes frem, og Riddet gaar videre til Dannevirke, hvor der staar Rækker af »Ryes Brigade«. — Mindre end en Maaned efter dette Digts Fremkomst stod den danske Hær ved Dannevirke.

Julen 1863 var en forunderlig, alvorsfuld Tid med trykket Stemning og bange Anelser, navnlig i de Hjem, hvor Indkaldelserne havde gjort Mandens eller Sønnens Plads tom. De yngre Slægtled eller de, der er fødte siden 1864, vil næppe kunne sætte sig ind i, hvorledes Stemningen i Folket var i disse Tider. Særlig mørke og tunge blev de Indtryk, Tanker og Følelser, man grebes af, naar man i hin Vinters korte, triste Dage stod paa Højderne og skuede ud over de sne-dækte Landskaber, hvor et Regiment i Udrustning som en lang, sort Strime bugtede sig ad Vejene sydpaa. Da følte dybt inde, mens Øjet duggedes, hvad den norske Digter Henrik Ibsen gav Udtryk i Sangen:

»Nu flokker sig om Tyras Borg, kan hænde sidste
Gang,
Et Folk i Nød, et Folk i Sorg med Flaget halvt paa
Stang,
Forladt, forladt paa Farens Dag, forladt i Stridens
Stund« o. s. v.

Afskeden i Hjemmene, Ensomheden og Savnet af de Indkaldte, Breve fra de ved Dannevirke liggende Soldater, de tiltagende truende Udsigter og endelig Dannevirkes Rømning, — alt dette lagde en tung, knugende Stemning over Folket og bøjede til Alvor og Vémod selv stærke Karakterer. Hin uforglemmelige Søndag den 7. Februar, da Rygtet om Dannevirkes Opgivelse bredte sig fra Viborg ud til Thorning, var Folk som sædvanlig om Søndagen i Kirke. Paa Pladsen udenfor taltes ivrigt sammen om Rygtets Paa-

lidelighed og Rimelighed. En Mand sagde: »Det er s'gu Løwn; Dannevirke ka' æ Tyskere ett indta'«.

Man vidste endnu intet bestemt, men allehaande Rygter svirrede omkring, Folk lyttede til alt, hvad der fortaltes, og gik paa Vejene hjemad fra Kirken med en forunderlig ængstelig Forsigtighed. Og da saa Bladene de følgende Dage bragte fuld Besked, var Forstummelsen topmaalt. Uden at Folk havde gjort sig Rede for Dannevirkestillingens Holdbarhed og Følgerne af at fortsætte Forsvaret dér, havde mange levet sig ind i den Illusion, at d é r skulde Fjenden ikke saa let komme over. Des større var Forbavselsen, da man læste i Bladene følgende Telegram: »Dannevirkestillingen er opgivet, Kanoner og Krigsmateriel efterladt, aabent ligger Landet for Fjenden«. Dette var for mange en Efterretning saa rystende, at man hørte Udbrud som: Færræderi, Fejghed og Kjæltringstreger. Fra menige Soldater ved Hæren, der nu samledes ved Dybbøl, kom der Breve til Hjemmene. Alle vidnede de om Skuffelse og Forknythed. I Pressen og i Folkemunde lød der Fordømmelse over Overgeneralen, de Meza, der da ogsaa blev fjernet fra Overkommandoen.

Efter Dybbøls Fald den 18. April overstrømmedes Thorning Sogn og Omegn af tyske Tropper. I hver Gaard var der Indkvartering af 2, 4 eller 6 Mand i omtrent en Maaned. De fleste var flinke Mennesker, der bl. a. foreviste Befolkningen Mekanismen ved deres nye Naalegeværer. Senere hen paa Sommeren kom Østrigerne. De brugte flere Steder den Skik at sætte Bajonetten paa, naar de traadte ind i en Gaard, sagtens for at forbløffe Beboerne. I Reglen forlangte de Mælk at drikke, og mange Steder fik de den i fadevis. En sølvbeslagen Pibe eller lignende værdifuld Genstand forsvandt flere Steder, hvor en Trop af Kri-gerne havde rumsteret i Stuerne. Paa deres Strejftog omkring i Egnen satte de undertiden igennem større Kornmarker og nedtraadte derved en Del Sæd.

Med Fjenden i Sognet og Jylland rundt forløb den triste Sommertid, selvfølgelig under trykket Stemning. Henad Efteraaret begyndte de Indkaldte at komme hjem, og i Løbet af Vinteren kom alle de, der var i Live. Enkelte var saarede, og nogle savnedes for stedse.

Den bitre Følelse og alvorsfulde Sindsstemning hos Befolkningen, fremkaldt ved Krigens hidførte Savn og Sorger og den ydmygende Fredsslutning, gjorde en Del af Folket mere eftertænsom og indadvendt. Hjerternes Jordbund blev ligesom mere modtagelig for aandelig Paavirkning, for religiøs og folkelig Vækkelse. Dette gav sig i Thorning Sogn Udslag først i større Deltagelse i de gudelige Opbyggelsesmøder, hvortil nu sluttede sig en Del, som ikke tidligere havde følt Trang dertil, og senere i den folkelige Bevægelse, der affødte Højskoler, større og mindre rundt omkring. En Del af Ungdommen fulgte med i Forsamlingslivet og var stærkt greben af det aandelige Røre. Hver Søndag og ofte midt i Ugen om Aftenen var der Møder i Hjemmene. Enkelte Lægfolk og Kolportører kom og holdt Taler og Bønner. Der blev læst Prædikener af Luther, Retzius og Linderoth og sunge Salmer, mest af Brorson, og Sange, der kom frem i Tiden af ukendte Forfattere. Der ligesom strømmede en Flod af aandelige Sange med stærke, hjerteoprivende Udtryk og baarne af stemningsfulde Toner ud til Folket fra disse Møder. De unge lærte disse Sange udenad ved at høre dem sungne. Kun ganske enkelte fandtes trykte, men ved Afskrifter udbredtes de i mangfoldige Eksemplarer.

Disse Sange, hvis Indhold og Toner maa betegnes som ejendommelige for Datidens yngre Slægtled, optoges tildels senere i »Harboøresangbogen« og »Hjemlandstoner«. Her blot en Prøve:

»Anskriget lyder, sé Brudgommen kommer«,
 »O, Verden, hvor vellystig er Du bleven«,

- »Jeg er fremmed, jeg er en Pilgrim, blot en Aften,
blot en Aften bo'r jeg her«,
- »O, store letsindige Skare, som prange med Kristi
Navn«,
- »Jeg nu kender ingen Glæde uden den, som er af
Gud«,
- »Farlig er Verden, smal er den Vej, vi skal gaa«,
- »Hjemvé, o Hjemvé, hvi trykker Du mit Hjerte,
presser af Øjet saa mangen Taare frem«,
- »O Land, o himmelske Fædreland, hvis Sol gaar
aldrig ned«,
- »Ingen vinder frem til den evige Ro«,
- »O, Dag uden Lige«.

Saadanne Sange eller af Brorson: »Gak hen i Gethsemane«, — »Kom, Hjerte, tag Dit Regnebræt« lød ved Møderne, i Hjemmene og under det daglige Arbejde. Endnu lyder vel nogle af de samme Sange ved Missionsmøder, men sikkert nok er de et Særkende for den Tid, da de første Gang laa Ungdommen paa Tunge og fyldte dens Sind.

Folk valfartede fra Thorning Sogn til Bording Kirke Søndag efter Søndag for at høre den veltalende Opvækkelsesprædikant Pastor Bülow, der med stærk Røst hævdede de haarde og strenge religiøse Principer. Der var hos mange af den Tids »Opvakte« en uslukkelig Tørst, en egen ubevidst Trang til noget stærkt, haardt og oprivende, en given sig hen i højstemte Toner og Udtryk. Den mildere, men dybere evangeliske Forkyndelse, som lød i Thorning Kirke gennem Pastor Baches Vidnesbyrd, kunde i disse Tider ikke tilfredsstille den uklare og umættelige Trang til stadig at nyde og behage sig i stærke Udtryk og Stemninger.

Aarene 1864 og 65 var som antydet for Thorning Sogns Vedkommende en stærk bevæget Tid. Der gik en Vækkelsesbølge hen over Folket paa disse Egne, og der var da ogsaa religiøse Retninger, der søgte at udnytte den fremkomne Tilstand og Stemning. For-

uden de hyppige Sammenkomster og Møder af almén religiøs Art. og hvor en og anden Lægprædikant kom til Stede og talte, fremstod i Efteraaret 1865 Fripræsten Grunnet, der ved sin Veltalenhed og vindende Væsen rev en Del med sig eller i hvert Fald en kort Tid tiltrak sig nogen Opmærksomhed paa Egnen omkring Thorning og Kjellerup. En Del fulgte og hørte Grunnet ved Møderne. Nogle blev betagen af hans tilsyneladende klare Bevisførelse for, hvor forkert de Troendes Stilling var deri, at de i Selskab med de »Vantro« gik til Alters i Folkekirken, og i det tiltalende i hans Skildring af, hvor skønt det vilde være, naar de Troende overensstemmende med Skriftens Ord skilte sig ud fra dem og samledes om en Præst, der ikke var ansat af Staten, men af Gud og antaget af Trosfæller.

Denne af Grunnet rejste Bevægelse stod paa nogle Maaneder og endte foreløbig med, at nogle Familjer, ialt vistnok 14 Mænd og Kvinder, optoges i Grunnets Frimenighed i Efteraaret 1865 ved en Sammenkomst med Altergang i Jens Simonsens Storstue i Kjellerup (nu L. Bomholts Gaard). De udtraadtes Antal forøgedes ikke senere paa denne Egn, og Skridtet blev saaledes uden Betydning udadtil. Enkelte gik senere tilbage til Folkekirken.

Det religiøse Liv og Røre i Thorning Sogn fortsattes i de næstfølgende Aar i de samme Former, som det havde antaget Aarene forud. Dog begyndte der i Vinteren 1866—67 nogle Sammenkomster af mere privat og oplysende Karakter. Det var navnlig Lærer Stensig, som fra 1862 var Lærer i Thorning, der førte Ordet ved disse Møder, hvor han bl. a. ud fra Melbys Kirkehistorie udviklede dennes eller vel rettere Grundtvigs Syn paa de i Johannes' Aabenbaring paapegede 7 Folkemenigheder, ligesom Stensig ogsaa bestemt fremsatte sin egen Forstaaelse af Kristenliv og Folkeliv. Disse Møder var navnlig for det yngre Slægtled særdeles oplysende og befrugtende og vakte Opmærksom-

heden for en noget anderledes Forstaaelse af Livet, end de foregaaende Aars mange og større stemningsfulde Møder havde bibragt Deltagerne. Stensigs Natur og Maade at virke paa var nærmest en Pioners: Banebrydende, opredende og klargørende. Han slog til Lyd paa nationale Strengte for Folkeliv og Folkesange, talte ofte over Sagn, Myther og Kæmpeviser og paaviste derigennem Forfædrenes Grundanskuelser og Menneskelivets Forhold til onde og gode aandelige Magter. Dette var jo alt i god Forstaaelse og Samklang med det Livssyn, der fremsattes paa de allerede da i andre Egne oprettede Folkehøjskoler, og Talen faldt da jævnlige hen paa dette, at man i Thorning burde have en Højskole i Gang.

Den Kreds, der fra først af samlede sig om Stensig og lyttede til hans saakaldte ny Lære, var ikke stor, kun enkelte Familjer og nogle unge, spredte over hele det store Thorning Sogn. Stensig holdt tillige nogle Vintre Aftenskole, hvori deltog baade ældre og yngre Karle, ogsaa enkelte gifte Mænd gik med. Om Sommeren holdtes enkelte Skovmøder, hvor én eller anden fremmed Taler kom til Stede. Ud fra disse Møder og særlig ved Stensigs utrættelige Virksomhed vaktes saa megen Sans for folkelig Oplysning, at Tanken om en Højskole i Thorning antog Karakter af virkeligt Arbejde for Sagen.

Allerede i Forsommeren 1867 holdtes et Møde i Thorning Skole, hvor Planen lagdes for til Forhandling. Ved dette Møde var, vistnok efter Brevveksling med Højskoleforstander Ludvig Schrøder, Askov, til Stede en dengang yngre Lærer Jes Waaben fra det sydlige Jylland, senere mangeaarig Lærer i Faarup ved Randers. Waaben var tilkaldt for at deltage i Raadslagning om Skolens Plan og for at faa truffen Overenskomst med ham om at overtage Pladsen som Lærer ved Skolen, medens Stensig skulde holde et Foredrag daglig eller om Aftenen for Eleverne. En saadan Ordning kom ogsaa i Stand. Højskoleudval-

get sluttede Akkord med Gaardejer Laurs Eskildsen om Leje af hans Storstue til Skolelokale. Waaben skulde have Kost og Ophold hos L. Eskildsen.

Den 1. November 1867 begyndte da Højskolen paa ovennævnte Sted med noget over 20 Elever. De fleste var af Sognets Ungdom og boede hjemme. Enkelte Elever udensogns fra havde Ophold i Nabolaaget. Vejlængden til Skolen var for flere fra $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Mil; men en saadan ringe Ulæmpe overvandt let i hine Tider. Man var taknemlig og beskeden i sine Fordringer, Hindringer kunde overvindes, og der kunde gives Afkald paa Behageligheder og Nydelser for at faa Del i dette nye Liv, for at kunne lytte med Begær til de interessante Foredrag, til Historieskildringen, deltage i Stilskrivning, Dansk og Sang o. s. v. Alt havde Nyhedens, Førstegrødens Interesse. Der stilledes ikke de store Fordringer. Lærerkræfterne var jo heller ikke mange, men der var Varme og Glød i Sindet og i Foredragene, og sikkert nok var det saaledes, at Lærernes Evner og Elevernes Trang dengang mødtes i stærkere og inderligere Grad, end ofte er Tilfældet i Nutiden, og det Slægtled, der i dette og følgende Aar var Deltagere i den folkelige Oplysnings Bevægelse, vurderer sikkert med Rette denne Periode som en »Aandens Skabertime« for sit Vedkommende. Ogsaa politisk Oplysning og Interesse bredte sig i disse Aar ud til de bredere Lag i Folket. Grundlovs-kampen i 1866 medførte politiske Møder og Diskussion. Højskolesagens Venner holdt »Dansk Folketidende«, nogle læste »Budstikken« af F. E. Bojsen, og andre holdt »Aarhus Amtstidende«, der dengang var, hvad man nu vilde kalde »radikalt«. Det var L. Bjørnbaks Blad, og dette saavel som »Dansk Folketidende« paavirkede Læserne stærkt imod Grundlovsændringen. Thorning Sogn sendte da ogsaa ved Landstingsvalg gentagende Valgmænd, der stemte Nej til Forslaget om en ny Grundlov.

Det første Højskolekursus i Thorning sluttede af

1. April 1868 med et større Møde. Stemningen hos Eleverne var alvorlig, og Vémoden blandede sig med taknemlige Følelser for Vinterens herlige Samliv. Lærere Waaben rejste bort og skulde denne Sommer være Soldat. Der kunde selvfølgelig ikke være Tanke om at holde Højskole om Sommeren. Højskolekursus for Piger var endnu paa den Tid saa lidt kendt. Kolds og Askov Højskoler var paa den Tid formentlig de eneste, der havde Piger om Sommeren.

Forinden Karleskolen sluttede, var der i Foraaret 1868 et Møde sammenkaldt i Thorning Skole, hvor Højskolens Elever var til Stede. Mødet var foranlediget af Pastor Bache og nogle konservative Meningsfæller angaaende det i Rigsdagen forelagte Lovforslag om Valgmenigheder, der havde fremkaldt Røster baa- de for og imod dettes Fremme. Ved Ordskiftet derom og ved det derudfra stammende Røre blev Folk gjort opmærksom paa, hvorom Sagen drejede sig. Pastor Bache og de kirkelig politiske konservative i Sognet var imod, at Forslaget skulde blive til Lov, og anbefale Indgivelse af en Adresse til Regering og Rigsdag i dette Øjemed. Denne Adresse, der formentlig var affattet af Biskop Martensen og tiltraadt af 5 andre Bisper, blev oplæst paa nævnte Møde og indeholdt en Paavisning af de Farere, der truede Folkekirken, hvis Retten til Dannelsen af Valgmenigheder indførtes ved Lov. »Bispeembedet, som var d'Hrr. betroet, gjorde det til en Samvittighedspligt for dem paa en for alle vitterlig Maade at nedlægge en Indsigelse og fralægge sig enhver Medansvarlighed — ogsaa Tavshedens — i, hvad der nu ved Hjælp af den borgerlige Lovgivningsmyndighed tilsigtes indført i Folkekirken«. Det viste sig dog, at af dem, der havde nogen kirkelig Interesse, var der kun faa, der var imod Loven, og den omtalte Adresse fik kun faa Underskrifter i Thorning. Valgmenighedslovens senere Vedtagelse og Stadfæstelse hilstes med Glæde af Højskole-Oplysningens Venner.

Ad November 1868 genaabnedes Højskolen i Thorning By i dertil lejede Lokaler. Fast Lærer ved Skolen denne Vinter var en stor Vestjyde og Seminarist C. Bjerg, og Stensig holdt ligesom foregaaende Vinter dagligt Foredrag. En Aften om Ugen var der offentligt Møde.

Pastor Bache havde søgt Embede andet Sted og var bleven forflyttet i Sommeren 1868. Pastor Holten blev hans Eftermand i Thorning, og i ham fik Højskolen en fuldtud forstaaende og varm Ven og Støtte. Han holdt i den sidste Del af Vinteren 1868—69 af og til Foredrag paa Skolen for Eleverne, hvis Antal denne Vinter var omkring 30. Skolen sluttede efter sædvanlig Regel i Slutningen af Marts og indstillede sin Virksomhed om Sommeren for atter at genaabnes ad November med Frydendal som Lærer.

Hen paa Slutningen af Vinteren 69 blev der arrangeret et Fællesmøde af Lærere og Elever fra de 3 Højskoler: Thorning Sinding og Hammerum. Mødet holdtes i Hestlund Kro i Bordning Sogn, et Midtpunkt for de 3 Skoler. Turen foregik til Fods ca. 2 Mil for hvert Hold med omtrent 30 Elever fra hver Skole og med Fane i Spidsen under Hen- og Hjemrejsen. Ved Mødet holdtes Taler af Thomas Nielsen og Jepsen, Hammerum, Stensig og Bjerg, Thorning, og Geltzer, Sinding.

Man maa mærke sig, at det var i Højskolebevægelsens Blomstringsperiode, og de Taler, der holdtes ved et saadant Møde, maatte med Selvfølgelighed give Udtryk for det Standpunkt, hvorpaa Sagen da befandt sig. De, der var Deltagere i dette Møde, vil mindes, at der var nogen Forskel i Livsanskuelserne hos de forskellige Talere: Stensig og Geltzer paa den ene Side og Hammerum-Mændene paa den anden. Denne Forskel fik paa en spøgefuld Maade Udtryk i et Ordskifte, der i Billedsprog efter den atmosfæriske Luft betegnede Stensig som særlig Repræsentant for Ilten, me-

dens Thomas Nielsen tildeltes det Hverv at repræsentere Kvælstoffet.

Et lignende Fællesmøde af Lærere og Elever fra Thorning og Skals Højskoler fandt Sted i Foraaret 1870 i Birgittelyst Kro. Her holdtes Taler af Stensig og Poulsen-Vimtrup, dengang Forstander for Skals Højskole, m. fl.

Af Lægprædikanter, der i Tredserne hyppig talte ved de gudelige Forsamlinger i Thorning, maa nævnes: Julius Dahlstrøm, J. P. Lillesø, Kristoffer Hansen og de forannævnte Anders Stubkær og Niels Hansen. Præsten Christiani fra Bjerregrav, der nærmest blev betegnet som Grundtvigianer, talte paa samme Tid ved et større Møde hos Laurs Eskildsen i Thorning. De to Retninger, der betegnedes som den grundtvigske og indremissionske, holdt nu hver sine Møder. De tidligere forsøgte Diskussions- og Kampmøder med Talsmænd fra begge Retninger gentoges ikke.

Højskolen i Thorning holdtes gaaende i fire Vintre, hvorefter man mente ikke at burde fortsætte. Mulig ogsaa forskellige Interesser i andre Retninger bidrog til, at Virksomheden indstilledes. Saa megen Frugt havde dog denne Højskolevirksomhed afsat, at nu var Sansen for folkelig Oplysning ikke blot vakt, men havde faaet noget Fodfæste og Støtte, saa der herefter var en fastere Kreds, der ligesom kunde hejse Fanen og samles om beslægtede Opgaver. Skytte- og Gymnastiksagen toges op, større Folkemøder, Grundlovsfester og kirkelige Møder afholdtes, og over det alt var der en Friskhed og Varme, som vel i Reglen kendetegner Livsrøret i sin Blomstringstid, men som næppe kan holdes vedlige gennem flere Slægtled.

HALVFJERDSERNE.

Pastor Holtens lykkelige Virksomhed i Thorning fik en brat Afslutning. Efter godt 2 Aars Præstegering dér døde han efter kun en Uges Sygeleje i Februar 1871, endnu i sin bedste Manddomskraft. Det

blev Holtens Eftermæle, at han var en mild og dybt-tænkende Evangelist i Grundtvigs Spor, og han var tillige et sjældent elskværdigt Menneske, der havde den lykkelige Evne ved sit Forhold til og i sin Omgang med andre at gøre sig afholdt og agtet. I den korte Tid, han var Præst i Thorning, knyttedes et ømt Kærlighedsbaand mellem ham og Kredsen, og hans varme Vidnesbyrd om Kristenmenighedens rige Forjættelser, om det underfulde Liv, der spirer frem og gror ved Menneskehjertets Tro paa Gudsordet, hvorom han altid om Søndagen i Kirken bad, »at det maatte blive hørt og troet, faa Fremgang og frit Løb, det Troens og Haabets og Kærlighedens Ord, som Vorherre har ladet lyde i sin Menighed, og som han ogsaa har talet til os«, — faldt som en vederkvægende Dugregn over den ved Bache, Stensig og andre opdyrkede Hjerteager. Baade for Kristenlivet og den folkelige Sag var han en Støtte. Hans Tale og Færd i Thorning under hans korte Besøg dér var som en mild og grøderig Sommerdag, naar Fuglene synger og Blomsterne gror, saa da den 5. Februar for syvende Gang mindede om hin Ulykkesaften, da Dannevirke rømtes, og det Budskab bredte sig, at nu var Pastor Holten død, da blev der Sorg og vémodig Stemning ogsaa ud over den Kreds, der kirkelig og hjertelig følte sig knyttet til ham, og en Følelse lagde sig over Sindene, som om en lys og kærlig Aand fra bedre Egne havde forladt os.

Kærlighedsbaandet og Fællesskabsfølelsen langt fra slappedes, men blev stærkere og dybere ved hans Bortgang, og det stod straks for Vennekredsen saaledes dengang, at det Minde, Holten havde sat sig iblandt den, matte have et synligt Udtryk. Det gik derfor over Forventning let og hurtigt med Indsamling til et Mindesmærke, som blev afsløret paa hans Grav paa Thorning Kirkegaard d. 22. April 1871, Holtens 42de Aarsdag. Dette Mindesmærke er en 5 Fod høj tillugget og glatsleben Granitsten med Indskrift.

Det vil mulig for en mere kritisk Efterslægt i vor

Tid forekomme lidt ejendommeligt at høre, at Holtens Vennekreds i flere efterfølgende Aar paa hans Fødselsdag, den 22. April, samlede til Vennemøde i Kirken og ved Graven omkring Mindestenen, hvor der da blev holdt Mindetaler og Foredrag og afsungen Salmer, som Holten havde indført og Kredsen lært af ham at synge. Med en egen betagende Klang i stemningsrige Følelser, hvor Mindet om løftende Stunder og om Holtens elskelige Skikkelse kom frem, lød disse Sange af Grundtvig og de holdte Taler af Stensig og andre af Holtens fjerntboende Venner, som i de første Aar kom til Mødet paa denne Dag.

Naar nu efter mere end en Menneskealders Forløb disse Minder drages frem, vil Nutidsmennesker vel nok finde denne Form for en afholdt Præsts Eftermæle noget barnlig. En Vennekreds vilde nu om Dage næppe Aar efter Aar samles ved den afdødes Grav og Mindesten for at dvæle i Minderne. Helt uden Kritik slap Kredsen da heller ikke dengang, men dens aandelige Modenhedstrin og Udvikling maa her medregnes. Livet var ungt og i sin Blomstringstid. Holten var afholdt og blev savnet, ogsaa da der kom en ny Præst til Thorning som hans Eftermand (Schebel).

I en fortsættende Beretning om den aandelige og kulturelle Udvikling i Thorning i Halvfjerdserne maa her medtages nogle Noteringer om Sognets Skolevæsen. Indtil 1870 havde det store Sogn hjulpet sig med 2 Skoler: Thorning og Ungstrup; men ved den i de senere Aar skete Bebyggelse og Opdyrkning af Parcellerne, udstykkede fra Gaardene, var Familjernes og dermed Børnenes Antal bleven saa forøget, navnlig i den vestlige og sydlige Del af Sognet, at en Forandring i det hidtil bestaaende paa dette Omraade blev paatrængende nødvendig. Som en lempelig Overgang til en Omordning af Sognets Skolevæsen og ny Inddeling af Skolekredsene, oprettedes Biskoler i Knudstrup og Oustrup, hvor der begge Steder ansattes en Lærer. Denne foreløbige Ordning bestod for Knudstrupkredsens Ved-

kommende til 1876 og for Oustrup til 1878. I Skrå oprettedes ligeledes i Halvfjerdserne en Biskole og antoges en foreløbig Lærer. Alle 3 Steder foregik Skoleundervisningen i lejede Lokaler.

Under denne foreløbige Afhjælpning af den tilstedeværende Trang til nye Skoler arbejdede de stedlige Autoriteter i flere Aar paa den ny Plan til Sognets Skolevæsens Ordning. Møder med Distrikternes Beboere afholdtes, og Afstemninger foretoges angaaende de nye Skolars Beliggenhed. Der var megen Strid og Uenighed om Planens Enkeltheder. Der blev samlet Underskrifter og indgivet Adresser til Sogneraadet, Skoledirektionen og Ministeriet for og imod den fremsatte Plan. Endelig i Slutningen af 1875 opnaaedes Approbation paa den Plan, der gennemførtes ved Knudstrup Skoles Opførelse i 1876 og Oustrup Skoles i 1878 med Udsættelse af Skrå Skoles Opførelse til 1881.

Med denne Plans Gennemførelse var det lovmæssige Krav om Børneantallet ved og Vejlængderne til Skolerne for saa vidt sket Fyldest efter den gamle Skolelov. Lærer Stensig, der da havde været Lærer i Thorning i 14 Aar, søgte i 1876 Forflyttelse til Knudstrup, hvilket blev ham bevilget. Til Embedet i Thorning blev derefter kaldet Lærer Karl Hansen, som forblev dér til sin Død 1884. Han døde pludselig efter nogle faa Dages Sygdom, kun 36 Aar gl.

Pastor Schebel, der i Forsommeren 1871 var bleven Præst i Thorning, var det meste af Tiden svagelig. Efter at hans Forlovede i 1872 var død i København, rejste han selv i Begyndelsen af 1873 derover og døde dér inden Foraaret. Hans korte Virksomhed i Thorning var og forblev temmelig ubemærket.

Atter Præsteskite i Thorning. Hen paa Sommeren 1873 blev Præsten i Borris-Thaarup-Kvols: C. Spleis, kaldet til Thorning. Det var med spændt Forventning, den kirkelig interesserede Kreds imødesaa' hans Komme til Thorning. Hans Berømmelse og Bedømmelse var nemlig forud for ham selv naaet til Eg-

nen i temmelig forskellig Belysning. Nogle havde hørt, at han var noget ejendommelig, kantet og vanskelig at forstaa. Andre, at han var en mere end almindelig aandelig begavet Præst, en af de betydeligste grundtvigske Præster i Tiden.

Det var jo i særlig Grad den saakaldte grundtvigske Retning, Højskolefolkene i Sognet, der interesserede sig for en Præst med deres Anskuelser. De, der betegnedes som »Missionsfolk«, var næppe dengang saa vaagen eller energisk, at de fik foretaget noget for at faa en Præst af deres Retning. Fra den grundtvigske Kreds var der nok i Stilhed en Deputation i København hos Ministeren i Anledning af Præstekaldelsen, og Resultatet blev da, at Spleis blev kaldet. Han gjorde i særlig Grad Fyldest for det Skudsmaal, der lød paa, at han var en betydelig, ikke helt almindelig Præstemand. Dette fik han nu i 7 Aar, »en Arbejdsuge«, Lejlighed og Lykke til at godtgøre for en stedse større Kreds i Thorning og Omegn.

Det lader sig næppe gøre ved nogle Pennestrøg at skildre, hvilken Indflydelse paa de flittige og talrige Kirkegængeres aandelige Liv og Vækst Spleis udøvede i den Arbejdsuge, som han selv kaldte sin syvaarige Virksomhed i Thorning. Men at han ved sit noget ejendommelige Vidnesbyrd, der ikke havde mange Variationer, men var præget af Tilforladelighed og dyb Inderlighed, baaret og understøttet af hans helstøbte Personlighed, havde og øvede en virkelig stor Indflydelse paa sine opmærksomme Tilhøreres indre Liv og aandelige Udvikling, det er ikke blot sandsynligt ved det stadig stærke Kirkebesøg i hans Præstetid, men det kendtes maaske mere nogle Aar senere, da Kredsen, støttet af nyere Kræfter med forøget Tilslutning og Sammenhold overstod en Krise. Den Paavirkning, Spleis ved sit vægtfyldige og alvorsfulde Vidnesbyrd øvede paa de af Tilhørerne, der havde Øret opladt for Klangen af Aandens Røst i hans Ord og Tale, maatte virke indad, mane Tankerne og Blikket indadvendt.

Det var forholdsvis en rolig Tid i Thorning, en Modningsperiode, der ikke bragte stærke ydre Udslag af Livsrøre til Skue. Særlig i Kirken var Spleis helt hjemme. En helt ny Salmesang kom frem ved ham og blev opmærksomme Tilhøreres Eje. Det er foran antydet, hvilken Art af Sange der i Tredsernes Vækkelsestid lød i de vaktres Kredse og i Hjemmene. Her kan da nævnes nogle af de Salmer, der præger Halvfjerdsernes Kirkeliv i Thorning under Spleis's Ledelse. De, der Søndag efter Søndag i Halvfjerdserne sad i Thorning Kirke og sang med, saa det kendtes paa Tonen, at Sind og Hjerte var greben af Sangens dybe Klang og Salmernes Indhold, vil aldrig glemme Salmer som disse:

- »Apostlene sad i Jerusalem«,
- »Denne er Dagen, som Herren har gjort«,
- »Du, som den store Pinsedag«,
- »Han, som paa Jorden bejler«,
- »Hil dig, Frelser og Forsoner«,
- »I al sin Glans nu straaler Solen«,
- »Var I ikke Galilæer«,
- »Han, som har hjulpet hidindtil«,
- »Talsmand, som paa Jorderige«,
- »O, lad Din Aand nu med os være«.

Disse og mange flere af den danske Menigheds rige Salmeskat lød stadig, hvor Spleis førte Ordet, og blev fra disse Aar det Forraad af Salmer, hvorfra der toges i Brug i Hjem, ved kirkelige Møder og Sammenkomster. Alene af de anførte to Arter af Salmesang fra Tredserne og Halvfjerdserne vil skønnes Forskellen paa det Aandsliv og Kirkeliv, der rørte sig i Thorning i de to Tiaar.

Lærer Stensigs Virksomhed ved den ny Knudstrup Skole blev kun af kort Varighed, næppe 2 Aar. Pinsemorgen 1878 døde han efter kun et Par Dages haard Sygdom, 46 Aar gl. Budskabet om hans pludselige og uventede Død modtoges med Sorg af hans mange Venner og Bekendte baade i og udenfor Sognet. Hans tidligere mangesidige Virken paa flere Om-

raader var vel i hans sidste Leveaar noget indstillet, men endnu var han jo i sin bedste Manddomskraft og stod i Forhold til flere af Tidens Bevægelser. Ved hans Jordefærd talte i Hjemmet daværende Højskoleforstander Geltzer i Sinding og Pastor Spleis. Et ualmindelig stort Følge af Egnens Beboere og Lærere fulgte ham til Graven paa Thorning Kirkegaard, hvor han ved Pastor Holtens Hvilested saa ofte havde holdt Mindetaler til den samme Vennekreds, som nu samledes om hans egen Grav.

Knudstrup Lærerebode var saaledes ved Stensigs Død bleven ledig i Sommeren 1878. Som rimeligt var laa det nu baade Sogneraadet og Skolekredsens Beboere stærkt paa Sinde at faa kaldet en Lærer, der delte det Livssyn paa Skole- og Kirkeforhold, som havde vundet noget Fodfæste i Kredsen. Dette, maa det siges, lykkedes i større og fyldigere Grad, end man dengang vidste eller forstod.

Lærer A. Jensen, der Aaret i Forvejen havde været Lærer ved Højskolen i Almind sammen med daværende Friskolelærer P. Nielsen, senere Møllejejer i Thorning, var fra 1. September 1878 bleven konstitueret som Lærer under Vakancen i Knudstrup Skole og søgte Embedet dér. Indenfor Sogneraadet var der om end ikke fuld Enstemmighed, saa dog ingen særlig Modstand mod Indstilling af A. Jensen som Nr. 1. Blandt Kredsens Beboere, af hvilke nogle forud havde stiftet Bekendtskab med Jensen, var der overvejende Stemning for ham; kun enkelte Røster gav svage Mislyde i anden Retning. Resultatet blev som planlagt og forventet, at Jensen blev kaldet til Lærer ved Knudstrup Skole fra 1. Oktober 1878. Samme Efteraar blev Lærer K. Kristiansen kaldet til Lærer ved det nyoprettede Embede i Oustrup. Ved Ungstrup Skole havde Lærer R. F. Jensen 1876 afløst den tidligere Lærer dér, Aug. Schmidt. Denne Tilførsel af nye og forøgede Lærerkrafter, alle Steder i god Forstaaelse med Befolkningen, satte om end i det skjulte sine Spor i Skolen og

blandt Ungdommen. Der afholdtes Aftenskole og Møder i Kredsene. Sammenkomster og mindre Selskaber i Hjemmene, hvor Lærerne kom til Stede, var ofte Anledning til god Underholdning. Nye Blade »(Højskolebladet«), Tidsskrifter og nogen Boglitteratur udbredtes til de fleste Hjem. Politik og den ny litterære Produktion gav Stof til Samtale og Diskussion.

Med Hensyn til den materielle Udvikling i Halvfjerdserne var det særlig Opdyrkning og Bebyggelse af hidtil udyrkede Arealer, der var mest iøjnefaldende og gav store Dele af Sognet et andet Udseende. Dermed fulgte en betydelig forbedret Drift af Jorden, nye og forbedrede Bygninger, forøget og forbedret Besætning af alle Husdyr. Men alt dette havde igen et mere eller mindre uundgåeligt Forhold til Følge, nemlig en betydelig Forøgelse af Gælden, som næsten alle større og mindre Landbrugere paaførte deres Ejendomme, saa da man naaede op i Firserne, var det kun de færreste, der ikke tyngedes af Prioriteter.

Blandt andre Naturbegivenheder i Thorning Sogn i Halvfjerdserne kan her nævnes et ualmindeligt Tordenvejr den 30. Oktober 1872, da ét og samme Lyn antændte Knudstrup Kro, Thorning Vindmølle og Hørup Kirke, der alle nedbrændte.

FIRSERNE.

Den 5. Februar blev atter en Mærkedag i Thorning Sogns Historie og kaldte til alvorlig Eftertanke og Overvejelse indenfor den grundtvigske Kreds. En af Pastor Spleis's nærmeste Venner kom en Dag i Vinteren 1880 og sagde i en lille Kreds af Bekendte: »Nej, den 5. Februar er os ikke god i Thorning. Det var den 5. Februar, vi maatte gaa fra Dannevirke, det var den 5. s. M., Pastor Holten døde, og nu den 5. forleden blev Spleis kaldet til et andet Embede«.

Der skulde altsaa igen finde Præsteskifte Sted i Thorning. I omtrent 7 Aar havde Spleis virket dér, og

det laa hans Vennekreds stærkt paa Sinde at faa en Efterfølger af samme Retning. Der blev i snævrere Kredse talt sammen om, hvad der kunde gøres, for at opnaa Ansættelse af en god Præst i Thorning. Et Møde med dette Formaal for Øje afholdtess i Foraaret 1880 i Thorning Skole, ved hvilket Forhandlingerne denne Gang tilkendegav noget forskellige Anskuelser om Vejen og Midlerne til Formaalets Opnaaelse. Nogle holdt nemlig paa, at Møderne og Forhandlingerne om Sagen skulde være offentlige, og at alle Sognebeboerne skulde gives Lejlighed til ved Afstemning at deltage i Valget af en Deputation til Ministeren i den Anledning. Andre gjorde gældende, at da det alligevel indenfor den saakaldte grundtvigske Kreds var Meningen, at Deputationen skulde have det Ærinde om muligt at fremskaffe en Præst af deres Retning, var det til dette Formaalets Opnaaelse næppe fuldtud logisk at sammenkalde en saa blandet Forsamling, som et offentligt Sognemøde vilde give, da man indenfor den nævnte Kreds egentlig ikke mente at kunne rette sig efter et hvilket som helst Udfald af en saadan Masseafstemning. Imidlertid blev en Deputation valgt. Om denne ved sin Audiens hos Ministeren fik nogen Indflydelse paa Udnævnelse af Præst til Thorning, derom kan jo intet bestemt siges, men ad Maj 1880 blev Povl Bojsen kaldet til Præst for Thorning og Lysgaard. Alene Slægtsnavnet Bojsen lød som en Garanti for den grundtvigske Kreds, og den blev ogsaa glad ved Præsten af dette Navn, ligesom han ogsaa fandt sig godt hjemme i Thorning. Hans lyse Syn paa alt menneskeligt gjorde Omgangen og Samarbejdet med ham let og behageligt. Den folkelige og menneskelige Side af Livet i Thorning fik med Pastor Bojsen ligesom mere Plads, hvilket bl. a. gav sig Udtryk i Rejsning af Forsamlingshuset 1883. Begyndelsen af Firserne var jo især Forsamlingshusenes Blomstringsperiode med Hensyn til disses Fremkomst i de fleste Landsbyer, og ligesom Fattiggaar-

denes Tid var forud, saa fulgte op i Firserne Brugsforeningerne og Mejerierne efter.

Forsamlingshuset i Thorning blev indviet ved et større Møde den 8. September 1883. Hundredaarsdagen for Grundtvigs Fødsel. Rundt om i Landet i grundtvigske Kredse blev Dagen fejret ved større Vennemøder. Et Digt af Præsten C. J. Brandt giver Udtryk for Tanker og Stemninger paa denne Minde-
dag. Digtet lød saaledes:

Ottende September 1783—1883.

»Hundred' Aar er mange Dage,
som de skrider enkelt hid.
Hjulet trilled' dog saa fage;
sér paa Summen vi tilbage,
er det kun et Spænd af Tid,
hvor, om just ej alting glentes,
dog en liden Del kun gemtes:
Mærker paa dets Maal og Id.

Det blev Danmarks Lod og Lykke,
at det Hundredaar, som randt,
rigt paa Liv med Lys og Skygge,
fostred' Mænd, der fik at bygge
Værker, som med dem ej svandt:
Mestre, som med hver sin Gave
planted' Træer i vor Have,
der paa Fremtid gav os Pant.

Mellem disse lyse Minder
Grundtvigs Navn vil staa med Glans,
medens Hav om Danmark rinder,
Korset staar paa Kirketinder,
friske Blomster faar hans Krans;
den med Tak til Gud ham binder
Slægt paa Slægt af Mænd og Kvinder,
som fik Syn af Aandens Sans.

Hundred' Aar er alt forleden,
 siden først han Lyset saa',
 der, med Dagværk langt heneden,
 gav os, før han nys drog heden.
 hvad endnu man staver paa,
 og som Nytaarstidens Brage
 skrev sit Navn i Nordens Sage.
 uudsletteligt at staa.

Balle steg paa Bispestolen
 for at kæmpe uden Sky
 mod den Kulde, Vintersolen,
 mat i Kirken som i Skolen,
 mod sin Vilje gav Ly,
 da til Verden han blev baaret,
 der til Mærkesmand var kaaret,
 for at melde Vaar paany.

Da det saa's, hvad før og siden
 gled os altfor tidt i Glem:
 Som dér David gik i Striden,
 staar som Goliat end Tiden,
 Sandheds Kæmper gaa dog frem;
 thi er deres Kraft kun lille.
 tør de Haab paa Herren stille,
 han er sejersæl i dem.

Let ej dølges Hjerteflammen,
 lærer jo et gammelt Ord.
 lægger Sagnet rigtig sammen,
 skød han op af Hvide-Stammen,
 Ætten med de kendte Spor,
 naar den stolt, som Saga melder,
 stævned' frem paa Valen eller
 Messe sang i højen Kor.

Mer end Navn af Frænder stærke
 fik han, hvor hans Vugge stod,

hilst af Sjællands Bøg og Lærke,
 Præstesøn af Luthers Mærke:
 Fædres Tro i Arv fuldgod
 og en Moder, from og kraftig,
 i hvis Bryst og Barm mandhaftig
 rulled' varmt det danske Blod.

Stærk i Aanden blev den unge,
 følte nidkær Vækkerkald,
 og med Hejmdals Lur paa Tunge
 lod han Malmets Stemme runge
 med saa dybt et Tonefald,
 som om Kæmperne i Norden
 atter skred med Gny fra Jorden
 hjem til Sejerfaders Hal.

Først af Gud i Skole taget
 fik han lært: Hvor kækt han stred,
 lidt kun baader Vaabendraget,
 om, naar Fjenden blev forjaget,
 Byttet ej var Liv og Fred.
 Da, med Tro paa Korssets Gaade,
 til at lade Herren raade
 stod hans Hu i Kærlighed.

Jesus Kristus, Frelsernavnet,
 blev hans Hjertes Rosenbaand,
 og *hans* Ord, i Troen favnet,
 det, der ene stiller Savnet,
 mærked' han, er Liv og Aand,
 saa med det og ej dets Skygger
 Herren selv sit Hus opbygger,
 grundlagt af hans Almagts-Haand.

Derfor vidner han: At Aanden
 nu som fordum er ved Magt
 til at raade Bod paa Vaanden,
 vrager Stymperhjælp af Haanden,

har kun Brug for Ordets Dragt;
 derfor vidner han: At Ordet,
 Herrens Ord ved Bad og Border,
 virker, hvad det selv har sagt.

Derfor højt han Haabets Kjerte
 holdt til Trøst, naar Sorgen tvang,
 naar hans rige, varme Hjerte
 følte Fædrelandets Smerte,
 og naar Svøben Døden svang:
 Selv af Lys i Bøn omstraalet,
 aanded' gennem Modersmaalet
 han sin Glæde ud i Sang.

Og hvad Verdens Visdoms-Sole
 nødvendig kun vil vide af,
 grant han saa': Den høje Skole
 holdes ej fra høje Stole,
 hellere fra Skæmmel lav,
 naar om Ordet Ungersvende
 flokkes, for sig selv at kende
 og det Liv, som Gud os gav.

Tidens Laurbær hastig falmer,
 skænker stakket Ros og Rang,
 Herrens Pris, som føder Salmer,
 smelter under Edens Palmer
 sammen med Guds Engles Sang;
 og han kvad til Herrens Ære
 Hymner, der hans Navn vil bære,
 mens vort Modersmaal har Klang.

Noget nemmed' vi af Gaven,
 større dog er Arven dru,
 som med ham ej sank i Graven,
 da vi bar hans Støv til Haven,
 hvor i Haab det blunded' nu.
 Har han tændt en Morgenrøde,

kun naar Dag vi gaar i Møde,
kommes ret hans Navn ihu.

— Dog, mon Varserne bedroge?
som jo kloge Folk har sagt.
Er det sandt, hvad Tivlens Snoge
hvisled' om i mange Kroge:
Skuffelser os kun er bragt?
Nej, vi tror, at Herren vaager,
spredes skal de klamme Taager,
Hjertets Sol tilsidst faa Magt.

Ej Guds Gave blev forgæves,
Midler har han til sit Med,
bi paa ham! Om Tid der kræves,
da med Tak kan Skatten hæves,
og i Nordens Menighed
Grundtvigs »Navn skal gaa med Solen,
straale under Naadestolen«,
hvor han fandt og har Guds Fred.

(Fortsættes i næste Aarbog 1921.)

FRA LYSGAARD OG HIDS HERREDER

VED J. S. MØLLER

Fra de ældste Tider var Landet inddelt i Sysler og Herreder, og Lysgaard og Hids Herreder udgjorde den nordligste Del af Lovring eller Løver Syssel, der ifølge Kong Valdemar Sejers Jordebog desuden bestod af Hads Herred (Odder), Voer, Nim, Hatting og Bjerre Herreder (Horsens) og Tyrsting og Vrads Herreder (Brædstrup).

Betegnelsen Lovring eller Løver Syssel er antagelig opstaaet af Ordet Løv (Skov), og Syslets Navn vil altsaa efter Nutidens Sprogbrug betyde Skovsyssel, en Formodning, som bestyrkes ved, at Syslet i Oldtiden har været stærkt bevokset med Skov.

Foruden de store Silkeborg-Skove og de andre endnu bevarede betydelige Skovstrækninger i den østlige og sydlige Del af Syslet maa den vestlige Del af Hids Herred i Oldtiden og Middelalderen ogsaa have været rig paa Skove, hvilket fremgaar af Navnene paa en Mængde Byer og Steder, saaledes Tandskov, Kragelund, Buskhede, Klosterlund, Stenholt, Tollund, Abildskov, Hørbylunde, Moselund, Elbæk, Krathuse, Bolund, Elling (Ellund), Hessellund, Hesselskov m. fl., og i det tilgrænsende Hammerum Herred: Munkeлинde, Mailund, Bøgelund, Hestlund, Rønkilde m. fl.

Jeg sér helt bort fra de officielle Navne, som en Del af Stederne blev tildelt efter Frederik den 5., Dronning Juliane Marie og Christian den 7., dengang Tysskerne fra Frankfurt og Mainz i 1760 blev indkaldt for at opdyrke de Lyngheder, som var kommet i Stedet for Fortidens mægtige Skove.

Det kan ikke betvivles, at den Mængde By- og Stednavne med Endelserne Lund, Skov og Holt (lille Skov) er givet dem af de første Rydningsmænd, der har slaaet sig ned i de store Skove, som den Gang har bredt sig over Eggen, og hvoraf nu kun nogle Rester er tilbage.

Hvorfor Hids Herreds vestlige Del netop har saa mange Navne, der betegner en stor Skovbestand, i Modsætning til Herredets østlige Del, lader sig selvfølgelig ikke oplyse, men man kunde jo tænke sig, at den østlige Del, der laa nærmest den fiskerige Gudenaa, først er bleven beboet, og at den vestre skovbevoksede Del i senere Tidsperioder efterhaanden er bleven ryddet og opdyrket.

Men ogsaa Lysgaard Herred har haft en Skovbestand, der langt overgaar, hvad der nu findes af Skove i Herredet. Herom vidner Navnene Skovsborg, Fruerlund, Hønholt, Vinderslev Skovhuse, El(le)kjær, Graaskov, Ravnholt, ligesom Bøgild, Almtoft m. fl. utvivlsomt antyder forsvundne Skove. Palstrup Skov var kort før Midten af forrige Aarhundrede sammenhængende med Træholt og Tange Skov, og Skovsborg og Hindberg har sikkert haft Skove, der har strakt sig til Levring Vesterskov og til Dalsgaard Skov. Paa Hindberg Mark stod i min Barndom enkelte høje Bøgetræer, antagelig Rester af Hindberg Skov. Duelund, Liselund, Avnsbjerg og Marsvinslunds Skove og den nu forsvundne Hornskov har utvivlsomt paa samme Maade oprindeligt udgjort et Komplex. Herom haves et Bevis i den Mængde Granrødder og Rødder af andre Træsarter, som i ældre Tider er fundne og opgravede i Moserne, som ligger mellem disse Skove.

Paa Strækningen mellem Ny Kjellerup og Vinderslev, hvor der indtil 1850 næsten overalt kun var Hede, blev der, da Opdyrkningen begyndte, fra en Mængde Mosehuller fremdraget en stor Del svære Granrødder, atter et Vidnesbyrd om svunden Skov.

Vest for Gl. Kjellerup, paa Strækningen til Gjedbæk, laa en Skov, kaldet Snapkjær, hvoraf der endnu i Mands Minde var tydelige Rester.

Endnu et Bevis for de store Skove, som den Gang dækkede betydelige Dele af Herrederne, er ogsaa de Oldenregnskaber fra Silkeborg Lehn, som findes i Rigsarkivet. Svinene blev ernærede ved den Olden og andre Træfrugter, som de fandt i Skovene, og saa vigtig var Indtægten heraf, at et Skovstykke blev vurderet, ikke efter de Træer, som fandtes paa Stykket, men efter det Antal Svin, som det kunde give Næring til. Bønderne kunde derfor indmelde det Antal Svin, som de for en bestemt Betaling ønskede at faa ernærede i Lehnets Skove, i Reglen fra 2—5 Svin for hver Mand, hvilke Svin blev brændt med Ejerens Bomærke.

Efter Oldenregnskabet for Aaret 1641 blev der i dette Aar betalt af Kjellerup By for 22 Svin, af Almtoft for 36 Svin og af Hørup for 15 Svin.

Af Hinge By er der ifølge samme Regnskab betalt for 80 Svin, af Vinderslev By for 42 Svin og af Thorning By for 27 Svin.

Hvor den Skov i Hørup, der kunde føde 15 Svin, har ligget, vides ikke. Og hvor Almtoft Skov, der fødte 36 Svin, har haft sin Plads, er lige saa ubekendt, thi Granrødderne i Heden mellem Kjellerup og Vinderslev stammer sikkert fra Skove, der er gaaet til Grunde længe før 1641. Men da Regnskabet ikke nævner Dalsgaard, er det vel muligt, at det er Skoven dér, som sandsynligvis den Gang har været betydelig større end nu, som de Hørup og de Almtoft Skovsvin har fundet deres Næring i.

At Skovene har huset en Mængde vilde Dyr, deriblandt ogsaa Ulve, derom giver Navne Ulvrøgel og Ulvedal ogsaa et Vidne. Den sidste Ulv i Herrederne blev nedlagt 1745 ved Gaarden Leis nedenfor Alling Mølle.

At Egnen dog i Oldtiden har været beboet, viser den ikke ubetydelige Del af Stenøkser, Stenkiler

og andre Stenredskaber, som navnlig i ældre Tider er fundne omkring i Herrederne. Og dernæst de mange Gravhøje, som tidligere fandtes, og som trods talrige Sløjfninger endnu enkeltvis findes.

Den arkæologiske Videnskab, der ikke kan angive Tiden i den graa Old for Stenalderfolkets første Indvandring her i Landet, regner med, at Stenalderen sluttede ca. 1000 Aar før Christi Fødsel og afløstes af Broncealderen, der sluttede 400 Aar før Christus og efterfulgtes af Jernalderen.

Efter denne Beregning maa altsaa de Mennesker, der har benyttet de ovennævnte Stenredskaber og ligger begravede i Gravhøjene, have levet i Egnen for over 3000 Aar siden eller sandsynligvis meget længere.

Af de mange Gravfund, der i Tidernes Løb er gjort, skal jeg kun nævne et Par. I Skammelsbjerge, tæt nord for Kjellerup Jernbanestation, blev der ved Grusgravning i ca. 1855 fundet nogle Urner uden Ornamenter og indeholdende Aske, og paa Matr.-Nr. 13 a af Kjellerup, nu tilhørende N. J. Bak, blev der omtrent 1880 tæt Øst for Gaarden fundet en Begravelsesplads med en Del ornamenterede Urner og et Stykke af et Spyd af Bronze.

Urnerne i Skammelsbjerge maa antages at stamme fra Stenalderen og den sidstnævnte Begravelsesplads fra Broncealderen.

Den lille Dal, der skiller Almtøft Huse fra Ny Kjellerup, kaldes Krybdal, og Sagnet beretter, at Dalen har faaet sit Navn derfra, at Befolkningen i Pestens Tid af Rædsel for Smitten stødte de pestbefængte ned i denne, hvor de krøb omkring, indtil Døden befriede dem for deres Lidelser.

I den sydøstlige Del af Gaardejer Bomholts Mark i Gl. Kjellerup var der paa en Skrænt en større Plet, hvor der i sin Tid fandtes en i Forhold til Omgivelserne meget frodig Græsvegetation. Efter nu forlængst bortgangne Mænds Fortælling skal den stærke Vegetation stamme fra, at Bymændene i Kjellerup under

den store Kvægpest, som i 1746 hærgede Landet, nedgravede de døde Dyr paa dette Sted.

I mange Moser fandtes Myremalm, der i det 16. Aarhundrede blev omdannet til Jern, de saakaldte Jernkloder, og brugt som Betalingsmiddel for Skatter, og man antager, at Klode Mølle netop har sit Navn deraf, at Beboerne Vest for denne Mølle førte Myremalmen dertil, hvor den blev rensset til Jern og sendtes videre til Silkeborg Slot som Vederlag for Skatter. Ogsaa i Sømose ved Sjørlev fandtes Myremalm, der paa samme Maade blev Betalingsmiddel for Skat til Hald.

I den sydlige Bakkeskrænt mod Engen nordøstlig for Kjellerup Jernbanestation fandtes der for ca. 45 Aar siden en Ovn med ildskørnede Granitsten, og da der i den nedenfor liggende Eng er fundet enkelte Stykker Myremalm, er det sandsynligt, at dette Raastof er bleven rensset og omdannet til Jernkloder i den omtalte Ovn.

Første Gang, Egnen omtales i Historien som Skueplads for en større fædrelandshistorisk Begivenhed, er Beretningen om Slaget paa Grathe Hede den 23. Oktober 1157 mellem Kongerne Valdemar I. og Svend Grathe, foruden Slaget ved Gjedbæk 1152 mellem Knud og Svend.

De to Herreder anføres i Kong Valdemar Sejers Jordebog, der er skrevet 1231, men her nævnes kun Grønbæk (Grønabæk), der svarer 5 Mark Guld i Skat til Kongen, Iller (Jaller), der svarer 18 Mark Guld, samt endvidere Roe, Braarup og Frausing, medens der ellers intet som helst nævnes om Egnen eller dens andre Landsbyer i denne Jordebog.

Senere omtaler de gamle Beretninger Alling Kloster, der var Egnens eneste Kloster i Katolicismens Tid, og Erik Glippings Jagthus i Grønbæk, hvoraf der endnu findes en Ruin, samt Byen Karup, der da med sin hellige Kilde var et Samlingssted.

Om Herredernes gamle Herregaarde, Palstrup,

Aunsbjerg, Kjærsholm, Vinderslevgaard, Allinggaard og Ormstrup, hvilken sidste ligger i Houlbjerg Herred, men hører til Retskredsen, haves Efterretninger, som gaar ret langt tilbage i Tiden for fleres Vedkommende, men at komme nærmere ind paa Omtalen af dem vilde føre for vidt.

Ogsaa andre af Egnens Gaarde og Byer er op imod Nutiden behandlet i Smaaskrifter og Blade, men nogen samlet historisk Fremstilling af de to Herreder er ikke givet.

I Dronning Margrethes Tid og de nærmest følgende Aarhundreder hærgedes Landet af Pest og andre Sygdomme, og det kan ikke betvivles, at ogsaa i den heromhandlede Egn bortreves store Dele af Befolkningen, hvorved de dyrkede Marker gik ud af Drift, og hvorved igen store Hedestrækninger, navnlig i Egnens vestlige Del, fremkom. Paa Vejen fra Knudstrup til Klode Mølle kunde man tidligere skelne Agerrenderne i Lyngen fra den Tid, da Jorden var dyrket.

Begge Herreder led igen betydelig Skade under de fjendtlige Indfald, som navnlig i Perioden 1625—1660 fandt Sted i Jylland, idet først Wallenstein og senere Svenskerne og endelig vore Allierede, Brandenburgerne og Polakkerne, ødelagde store Dele af Egnen, ligesom Bønderne i dette Tidsrum blev udsugede og haardt behandlede af Fjenderne.

Nedenstaaende Synsforretning af 4. Decbr. 1645 over forskellige Byer i Lysgaard Herred giver et sørgeligt Billede af Tilstanden og af den Mængde Gaarde, som enten er blevet afbrændt eller forarmet og ødelagt. Avlingen er blevet forsømt, og Besætningerne og meget andet er blevet Beboerne frarøvet, saa at de i Synsforretningen nævnte Mænd hverken havde at bide eller brænde. En Lungesygdom har samtidig raset blandt Kvæget i Kjellerup, Demstrup og Sjørslev og bortrevet det Fæ, som Fjenderne havde levnet. Det maa have været drøje Tider for Datidens Landmænd.

Synsforretning over Riisgaard Herred

i Henhold til kgl. Ordre af 8. Oktober 1645.

Riisgaard herrett.

Dem forskreffne Riisgaardherrett befindis meget ilde ruineret och forarmet, haffuer iche alleneste en ringe seed saait och ligesaa igen indafflet, menß mesten fra tagen alt deris formeuge baade femon, heste och hopper, saauell huiß andet de haffuer hafft. Ghr och sammeftedt : det behollende sæ :| of lungsoet borit dødt, nemblich udi Kiellerup, Dembstrup och Sörßlöff en pardt indtet och somme lidet igien haffuer behollendis, aff deß aarßager en gandsche ringe landgielde i aar kandt udgiffue, mueligt dendt threde part. Dog befindis deße effterschreffne, som huerchen haffuer at bide eller brende, och slet forarmet, somme öde och afbrendt.

Grön Beck.

Jens Jensen	1 gaard	} forar- met
Peder Andersen	1 gaard	
Soren Sorensen	1/2 gaard	

Nuoe.

Christen Gregersen	1 gaard	} for- armet
Gregers Simonsen	1 gaard	

Brorup

Jens Sorensen 1 gaard forarmet.

Ansje.

Peder Jensen 1 gaard forarmet.

Ider.

Hans Anderßen	1/2 gaard	} ehv for=
Christen Hansen	1/2 gaard	
Jens Christensen	1 gaard	
Ville Niels Jensen	1 gaard	
Hans Dofferjen	1 gaard	
Jens Simensen.	1 gaard	
Anders Jensen	1 gaard	
Peder Nielsen	1/2 gaard	
Jens Sorenjen	1 gaard	

Niis.

Peder Drumsen 1 gaard forarmet.

Hengi.

Soffren Pedersen	1/2 gaard	} forarmet.
Lauridt; Lauridtzen	1/2 gaard	
Niels Anderßen	1/2 gaard	

Frauslugh

Kaj Pedersen }
Jens Christenßen } 1 gaard forarmet.

Windersleff sogen och bye.

12 gaarde findis gaardsche forarmet, formedelst de Brangelsche haffde thuinde nætter leget der ndi byen*).

Windersleffgaard.

Anne Falquoredater meget forarmet.

*) Meningen er, at de Brangelske har ligget tvende nætter i Byen.

Elkier.

4 gaarde findis meget forarmet.

Liusdall.

1 gaardt forarmet.

Pierstrup.

6 gaarde findis meget forarmet.

Saffue.

4 gaarde forarmet.

Thuorning sogen och bye.

7 gaarde, hvor aff de 5 $\frac{1}{2}$ gaardt findis meget forarmet, o. h. de 1 $\frac{1}{2}$ gaardt affbrendt.

Lille Dustrup.

$\frac{1}{2}$ gaardt forarmet.

Stræ.

4 gaarde findis forarmet.

Rnudstrup.

4 gaarde ehr och forarmet, aff dendt aarsag, de liger paa en stoer alvehe*).

Raffnholdt.

1 gaardt meget forarmet.

Graadschoff.

Bertel Jensen	}	1 gaard	forarmet.
Maren Peders dater			
Mette Lauridsz Datter			

*) Den store midtjydste Dybej.

Kaarup foug.6 $\frac{1}{2}$ gaarde slett ruineret och forarmet.**Balde Besh.**

Thoger Lauridsen 1 gaard forarmet.

Biumb.

Peder Bertelsen	$\frac{1}{2}$ gaard	} forarmet.
Peder Thuesen	1 gaard	
Mauridtz Nielsen	$\frac{1}{2}$ gaard	

Dembstrup.

Madtz Benzen	} 1 gaard forarmet.
Sofren Benzen	

Snabbe.

Christen Christensen 1 gaard forarmet.

Sörleff.

Per Stob och	} 1 gaard forarmet.
Senø Stob	

Thange.3 $\frac{1}{2}$ gaarde slet forarmet och ruinerett.**Hörup.**

Peder Laaszen	1 gaard	} forarmet.
Niellerup.		
Niels Madsen	1 gaard	

Alum thofft.

Niels Benzen	$\frac{1}{2}$ gaard	} forarmet.
Mne Niels dater	$\frac{1}{2}$ gaard	
Maren Niels dater	$\frac{1}{2}$ gaard	

Att saaledis medt forskreffne Liiß gaardheret udi denne bedröffuelig indfald ehr gangen och nu saaledis beschaffet, bekiender ieg Christen Jenzzen riidefouget thill Silcheborig, saa och Erich Erichszzen i Bøggild, herridzfoget, met Söffren Pedersen i Dustrup, delfoget, med voris hender onderschreffuidt.

Actum Silcheborig den 4. Decembris 1645.

Christen Jenzön
eg. hd.

Erit Eritsen
egen hand.

Söffren Pedersen
eegen hand.

Lysgaard og Hids Herreder laa oprindelig under Silkeborg Lehn, der tilhørte Bispestolen i Aarhus indtil Reformationen i 1536, hvorefter det blev et kongeligt Lehn i 124 Aar, indtil Suverænitetens Indførelse i 1660. Derefter oprettedes Silkeborg Amt, der senere blev sammenlagt med Aarhus Amt.

Ved kongelig Resolution af 4. Septbr. 1793 blev Lysgaard Herred henlagt til Viborg Amt, og ved Plakat af 16. Juni 1821 blev ogsaa Hids Herred overflyttet til Viborg Amt. Der er ingen Tvivl om, at Bønderne i begge Herrederne saa godt som alle var Fæstere først under Bisperne i Aarhus, thi de gamle Beretninger meddeler, at de betalte deres Skatter og Afgifter til Bispens Lehnsmand paa Silkeborg Slot og senere til Kongens Lehnsmand dersteds.

Herfra maa dog undtages de Fæstebønder, som laa under de fornævnte 6 gamle Herregaarde, og vel ogsaa Bønderne under nogle af de andre større Gaarde i Herrederne.

At Fæsterne maatte gøre Hoveri til Herremændene er velkendt.

Ved Forordningen af 8. Maj 1688 blev der indført en ny Matrikul for hele Landet. Den Opmaaling, som ligger til Grund for denne Matrikul, blev for Hørup Sogns Vedkommende udført i 1683, og Maalebogen er beroende i Matrikuskontorets Arkiv, men der er intet Kort over Sognet fra den Tid, fordi der ikke blev udfærdiget saadanne ved denne den første egentlige Opmaaling af Landet.

I Matrikulen anføres for Kjellerup, at denne By da bestod af 12 Fæstegaarde, hvoraf 7 tilhørte Kongen, og vel altsaa svarede Fæsteafgifter og Skatter til Silkeborg, 3 tilhørte Avnsbjerg, 1 Viborg Hospital og 1 en Mand i Viborg.

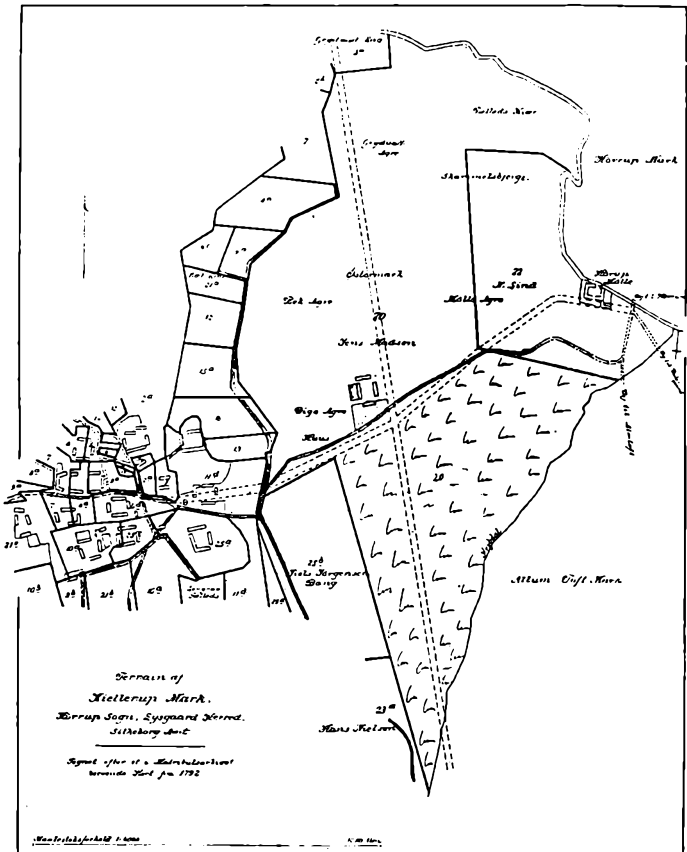
Omkring ved Aar 1785 var Forholdet ændret saaledes, at alle Gaardene i Kjellerup var i Fæste, dels under Avnsbjerg og dels under Palstrup. En af Fæstegaårdene under Palstrup, der senere ved Udskiftningen blev tildelt Østermarken eller den Grund, hvorpaa det nuværende Ny Kjellerup er bygget, blev solgt til Selveje til Mads Jacobsen, der atter overdrog den til sin Søn, Jens Madsen, og denne atter til sin Søn, Mads Jensen, kaldet Mads Østermark, hvilken sidste i 1846 solgte Gaarden til Jens Møller for 4050 Kr. samt en Aftægt til Sælgerens Fader, Jens Madsen.

Da de store Landbolove var udkommet i 1788, blev der for Alvor Tale om at afskaffe Fæsteforholdet.

Kjellerup By blev udskiftet, vistnok 1792, men selve Udskiftningsforretningen kan ikke findes, og Gaardene er sikkert ved den Lejlighed eller i Aarene dér omkring saa godt som alle blevet købt af Fæsterne til fri Ejendom.

Det fortæltes, at da Byens Fællesjorder var udskiftede og delte, saaledes at hver Fæster og hver Ejer skulde have hver sin egen særskilte Jord, fandt der en Lodtrækning Sted. Dette skete ved, at man trak Lodder af en Hat, formodentlig en af Godsejernes, og da den un-

ge Jens Madsen havde udttrukket Østermarken som sin Ejendom, var han meget misfornøjet, thi den var i en meget maadelig Forfatning. Den havde et Areal af 76 Tdr. Land; men al den Jord, der laa Sønden for Kjellerup—Hørup-Vejen, var Hede og tilmed daarlig Hede, da Bymændene gennem mange Aar havde kørt Lyngtørv og Mosejord fra en Del derværende senere opfyldte Mosehuller hjem til deres Møddinger. Jens Madsen døde som en gammel Mand i 1853 og havde i flere Aar før sin Død sin Ligkiste staaende paa sit Loft.

Ved den fornævnte Udskiftning blev der af Landmaaler Søndergaard forfattet et Udskiftningskort over Kjellerup, som findes i Matrikulskontoret, og hvoraf et Udsnit, omfattende Østermarken og Engen Vest derforsamt selve Gl. Kjellerup By, er aftrykt foran. Dette gamle Udskiftningskort, med tilhørende, men nu forsvundne Bonitering og Vurdering, blev Grundlaget for den nugældende Matrikul, som paa Grund af Krigene i Begyndelsen af forrige Aarhundrede og den da herskende Pengemangel først traadte i Kraft den 1. Jan. 1844.

Engen og Mosen Nord for Skammelsbjerge, der blev tillagt Østermarken, kaldes paa Kortet »Fælleds Kjær«; men da al Jorden før Udskiftningen var fælles, dog med bestemte Brugere, maa denne Eng og Mose vel da have ligget til Brug for alle Lodsejerne i Kjellerup. Det er ikke usandsynligt, at det er den Myremalm, som da sikkert nok fandtes i Engen, som har gjort, at alle Lodsejerne før Udskiftningen skulde have lige Ret til Malmen.

Til bedre Orientering for Læserne er den i 1857 anlagte Vej fra Viborg til Silkeborg og Vejen fra Gl. Kjellerup til Hørup med den i 1853 anlagte Dæmning over Engen mellem Gl. og Ny Kjellerup af Landinspektør Chr. Møller paaført Kortet med stiplede eller punkterede Linjer.

Som det vil sés, gik den sidstnævnte Vej tidligere ned bag Sprøjtehuset gennem en Hulvej og delte sig i Dalen nedenfor Skovbakken i en Vej til Almtoft og en til Hørup foruden en Engvej mod Nord.

Den gamle Bys Bebyggelsesforhold efter Kortet er jo meget forskellig fra Nutidens. De 3 østlige Gaarde i Byen, hvoraf den midterste laa omtrent, hvor Amtssygehuset nu ligger, er udflyttede paa Marken, men allerede da Kortet blev tegnet, maa en Del andre Gaarde og Huse være udflyttede, thi i 1792 havde Kjellerup 22 Gaarde og 12 Huse.

Saavidt vides, er det den sydligste af de 3 Gaarde, som efter Udsiftningen blev overflyttet til Østermarken. Efter Godsejerens Ønske blev der anlagt en Frugthave og en Kaalhave ved Gaarden, hvad der ellers ikke var sædvanligt i de Dage.

Retsforholdene i Middelalderen var ordnede saaledes, at Adelen og Godsejerne som Regel havde Landstinget til Værneting og Præsterne de gejstlige Retter, medens Bønderne skulde svare til Herredstinget. Dette sidste holdtes oprindelig under aaben Himmel og forestodes som Regel af en af Egnens anséte Mænd som Foged. Det holdtes paa Landsbyens Gade, men Uskikkeligheden ved Tinget blev efterhaanden saa stor, at Christian den Femtes danske Lov bestemte, at det skulde holdes paa en passende Plads udenfor Byen, og forbød under Straf al Udskænkning paa Stedet, medens Retten holdtes.

Lysgaard og Hids Herreder havde hver sin Herredsfoged, indtil Herrederne sammenlagdes den 20. December 1687.

For Lysgaard Herred holdtes Tinget fra de ældste Tider utvivlsomt ved en Tinghøj paa Baastrup, nu Marsvinslunds Mark, medens den den Gang uundværlige Galge var paa Galgebakken Nord for Sjørsløv Kirke.

For Hids Herreds Vedkommende haves ingen Efterretning om, hvor Tinget har været holdt, men der er en Formodning om, at det i alt Fald en Tid har været ved Sejling.

Først efter Enevoldsmagtens Indførelse i 1660 faar man lidt nærmere Besked om Herredsfogderne, ligesom der nu ogsaa ansættes Herredsskrivere til at føre Forhandlingerne og Dommene i Pennen.

For Lysgaard Herred nævnes Erich Erichsen i Bøgild som Herredsfoged som anført 1645 og atter 17. Marts 1662 med Hans Lassen i Frausing som Skriver. Tinget holdtes da i eller ved Bøgild, muligvis paa

Kong Svendshøj, der ligger paa H. E. Jacobsens Mark i Kjellerup, Matr.-Nr. 14 a. Et Sagn om, at Svend Grathe skulde være begravet i denne Høj, er dog ikke rigtigt, da Historien siger, at Grathe Kapel blev rejst ved eller over hans Grav.

Anders Jensen nævnes som Dommer 18. Juli 1668, og efter ham kom Niels Jacobsen i Dalsgaard 22. Juni 1671. At Retstilstanden ikke har været hyggelig, fremgaar deraf, at begge disse Mænd blev fradømt deres Bestilling. Anders Jensen bl. a.: »for hand ey dend 9. May næstforleden sielfr er mødt, ey heller nogen paa hans Veigne var mødt Ræten paa Tinged at betiene«; men antagelig har denne Udeblivelse været en af hans mindste Synder.

Under Processen mod A. Jensen var Niels Andersen i Bøgild og Roer Michelsen i Hørup efter hinanden fungerende Herredsfogder.

1678, den 25. September, var Olle Sørensen i Kjellerup Sættedommer i en Sag mod Herredsfoged Niels Jacobsen, der blev dømt til at betale 20 Rdl. i Kost og Tæring til Generalmajor Rantzau, Vinderslevgaard. Sidstnævntes Skriver, Johan Foss, mødte i Retten med Peder Bertelsen og Rasmus i Vinderslev, der bevidnede med Ed og oprakte Fingre, at de i Dag, før Ting holdtes, var i Dalsgaard og tilspurgte Niels Jacobsen, om han vilde betale de 20 Rdl., og at han forlangte Respit.

Mathias Melchiorson er Dommer 1685 og Jens Andersen Skriver.

For Hids Herred blev Christen Knudsen Nørgaard Herredsfoged 7. Maj 1664, men blev ved Landstinget ligeledes dømt fra Bestillingen, hvorefter Frandt Christensen den 12. September 1684 blev Herredsfoged med Thomas Thomasen som Skriver.

Som anført blev begge Herrederne forenede, og den 20. Februar 1688 blev af Fogden Mathias Melchiorson læst i Retten: »Kongl. Mayestæts allernaadigste Bref, at Liusgaard og Hidtz Herreder skulle til-

sammenlæggis og af Frandtz Christensen i Holm, kongl. May, Herridtzfogidt i Hidtz Herrit, administreres, huorføre Mathias Melchiorsen kvitterede sin Stilling og Frandtz Christensen i Dag Retten alt betiene tilkiendes«.

Den nye Tingbog for de to Herreder blev autoriseret af Amtmand Gedde saaledes:

»Saasom min allernaadigste Herre og Konge haver allernaadigst behaget at anektere Liusgaard og Hidtz Herreder tilsammen og til Rettens Administration bestaltet en Herridtzfoget (Frandtz Christensen) og en Herridtzskriver, huerfore denne Tingbog af mig tillades saavel som befalis idtzige kongl. forordnede Herridtzskriver til begge Herrider, Jens Andersen, herudi Ord fra Ord straxen ved Retten att indføre alt, hvis retmæssigen produceres og begjeres, og ey paa noget løs Papier«.

Tingstedet blev nu i Hinge Østerskov i en Bindingsværks-Bygning, medens Herredsfogderne tog Bølig i en Gaard, Matr.-Nr. 1 a i Frausing, der ligger højt paa Bakken Syd for Frausinggaard; Herredsskriverne boede dels i Hinge, dels i Fruerlund og andre Steder i Omegnen.

Den 30. Maj 1806 blev Herredsskriverembedet sammenlagt med Embedet som Herredsfoged. Retsdag var tidligere Mandag, senere Fredag. Den 5. September 1814 blev Sahl og Gulev Sogne i Houlbjerg Herred inddraget under Jurisdiktionen.

De følgende Herredsfogder i de to Herreder var:
Tommes Bering, beskikket 6. Juli 1689.

Friderich Munck, beskikket 29. September 1691,

Rasmus Jacobsen Holst, beskikket 2. Juli 1692,

Hans Brockmand, beskikket 24. April 1697.

Grunden til denne paafaldende korte Embedstid for disse Mænd er ubekendt.

Christian Lunow, beskikket 26. Juni 1709, begravet 20. Oktbr. 1758, 75 Aar gammel (Hinge Kirkebog).

Jens Laasby Lunow, beskikket 24. November 1758, død 16. September 1784, 71 Aar gl. (Hinge Kirkebog).

Peder Hiorth, besk. 19. November 1784, død 11. April 1789 i Clausholm, 63 Aar gl. (Levring Kirkebog).

Christian Tolstrup, besk. 1. Maj 1789, Raadmand i Viborg. Paa Grund af Afstanden benyttede han jævnlig Herredsskriverne Jens Lundum og P. Curtz (sé bagved) som Sættedommere. Før han flyttede til Viborg, boede han, saavidt vides, i Tolstrup i Almind Sogn, hvorfra han muligvis har Navn. Den ene af Tolstrupgaardene havde i alt Fald Kældere under Stuehuset, der menes at være brugt til Fanger, og ved Gaarden var anlagt Karpedamme.

Johan Holstein, beskikket 18. Oktober 1805. Han boede paa Dalsgaard og blev forflyttet til Frederiksberg. Paa Dommerkontoet i Kjellerup staar en Dobbeltpult med en Mængde Skuffer og Rum. Den skal være forfærdiget i 1805 under hans Medvirkning og beregnet paa at rumme alle Herredskontoets Protokoller og Papirer. Denne Pult er siden fulgt med Herredskontoet og har været benyttet af Fuldmægtigene under de skiftende Embedsmænd. Min Bedstefader, Prokurator i Hammershøj, benyttede den som Fuldmægtig fra 1825 til 1830, og selv har jeg arbejdet ved den fra 1864 til 1886.

Henrik Hansen Holm, beskikket 31. August 1825, boede paa Dalsgaard. Han havde som Auditør været med de danske Tropper i Frankrig 1815—18. Han var Stænderdeputeret i Viborg. I 1842 blev Tingstedet flyttet til Hørup i en ny Ting- og Arrestbygning.

Christian Holger Ludvig Haxthausen, beskikket 6. April 1846. Han købte Levring Vestergaard, som han ombyggede og kaldte Holgersdal. Han døde 2. November 1861, og Prokurator, Justitsraad Kjær var konstitueret Herredsfoged, indtil

Nicolaj Christian Herholdt tiltraadte Embedet 1. September 1862. Han boede paa Holgersdal indtil Juni 1869, da han flyttede til Kjellerup, og tog Afsked 1.

Oktober 1885, hvorefter jeg var konstitueret i Embedet, indtil

Christopher Krabbe i Kjellerup tiltraadte 1ste Maj 1886. Han var Folketingsmand, en Del Aar Formand i Folketinget og en kort Tid Minister.

Herredsskrivere var indtil 1806 følgende:

Bertel Buk, beskikket 11. September 1700, gift med Anne Gregersdatter (Grønbæk Kirkebog).

Niels Jacobsen Danæus, beskikket 12. December 1738, begravet 14. December 1757, 51 Aar gl. (Hinge Kirkebog).

Arent Dyssel, beskikket 3. Februar 1758.

Jens Lundum, beskikket 1. December 1774, gift med Jomfru Fabick i Serup Præstegaard (Serup Kirkebog).

Poul Curtz, beskikket 4. Januar 1793, død 3. April 1806, 55 Aar gl. (Hinge Kirkebog), gift med Frederikke Katrine Bøgh (Thorning Kirkebog).

I gejstlig Henseende har Herrederne, skønt nu liggende i Viborg Amt, altid hørt til Aarhus Stift; Præsterne i de 2 Herreder siden Reformationen findes anført i Vibergs alm. danske Præstehistorie. — Her medtages Præsterækken for Levring-Hørup Præstekald:

1. Jørgen Langbeen, død 1556.

2. Ca. 1554 Elias Pedersen, Præst i 40 Aar, død 4. April 1594.

3. 1594 Søren Mikkelsen Høg, død 1619.

4. 1619 Bertel Jacobsen Løgager, Fader: Bonde i Løgager, død 10. Septbr. 1661,

5. 1631 Peder Nielsen Viborg, Fader: Wæfuer i Viborg, Student fra Viborg Skole 1655, død 9. Jan. 1679,

6. 21. Jan. 1679, ordineret 21. Marts, Magister Villads Clausen Sidenborg, Fader: Købm. i Viborg, død 11. Septbr. 1709,

7. 25. Oktbr. 1709, ordineret 18. Decbr., Adam Levin Hammer, født i Saxlund i Aggerhus Stift 11. De-

cember 1683. Fader: vist Fr. Knudsen Hammer, Student 1703, Kandidat 6. Juli 1705 n., gift 1710 med Else Dixen, født i Tornegaard, Øster Lisberg Herred, 1782. 1 Søn, 2 Døtre, død 11. August 1736. Epitafium,

8. 9. Novbr. 1736 Søren Nielsen Bisted af Them, f. 28. Marts 1704, Student 1724, Kandidat 28. Decbr. 1728 n., gift med Martha Cathrine Mørch, død 22. April 1773,

9. 10. Juni 1768 Jens Ibsen Sørensen Bisted, f. 1741, Student fra Aalborg. Kandidat 30. Septbr. 1762, gift 1. Gang med Marie Lundsgaard, død 1774, 1 Søn; gift 2. Gang med Caroline Henriette Andersdatter Bang. f. 1755. død 1780, Datter af A. C. Bang, Kantor i Sorø, 1 Søn, 1 Datter; død 1783,

10. 25. Febr. 1784 Lauritz Hillemann Sveistrup, f. 1740, Student fra Aalborg 1758, Kandidat 24. September 1766 n., gift med Sophie Christiane Schytte; 2 Sønner. 2 Døtre, død paa Palstrup; retsindig, men nedbøjet af tunge Sorger,

11. 31. Maj 1811 Martin Hartmann Lund,

12. 4. Maj 1832 Frederik Oldenburg. kom fra Højberg-Elsborg, forflyttedes 1836 til Marslev,

13. 27. Septbr. 1836 Peter Wandal Stockholm, forflyttedes 1. Decbr. 1845 til Ørsted,

14. 7. Febr. 1846 Henrik Wulff, forflyttedes 22. Decbr. 1852 til Gunderup,

15. 4. Marts 1853 Christen Bagge Plesner af Ørsted i Jylland, f. i Uldum 10. Septbr. 1805. Student fra Kolding 1823, Kandidat 1. Novbr. 1831 h.. Kateket i Nibe 1. Novbr. 1837. gift 1841 med Sara Dorthea Marzetta, f. 7. April 1806. død i Randers 1. Maj 1867, Datter af Lorenzo Marzetta, Klubvært i Aarhus, og Johanne Marie Plesner af Frausing; uden Børn, død 2. Juli 1860,

16. 18. Septbr. 1860 Lauritz Kjellerup Kold. f. i Aarhus 31. Jan. 1809. Søn af Kbmd. Hans Jacob Kold og Else Kirstine Kjellerup. Student fra Aarhus 1830. Kandidat 11. Juli 1837 h.. Kateket i Nibe 31. August

1847, gift i Aarhus 4. Novbr. 1847 med Maren Ulrikke Cecilie Holm, f. i København 11. Decbr. 1818, Datter af Urtekræmmer Ulrik Holm og Cecilie Cathrine Block, 3 Døtre,

17. ? Juni 1877 Frederik Rubæk Bülow Brun.

Man vil bemærke, at der ved Nr. 7, 8 og 10 i Rækken er et lille *n*, hvilket betyder non condemmendus, paa Dansk: ikke at foragte, 3. og daarligste Karakter, men derfor kan disse Mænd jo godt have været gode, trosvarme og dygtige Præster.

Levring Præstegaard brændte 20. Juni 1791.

Straks efter Midten af forrige Aarhundrede kom en stærk og alvorlig Missionsbevægelse til Egnen, som i høj Grad paavirkede Livet i en Del Hjem og, efterhaanden som Bevægelsen bredte sig, i nogen Grad paavirkede Omgangstonen i en god Retning, idet de alvorligt troende Mennesker tog skarp Afstand fra al Banden, Dans og Drikkeri. Bevægelsen, der vistnok stammede fra de saakaldte stærke Jyder, er senere gaaet ind under Indre Mission.

Hvorledes Herredernes Befolkning ved den Tid iøvrigt var stillet i kristelig og religiøs Henseende, kan jeg ikke udtale mig om, og det er muligt, at Rationalismen endnu havde en Del Tilhængere her, men Grundtvigianismen havde dog gennem nogle af Egnens yngre Præster øvet en ikke ringe Indflydelse, og senere har Missionen, det grundtvigske Livssyn og den højkirkelige Retning været de tre Hovedretninger, som Befolkningen har delt sig imellem.

I Efteraaret 1873 slog Lynet ned i Taarnet paa Hørup Kirke og molesterede ogsaa Kirken, saa den maatte nedrives. En ny Kirke blev opført i 1874 med Motiver fra Viborg Domkirke, hvoraf ogsaa den gamle Kirke var en svag Efterligning.

Skolevæsenet i Hørup Sogn stod vistnok paa et saare lavt Standpunkt, indtil en ung, dygtig Lærer, L. Sørensen, i 1838 kom til Kjellerup.

Vel havde Friedenreich paa Palstrup i 1745 ladet indrette en Skole dersteds, men Undervisningen har sikkert været tarvelig, thi endnu i min Barndom kunde en stor Del gamle Folk kun vanskeligt læse og endnu vanskeligere skrive deres eget Navn.

Jeg mindes endnu den gamle Skole, formodentlig den, som Friedenreich byggede. Det var en gammel Bindingsværksbygning med Straatag og med Teglstensgulv og et Par løse Bænke om et stort Bord. — I Skolen var anbragt et Par flade Kasser med Sand med tilhørende ca. en halv Meter lange Træpinde, med hvilke Børnene ridsede Bogstaver og Tal i Sandet. Det var den Tids Maade at lære Børnene Skrivning paa.

I 1850 blev der bygget en ny Skole, den nuværende Pogeskole vest for Amtssygehuset. Der manglede dog stadig en Brønd ved Skolen, og der var ej heller noget W. C. Følgen heraf var, at Børnene, naar de blev tørstige, maatte løbe ned i Dalen mellem Ny og Gl. Kjellerup og liggende paa Maven drikke af et dér værende Vandhul. Manglen af et W. C. blev skæbnesvanger en Dag, da Provst Bendix fra Højbjerg holdt Visitats i Skolen og netop fik presserende Brug for et saadant. Lærer Sørensen gav ham da Anvisning paa at anbringe sig bag Skolens Udhus, hvilket Sted han og Familie og Skolebørnene maatte benytte. Provsten fulgte Anvisningen, men blev forstyrret af nogle tilfældig forbi-passerende Folk, og da det paany gentog sig, da han forsøgte sig ved Husets Gavlmur, flygtede han, holdende Benklæderne oppe med begge sine Hænder, ned i den omtalte Dal og fik endelig dér den fornødne Ro.

Denne Hændelse hjalp. Der blev straks paabegyndt Opførelse af et passende Antal dertil indrettede Lokalteter, ligesom der blev gravet en Brønd ved Skolen.

Af uddannede Læger fandtes ingen i fordums Tid i Herrederne, men des flere kloge Mænd og Kvinder. Mads Weiss i Hingetoftegaard havde saaledes i

den første Trediedel af forrige Aarhundrede, i Henhold til erhvervet Bevilling til at helbrede udvortes Skader, en stor Praksis, og Folk søgte ham i stort Tal, ogsaa fra fremmede Egne, saa han havde et helt Sygehus i sin Gaard.

Hans Jørgen Hansen i Stærkær kurerede i en senere Tid for Gigt og blev ligeledes meget søgt.

Af kloge Koner mindes jeg den saakaldte »Hvide Dame«, der boede paa Haurbak.

Men der var forskellige andre Mænd og Kvinder, som gav sig af med at behandle syge Mennesker, og selve Befolkningen, der fra gammel Tid var vant til at hjælpe sig selv, var saa indlevet med at bruge Husraad, at man i næsten ethvert Sygdomstilfælde mente at have Midler, navnlig lægende Urter, imod Ondet.

Især var dog Aareladning og Kopsætning almindelig og som Regel et af de første Midler, man greb til, naar et Menneske blev sygt, idet man antog, at det gjaldt om at befri den syge for det »onde« Blod, som foraarsagede Sygdommen. Aareladning skete ved, at man med et lille Instrument aabnede Aaren, som Regel i venstre Arms indvendige Albueled. Kopsætning skete ved, at man med et lignende Instrument slog en Mængde Huller i Huden, og anvendtes, hvor det var et lokalt Onde eller Smerter i en enkelt Legemsdel, som det gjaldt om at fordrive. Troen paa denne Blodrensning's Nytte var saa stor, at der var Folk, der regelmæssigt lod sig aarelade 2 Gange om Aaret.

Kuren blev stærkt benyttet i Middelalderen, og endog Kong Christian den 4. brugte den meget. Men den nyere Tids Lægevidenskab har ganske forkastet dette Helbredelsesmiddel.

De saakaldte Sympatimidler, der var baseret paa en stor Portion Overtro, blev ogsaa meget ofte anvendt.

Den almindelige Befolkning havde derfor kun ringe Tillid til Datidens Læger, og den benyttede dem kun sjældent.

Den første Læge, der slog sig ned i Egnen, var en Mand ved Navn Jensen, som omkring 1850 tog Bolig i Levring; men han blev saa lidet brugt, at han efter nogle faa Aars Forløb flyttede bort. I 1856 flyttede en dygtig Læge, Lawætz, til Dalsgaard og virkede her til 1861, da han afløstes af Læge Harald Kjær, der boede i Ny Kjellerup. Denne var en jovial og fornøjelig Mand, der havde en stor Praksis.

I 1869 fik Kjellerup et Apothek, oprettet af Apotheker J. A. Vinsted.

For 70 Aar siden henlaa Herrederne i det væsentligste uberørt af den Udvikling, som da var begyndt paa saa mange Omraader, thi den frie Forfatnings Indførelse og den heldigt førte første slesvigske Krig indvarslede en ny Tid; men denne var ikke ret naaet til den her omtalte Egn, der jo den Gang laa temmelig isoleret.

Nogle Herregaarde og enkelte Fremskridtsmænd i Gaardmandsklassen var vel begyndt at brakke og mergle Jorden og at forbedre Besætningen og Avlsredskaberne; men i det store og hele holdt man sig endnu til det gode gamle og til den fra Fædrene nedarvede Skik og Brug, der fremdeles var Rettessoren for Størstedelen af Egnens jævne Befolkning.

Gaardbygningerne bestod som Regel af 4 smaa Bindingsværkshuse med Straa- eller Lyngtag, Udhuse- ne havde ikke sjældent vændrede og lerklinede Vægge, Møddingsstedet var midt i Gaarden. Vaaningshuset havde Lergulv og Bjælkeloft og Vinduer med smaa blyindfattede Ruder. I Dagligstuen udgjorde en fast Bænk under Vinduerne mod Gaardsiden og et langt Bord, en Bilæggerovn, et Hængeskab og et Viseværk (Uhr), et Par Alkovesenge med Omhæng og et Par Træstole det væsentligste Indbo. Overstuen var besat med en Del Standkister og Skabe med Familjens Gangklæder, og i Køkkenet, der var belagt med Bro-

sten, var en aaben Skorsten samt en Bagerovn og en Grubekedel.

Staldene til Heste og Kreaturer var paa tilsvarende Maade smaa og primitive.

Adskillige Steder var der dog ogsaa for Bygningernes Vedkommende begyndt en Forbedring, idet de gamle Huse var erstattet af grundmurede Bygninger med større og bedre Rumforhold, og disse Forbedringer fortsattes efterhaanden i større og større Maalestok.

Heste- og Kvægavlen stod paa et lavt Standpunkt, og Besætningerne var ofte i foderknappe Aar forarmede; thi man kendte ikke til kunstige Fodringsmidler, og Transportforholdene lagde store Hindringer i Vejen for at overføre Korn og andet Foder fra en bedre stillet Egn til en ringere stillet Landsdel.

Den Mængde Landbrugsmaskiner til Jordens og Avlens Behandling, som Nutiden er saa rig paa, fandtes saa godt som ikke, og Jordens nuværende intensive Drift med Mergling, Dræning, Kunstgødning m. v. var ligeledes næsten ukendt af de fleste.

Hjulplovene var endnu ikke helt fortrængt af den engelske Svingplov, og Harver med Trætænder var ej heller afløst af den svenske Jernharve, ligesom Haandredskaberne var i høj Grad tunge og uhaandterlige.

Vognene havde Træaksler med Lundstikker, og Vognens nødvendige Tilbehør var en Kande med Tjære, der hang under Akslen mellem de to bagerste Hjul; thi Akslerne skulde smøres med korte Melletrum. Den stive Rejsevogn uden Fjedre var forsynet med et Vognskrin og én eller to Træagestole. Kørslen paa de daarlige og hullede Veje var ikke nogen Behagelighed og alt andet end magelig. De fleste Rejser foretoges derfor til Hest.

Lønnen til en Tjenestekarl var den Gang ca. 35 Rigsdaler*) aarlig foruden Kosten og til en Pige ca. 12

*) 1 Rigsdaler = 2 Kroner.

Rigsdaler; men desuden fik Pigerne i Reglen Lærred til en Særk, 1 Pd. Uld til Strømper og et Par Træsko, og undertiden fik Karlene andre lignende Naturalier. Sommerlønnen for en Hjorddreng var 1 Specie (= 4 Kroner).

En god Arbejdshest kostede 50 a 60 Rigsdaler, en Kø 25 a 30 Rigsdaler og et Faar 8 Rigsdaler.

Til den nærmeste Købstad, Viborg — thi Silkeborg eksisterede endnu ikke som By — drog Beboerne om Lørdagen med, hvad de havde at sælge af Smør, Æg, Fjerkræ, Smaagrise og deslige, og her gjorde de deres Indkøb. Dog havde Anders Funderup i Ans og Emil Kirkerup i Kjellerup efter Bevilning en ret betydelig Handel med Varer af næsten alle Slags.

Grovere Varer som Tømmer, Jern, Smedekul og deslige blev købt i Randers og med Kaage sejlet til Ans, hvor de afhentedes med Vogne, ligesom ogsaa Kornet — thi Kornsalget var den Gang af den største Betydning for Landmanden — blev solgt til Randers og befordret dertil med Kaage fra Ans.

En Vinternat kom Karl Knap, der den Gang var Handelsbetjent for Købmand Mourits Berg i Randers, men senere blev en ansét Købmand i Silkeborg, ridende fra Randers paa en svedende Hest til min Faders Gaard, »Østermark«, i Kjellerup og bad ham staa op og følge med ham omkring i Eggen og anwise ham de Folk, der havde Rug at sælge. Sagen var, at Rugen var stegen 8 Skilling*) pr. Td. i Pris, og at det derfor gjaldt om at opkøbe det størst mulige Kvantum, inden andre Købere kom Knap i Forkøbet. Min Fader fulgte med, og inden Middag havde Knap opkøbt saa megen Rug at levere i Ans, at det fyldte en hel Kaag.

I hine Dage var der ad Viborg—Kolding-Vejen en betydelig Trafik med Kreaturer, der i store Drifter førtes fra Nordjylland til Tønder og de andre Køb-

*) 1 Skilling = 2 Øre.

stæder i Marsken for at fedes og derefter afgaa til Tyskland. Birgithelyst, Hvam Kro, Knudstrup og Klode Mølle var de Stationer, hvor Kreaturerne, mest Stude, med deres Drivere overnattede for næste Dag at fortsætte Vandringen mod Syd.

De to Herreders vestlige Halvpart førte til den saakaldte »Bindeegn«, hvilket vil sige, at Beboerne her tog en Del af deres Indtægt ved Strømpestriking og Forarbejdning af andre Uldvarer.

Denne Husflid var i de Dage saa almindelig i Eggen og dreves saa energisk, at baade Mænd og Kvinder, baade unge og gamle, strikkede om Aftenen og i deres Fritid, saavel som ved de Beskæftigelser, der tillod en saadan Strikning, f. Eks. Vogtning af Kreaturer, og Opkøberne af disse Uldvarer tjente gode Penge. — Saaledes havde Mikkel Dalsgaard i Dalsgaard tjent en Del af sin Formue ved denne Handel, ligesom Emil Kirkerup i Kjellerup, Fjelrad paa Stensborg, Jørgen Moeslund i Vinderslev og Bodil Kirstine i Hauerbak m. fl. blev velstaaende paa denne Konto.

Brændevinsbrænding var tidligere ganske almindelig i Eggen, og i en Mængde Gaarde blev en Del af Kornavlen og Kartoflerne anvendt hertil. I 1845 blev denne Fabrikation forbudt. Men endnu i flere Aar derefter dreves denne Brænding i Smug, og naar der da af Toldvæsenet blev foretaget Eftersøgning i en By for at finde de ulovlige Brænderier, blev der vist stor Hjælpsomhed for at dække over de Skyldige, thi Straffen var Konfiskation af Brændevinen og Brænderedskaberne og høje Bøder. Denne hjemmelavede Brændevin var naturligvis af en tarvelig Beskaffenhed, men kunde dog sælges med Fortjeneste, hvorhos Bærmen var et værdifuldt Fodermiddel for Kreaturerne.

En slem Plage dengang var Taterne eller Natmandsfolkene, som undertiden i Flokke paa 10 a 12 Personer, hvoraf en Del Kvinder og Børn, drog omkring og ernærede sig ved Slibning, Lodning og deslige, men dog mest ved Tiggeri og Rapseri.

Jeg mindes, at en saadan Flok kom ind i min Faders Gaard en Vinterdag, da det stormede og sneede stærkt. Den blev indkvarteret paa Høstænget og fik Mad; men der var Glæde, da disse ubehagelige Mennesker Dagen efter drog af Gaarde.

Ogsaa de mange rejsende Haandværkssvende, som før Jernbanernes Tid vandrede fra By til By, var en stor Ulempe for Befolkningen, thi en stor Del af dem ernærede sig ved Tiggeri og anden Uskikkelighed.

En anden og mere tiltalende Slags Vandringsmænd var Bissekræmmerne, der gik fra By til By med en Bylt paa Ryggen, indeholdende Bomuldstøjer og andre Manufakturvarer, Bændler, Traad, Synaale, Knapper m. v. Da denne Omløben med Varer var ulovlig og ligeledes kunde have Konfiskation af de medførte Ting samt Strafbøder til Følge, maatte Kræmmeren bruge stor Forsigtighed for ikke at falde i Øvrighedens Hænder. Han lagde derfor som oftest Bylten fra sig udenfor Huset, inden han gik ind i Stuen, for at forvise sig om, at ingen uvedkommende, som kunde forraade ham, var til Stede.

En enkelt Gang kom Kniplingshandlerne fra Tønder og falbød deres Varer; men disse Folk havde ministeriel Tilladelse til at ombære Kniplingerne og sælge dem og havde saaledes intet at befrygte.

Endvidere var der de saakaldte Kobberførere fra Holland, der medførte Kedler og Kander og andre Husholdningsgenstande af Kobber og Messing, som den Gang brugtes meget mere end nu om Stunder. Van der Reydt, der med Bopæl i Horsens repræsenterede det hollandske Kompagni her i Jylland, mødte i mange Aar med sine Varer paa Vinderslev Marked. Naar Markedet var forbi, var han og jeg, der da var Politifuldmægtig, Gæster hos Sognefoged Niels J. Moeslund, hvor hans Kone, Maren, beværtede os med en god Aftensmaad, bestaaende af Risengrød og Klipfisk. Af andre Omrejsende var der Pottemagerne fra Sorring, der kørte rundt og solgte Lervarer.

Harvde et Kreatur brækket et Ben, eller det af anden Grund var nødvendigt at slagte det, kørte Ejeren ikke sjældent fra By til By og solgte Kødet, og undertiden kom et Læs Sild, der var fanget ved Hjarbæk, somme Tider for længere Tid siden, saa denne Vare ikke altid var lige appetitlig.

Paa de halvaarlige Markeder i Vinderslev, Braarup og Knudstrup var der foruden Heste og Kreaturer tillige stort Marked med næsten alle Slags Varer, navnlig Manufakturvarer, Fodtøj, Galanterivarer, Lervarer, Hvedebrød og forskellige andre Ting. Markedet i Braarup blev senere flyttet til Ans, og vistnok i 1870 blev Vinderslev Marked flyttet til Kjellerup.

Omtrent samtidig ophørte Krammarkederne.

Aarsagen til denne Omførsel af Varer til Hjemmene og til Markederne var den, at det, indtil Næringsloven udkom i 1858, var forbudt at drive Købmandshandel paa Landet, undtagen med kongelig Bevilling.

Fra gammel Tid forarbejdede Kvinderne selv Ulden og den hjemmeavlede Hør til Garn, og naar Byens Væver havde vævet det til Tøj, skulde det syes til Klæder. Dette gik i Almindelighed for sig paa den Maade, at en Skræder for en Dagløn af 2 a 3 Mark*) og Kosten kom i Huset og arbejdede dér, til Klæderne var færdige. Den samme Fremgangsmaade gentog sig, naar man havde Brug for Hjulmanden, Sadelmageren eller andre Haandværkere til Fremstilling af nye Ting eller Reparation af de gamle.

Den Gang maatte Hjemmets Kvinder selv behandle al Køernes Mælk, kærne Smør og lave Ost. Om Efteraaret blev der slagtet saa mange Svin, Faar og Lam, som var nødvendig for Husets Forsyning et helt Aar, og Flæsket og Kødet blev nedsaltet. Den allerlængste Tid af Aaret levede Befolkningen derfor af

*) 1 Mark = 16 Skilling = 33 Øre.

Saltmad, medens et Stykke fersk Flæsk eller Kød var en Sjældenhed og derfor blev spist med stor Appetit.

Belysningen i de lange Vinteraftener var tarvelig, den tilvejebragtes ved Hjælp af et Tællelys, der kun i ringe Grad oplyste de Genstande, der befandt sig i Nærheden af Lyset, medens den øvrige Del af Stuen henlaa i Halv- eller Helmørke. Tællelysets Tande skulde desuden, efterhaanden som Lyset brændte ned, klippes af med en Lyssaks eller med Fingrene, da den ellers osede, og Lysstyrken blev endnu mindre. I fattige Hjem maatte man nøjes med at anbringe en Væge af Bomuldsgarn i en lille Jernskaal med Hestefedt; Lyset fra denne Væge var sørgeligt ringe.

Petroleum og elektrisk Lys var ganske ukendt, og Nutidsmennesker, der er vant til disse langt stærkere Belysningsmidler, vil vel finde, at det maa have været mørke og triste Forhold i Hjemmene om Vinteren i hine Dage; men Datiden kendte jo intet bedre.

Nydelsen af Tobak var ret almindelig, men den brugtes mest som Skraatobak, og mange skraaede endog hyppigt Udkrasningen fra Piberne. Dengang brugtes næsten udelukkende sølvbeslagne Merskumpiber, og en saadan Pibe med tilhørende Tobakspung og Udkrasser var et ret almindeligt Tilbehør til en Mands Udstyr, naar han var i Pudsen. Til at tænde dem med, anvendte man Gløder, der blev frembaarne paa et lille Messing-Fyrfad med Hank eller et Fyrtøj. Om Aftenen ved Lys brugtes Fidibusser af Papir, thi Brugen af Svovlstikker var endnu ukendt.

Snustobak brugtes endnu ret hyppigt af ældre Folk.

Derimod var Cigarer kun lidet kendte, og Cigaretter eksisterede slet ikke.

Bajersk Øl var endnu ikke kommet til Egnen, men Brændevinen var en daglig Drik ved de fleste Maaltider, og Thevandsknægte (The og Rom) og Kaffeputscher (Kaffe og Brændevin) blev ogsaa nydt til Overmaal, især ved Sammenkomster og Gilder. Mis-

brugen af Spiritus har vel alle Dage været en Ulykke for Menneskene, ikke mindst i vort Land i tidligere Tider, men Aarsagen til det store Forbrug af Alkohol i den her nævnte Tid var nok i alt Fald tildels den, at man selv lavede Brændevinen og derfor havde saa let Adgang til den. Og da denne Adgang i 1845 ophørte, var Befolkningen bleven saa vant til Brugen eller Misbrugen, at der maatte gaa mange Aartier, inden Afholdsbevægelsen trængte saa meget igennem, at den i væsentlig Grad forbedrede dette Forhold. En Følge af dette Drikkeri var, at der hyppigt opstod Slagsmaal og Klammeri, som især ytrede sig ved Markeder og Sammenkomster.

Overtro og Spøgelsesfrygt var meget udbredt og Vankundigheden paa mange Omraader stor, især hos det ældre Slægtled.

Banden og Sværgen og uhøvisk Tale var desværre ogsaa en af Tidens Skavanker.

Paa alle disse Omraader er der ved den stigende Oplysning og Dannelse sket en stor og glædelig Forandring.

Omgangstonen er bleven finere og mere afsleben, men om den almindelige Moral er bleven bedre, og om Menneskene inderst inde er naaet op i et højere Niveau, eller om Udyderne kun har skiftet Form, er maa ske et Spørgsmaal.

Man kendte den Gang kun lidet til Nutidens Hygiejne (Sundhedspleje). Man boede i lave og tidt fugtige Boliger og sov i Alkovesenge i smaa Rum med en indeklemt og usund Luft, der var yderst skadelig for Sundheden; Drikkevandet toges af et Vandhul, ofte med urent Vand, eller af en Brønd, der kunde have Tiløb fra Gaardens eller Husets Mødding o. s. fr. Renligheden var det mange Steder smaat med, og den var i Almindelighed paa langt nær saa gennemført som nu. Men alle disse Forhold i Forbindelse med Drikkeskikken gjorde, at Farsoter og andre Sygdomme, til hvis Behandling der manglede Læger, hærgede Befolknin-

gen, og at mange døde i en tidlig Alder, saa at Middelevetiden den Gang var betydelig kortere end nu.

Tidens Præg var Tarvelighed. — Fra de vanskelige og knappe Tider i Aarhundredets første Trediedel var Landbefolkningen vant til Sparsommelighed. Føden bestod som anført næsten udelukkende af hjemmeavlede Produkter, og Kaffe og The blev i Hjemmene som Regel kun serveret om Søn- og Helligdagene eller ved festlige Lejligheder. I Husmandsfamiljer og i Arbejderhjem, især hvor der var mange Børn, kunde der ofte være stor Nød og Savn af det nødvendigste. Selv om Hjælpen fra bedre stillede Naboer tidt gaves med rund Haand, kunde den dog ikke forhindre megen økonomisk Elendighed i disse Hjem, særlig om Vinteren, naar der intet Arbejde var. Man kendte jo ikke den Gang til Alderdomsunderstøttelse, Sygekasser, Hjælpekasser, Arbejdsløshedskasser eller til de mange andre Foranstaltninger til Afhjælpning af Nød, som vor Tid er saa rig paa.

Vort nu saa udviklede Forsikringsvæsen kendtes den Gang saa godt som ikke. Frygten for Ildebrand var dog fra gammel Tid saa stor, at de fleste Bygninger var brandforsikrede, men langt fra alle, og Besætning, Avl og Indbo var meget ofte uforsikret, ligesom Forsikring mod Uheld paa Heste og Kreaturer var saa godt som ukendt.

Efter en Ildebrand var det derfor ret almindeligt, at Brandlidte, naar han var fattig, gik omkring i Eggen med et Brandbrev, udstedt af Præsten eller andre paalidelige Folk, og indsamlede Bidrag til Afhjælpning af Skaden.

Havde en Husmand mistet sin Ko, gik ogsaa han omkring og samlede Penge til Indkøb af en ny Ko, eller der blev holdt et saakaldet Dobbelt-Gilde, hvor Sognets eller Byens Mænd doblede sammen til Dækning af Tabet.

Godgørenheden og Offervilligheden var i hine Ti-

der paa mange Omraader vistnok betydelig større end i Nutiden.

Foreningslivet, som nu spiller saa stor en Rolle, og Andelsbevægelsen var ligeledes næsten ukendte Begreber.

Jernbaner og Telegraf eksisterede slet ikke i Jylland, ejheller selvfølgelig Telefonen. Og af gode Landeveje, som vi nu kender dem, fandtes ingen i de 2 Herreder. Om Vinteren var navnlig ved Tøbrud de daarligere Sogneveje mange Steder næsten bundløse og ofte ganske ufarbare.

Postforbindelsen var elendig. Breve og Postsager, der ankom til Egnen, blev oplagrede paa Posthuset i Viborg, hvor de blev liggende, til de blev afhentede af Adressaten. Beboerne maatte derfor slaa sig sammen og leje en Mand til et Par Gange om Ugen at hente de faa Breve og Aviser i Viborg.

Gamle Folk brugte endnu Nationaldragten, som for Mændene bestod i Frakke med afrundede Skøder og Metalknapper, gul, grøn eller rødtribet Vest, Knæbukser, hvide Strømper og rød ulden Tophue samt Træsko. Til Stads brugtes høj Harehaarshat og langskafte Støvler. De gamle Kvinder havde et rødt uldent, nedringet Livstykke og en mørk Nederdel, garneret med røde eller grønne Baand; paa Hovedet brugtes stift Kniplingshovedtøj eller en rød, stivet Kappe af Musselin.

Men de Unge havde forladt den karakteristiske Nationaldragt og var klædt efter Købstadmoden.

Sproget var rent jydsk, saaledes som St. Blicher skriver det i »E Bindstouw« og andre af sine Fortællinger i jydsk Mundart, og man sagde *a* til sig selv i Stedet for *jeg*.

Fastelavnsridning paa udsmykkede Heste og Slaaen Katten af Tønden hørte til Folkeforlystelserne, ligesom den endnu brugelige Brænden Blus paa St. Valborgaften.

I visse Sogne, f. Eks. Sahl og Gulev, var det Skik,

at Ungdommen en Gang hvert Aar blev parret sammen saaledes, at de unge Karle (Gadebasserne) hver blev tildelt en af de unge Piger (Gadelammene), med hvem de saa som Regel skulde lege og danse indtil næste Valg, men jeg erindrer ikke, at en saadan Skik var indført i Kjellerup eller nærmeste Omegn.

Derimod spillede her de saakaldte Legestuer en stor Rolle blandt Ungdommen. Foruden de almindelige Runddansen, hvoriblandt den hurtige Sveiter (Zweitritt = Totrin) blev to Kædedansen, Trekant og Kontra, meget benyttet. Der serveredes sædvanlig kun med Mjød til Pigerne og en Blanding af Mjød og Brændevin til Karlene. Undertiden inviterede Pigerne ogsaa Karlene til en saakaldet Pige-Legestue.

Ved store Bryllupper, hvoraf enkelte varede i 3 Dage, var det Skik, at de gifte Kvinder slog Kreds om Bruden, der satte sig til Modværge, og satte hende en Konekappe paa Hovedet, hvorefter en af de gifte Mænd tog hende og dansede hende ud af Ungpigelaget og ind i de gifte Koners Kreds. Paa samme Maade fangede de gifte Mænd Brudgommen og satte ham en rød, ulden Tophue paa Hovedet til Tegn paa, at han nu tilhørte den gifte Stand, hvorefter han ligeledes af en gift Kone blev danset ud af Ungkarlesamfundet og ind i de gifte Mænds.

I mange Aar omkring 1850 blev der i Februar eller Marts Maaned afholdt et stort Betalingsbal hos Finderup i Ans, hvor Egnens Honoratiores med deres Hustruer og voksne Børn efter en god Aftensmad dansede, undertiden til næste Dags Morgen, og hvor der ikke saa sjældent blev forberedt eller stiftet Forlovelser.

Den almindelige Oplysning og Kundskabsfylde hos Flertallet af Landbefolkningen stod, som tidligere bemærket, langt tilbage for Nutidens.

Aviser og oplysende Blade og Tidsskrifter var saa godt som ukendte af de fleste, og andre Bøger end Bibelen og Salmebogen var sjældne at finde i Hjemmene, især de smaa.

»Den tapre Landsoldat« og de andre Krigssange hørtes stadig under og efter den første Krig, men ellers var det mest hjemmegjorte Viser, især om ulykkelig Kærlighed, der blev sungne, og vore skønne Fædrelandssange benyttedes ikke meget.

Den litterære Interesse var kun i sin Vorden, og det aandelige Liv hos det jævne Folk ytrede sig væsentligst alene paa det religiøse Omraade. Højskolebevægelsen med sine oplysende Foredrag og Nationalsange og sin hele kraftige Maning til at sé opad var endnu ikke ret naaet ud til Menigmand i Egnen.

Ingen ønsker vel nu den Tid tilbage, og dog er det sandsynligt, at den Tids Mennesker, med deres smaa Fordringer til Livet og deres faa Interesser, var lige saa tilfredse og lige saa lykkelige som Nutidens.

Da Frygten for de Slaver, som Rygtet fortalte var brudt ud af Rendsborg Tugthus, naaede Egnen, umiddelbart før Krigen udbrød i 1848, lod Herredsfoged Haxthausen ringe med Kirkeklokkerne for at samle Folk, og staaende paa Kirkegaardsdiget i Hørup opfordrede han de forsamlede til at yde kraftig Modstand mod Fjenden. Smeden i Kjellerup fik derfor travlt med at omdanne gamle Høleer og andre Redskaber til Spyd, der blev sat paa Træskaft, og et Par af Byens Mænd, der havde været Soldater, holdt Øvelser i Vaabenbrug med Byens unge Mandskab. Øvelserne blev holdt paa den Plads, hvor nu Torvet i Kjellerup er, hvilken Plads den Gang var bevokset med kort Lyng.

Aftægtsmanden i min Faders Gaard, Jens Madsen, havde pakket nogle Gangklæder og nogle Smaa ting sammen og vilde med denne Pakke begive sig ned i Engen bag Skammelsbjerge for om muligt at skjule sig dér for de slemme Slaver.

Men Mystifikationen opklaredes, inden han kom af Sted.

Hørup Sogns rigeste Mand i den her nævnte

Tidsperiode var Ejeren af den mellemste af de 3 Gaarde i Dalsgaard, Mikkel Knudsen Dalsgaard, der allerede overtog Gaarden 1797 og besad den til sin Død 1862. Han havde Penge staaende i de allerfleste af Sognets Gaarde; men saa ringe var Prioritetsbyrden, at den i Reglen kun var fra 400 til 600 Rigsdaler i hver Gaard som eneste Prioritet, og dog havde flere Besvær nok med at forrente denne Gæld, thi Pengene var faa og smaa. Det blev spøgende fortalt, at en fem Rigsdaler-Seddel gik rundt i Sognet og blev laant fra en Nabo til en anden. Saalænge Besidderen havde Sedlen, kunde han i den pengeknappe Tid glæde sig over ikke at være pengeløs. M. Dalsgaard gav et Legat til Sognets Fattige, hvilket Legat endnu er virksomt. Hans Formue var ved hans Død ca. 60,000 Rigsdaler. Under Slavekrigen i 1848 gravede han sine Penge ned i Kanten af en Mergelgrav paa Gaardens Mark; men da han, efter at Frygten for Slaverne var overstaaet, vilde tage Skatten op igen, faldt han i Mergelgraven og paadrog sig en Kvæstelse, hvoraf han havde Mén, saalænge han levede. Han og hans Hustru Else, der var barnløse, havde Fødselsdag den 24. og 25. Januar, og paa de to Dage blev der afgivet Glædesskud af to i Haven anbragte smaa Kanoner, og Egnens Honoratiores mødte til Lykønskning, hvor de blev trakterede med Krumkager og Kirsebærvin. Else Dalsgaard var en livlig Kone, men undertiden noget bidende og spottende.

En Dag kom den fornævnte unge Lærer Sørensen, der var en lille Mand, for at tale med Mikkel Dalsgaard og traf Madamen i Stuen. Hun spurgte ham da: »Hvis Dreng er du?«

Da Sørensen svarede, at han var den nye Lærer i Kjellerup, sagde hun overrasket: »Ih, er det den Kjellerup-Degn, kom saa og sid ned«.

Sørensen var sikker paa, at hun godt kendte ham, men kun vilde gøre sig lystig over hans ringe Højde.

Medens jeg skriver om denne min gamle Lærer og Ven, maa jeg fortælle følgende om ham:

I Skolen gik der en stor, stærk Dreng, Julius Rasmussen, der senere blev Politibetjent i Kjellerup. Han var noget uvorn, og Sørensen maatte ofte tugte ham. En Dag havde Julius atter gjort sig fortjent til en alvorlig Afstraffelse, og Læreren tog da Drengen og anbragte hans Hoved mellem sine Ben for paa den Maa- de at fastholde ham, medens han med et Spanskrør vilde bearbejde Drengens bagerste Parti. Men nu rejste Drengen sig op og hævdede den lille Lærer til Vejrs, saa at denne gik paa Hovedet ned mellem et Skolebord og en Skolebænk.

En Vinteraften var Sørensen og hans Kone til Selskab hos Drengens Fader, Bager Rasmussen, der boede i Kjellerup. Inden Julius tidlig paa Aftenen gik i Seng, gænte han Sørensens laadne Hue, saa den ikke var til at finde, da han skulde gaa. Sørensen maatte da gaa hjem med sin Kones Lommetørklæde bundet om Hovedet.

Et Par ret originale Mænd i Datiden var Hørup Sogns to Stævningsmænd, P. Krog og P. Christiansen.

P. Krog var en graahærdet, alvorlig og rank Skikkelse, der traadte sine Træsko med lange og faste Skridt; han var den lærdeste af de to og oplæste Dokumentet, som skulde forkyndes, ligesom han ogsaa skrev Forkyndelsespaategningen paa Dokumentet med en god og læselig Skrift.

P. Christiansen var mere duknakket og medførte foruden en forsvarlig Kæp sin Merskumspibe og Tobakspung hængende i en Knap i Frakken. Endvidere medførte han de Papirer, som skulde forkyndes, samt Mændenes Signeter, et Stykke Lak og en Stump Tællelys, thi det var hans Gerning at sætte Seglene paa Dokumentet. Nar det var besørget, satte han et Par store Brillor med Messingindfatning paa sin krogede Næse og skrev saa med nogen Besværlighed ogsaa sit

Navn under Paategningen, hvormed Forretningen var færdig.

P. Christiansen følte sig i sin Værdighed som edsvoren Stævningsmand og sagde ofte: »A ka got sei, te a olle er fri for Dokeminter«.

Bodil Kirstine eller, som hun kaldtes, Bolkjæstien boede paa Hauerbak og var gift med Søren Lind.

Hun havde et Fikserglas, som hun bød fremmede at drikke af. Glasset saa' ud til at indeholde Vin, men satte man det for Munden, fik man intet af Indholdet. Midt under det lave Loft i hendes Stadsstue hang en Jernskaal, vistnok en kasseret Stegepande, fyldt med Jernragelse. Fra denne Skaal var der fastgjort Staaltraade til Stuens 4 Vinduer paa en saadan Maade, at dersom der skete Indbrud gennem et af Vinduerne, vilde Staaltraaden berøres og have til Følge, at Skaalen med Jernragelset vilde falde ned paa Gulvet og fremkalde en Støj, der kunde høres over hele Huset. Det var hendes Maade at sikre sig imod Tyve.

Til en Hjorddreng, der forlod hendes Tjeneste, skrev hun:

Du skulde have haft en Pære,
 men dette har jeg ladet være,
 for de er saa haarde som Stene,
 det er de, skulde jeg mene.
 Men jeg vil give dig Tøj til en Vest,
 det skønner jeg er allerbedst;
 den skal du have for at strø
 og passe Svin, at de ej skal dø.

Foruden Strømpelandhandel drev hun ogsaa Handel med Kolonialvarer, dog maatte hun ikke sælge Brændevin. Alligevel havde hun et Anker med Brændevin staaende bag et Gardin til Forsyning for gode Venner. Hun havde en utydelig Udtale, men var dog meget snaksom og fuld af godmodige Løjer.

Claus Nielsen Vattrup, der ejede en Gaard i Vattrup, omtales af Forfatteren A. M. Goldschmidt i »En Hederejse i Viborgegnen«, der udkom i 1865. Men

allerede St. St. Blicher omtaler ham i den bekendte »E. Bindstouw«, skrevet 1840. Det er i Fortællingen »Messingjens«, at Rasmus Ovstrup beretter om Vattrup, der er syg, medens han selv, der ligesom Vattrup hørte til »di Haassens Hejstfolk«, udførte sit Eventyr med Helle, som han traf »i en Bøi deruhd ve Obbenroe«.

Han lod hende iføre sig en Dragonuniform og gav hende et Overskæg af »di udder Enner af Jens's Mank«, hvorefter han førte hende med sig, siddende bag ved sig paa Jens's brede Ryg, til sit Hjem.

Fortællingen sigter til en virkelig Begivenhed i Claus Vattrups Ungdomsliv, som St. Blicher dog delvis har tilsløret ved at lade Rasmus Ovstrup i Stedet for Claus Vattrup optræde som den, der hjemførte Helle. Claus Vattrup blev alligevel ikke gift med hende.

Paa sit sidste Sygeleje lod Claus i Reglen hver Eftermiddag sin Husholderske bringe de ikke faa Sølvgenstande, som han ejede, og som opbevaredes i et Hængeskab, hen paa Sengen, hvor de opstilledes paa Dynen foran ham. Naar han en Stund havde glædet sig ved Synet af disse Ting, blev de atter hensatte i Hængeskabet. En Eftermiddag, da Sølvtøjet atter stod paa Dynen, sagde han pludselig: »Aa, skidt med det altsammen«, og slog op med det ene Ben, saa alle Sølvsagerne fløj ned paa Gulvet.

Dagen efter døde han.

Omtrent samtidig med, at Herredsfoged Haxthausen var kommen til Egnen, havde en gift Skrædersvend ved Navn Kønecke fra København taget Bolig i Hørup Mølle.

Allinggaard ejedes den Gang af Proprietær Vorbeck, hvis Hustru var en meget dygtig, men tillige en viljestærk og myndig Kone, saa Vorbeck ofte for Husfredens Skyld maatte give efter overfor hende. Dog morede det ham en Gang imellem, naar Lejlighed gaves, at spille hende et Puds.

En Dag ventede man den nye Herredsfoged i én

eller anden Anledning til Gaarden, og Fruen eller, som hun da kaldtes, Madamen havde derfor anrettet en bedre Frokost til ham. Ved den Tid, Herredsfogden ventedes, kom en velklædt Mand ind i Gaarden og gik ind i Vorbecks Værelse. Det var Skræderen fra Hørup Mølle, der kom for at anbefale sig til Vorbeck. Da Herredsfogden udeblev, tog Vorbeck, for at drille sin Kone, Skræderen med ind til det fine Frokostbord, hvor Madamen gjorde sin dybeste Reverens for den formentlige Herredsfoged.

Først da Skræderen var ude af Gaarden, fik Madamen at vide, hvem det var, hun havde ødslet sin Elskværdighed paa, og som havde spist hendes gode Mad. Men saa fik Vorbeck rigtignok ogsaa Løn som forskyldt.

Duelund ejedes den Gang af en Tysker ved Navn Burmeister, der var gift med en Dame fra Rhinpreussen, født Maibom. Hun havde tidligere været gift med en Godsejer Plönitz, med hvem hun havde flere Børn, men forelskede sig i Burmeister, der efter Sigende var Kusk hos hendes Mand, og flygtede med ham til Danmark og købte Duelund. Med Burmeister havde hun en Datter, Christiane, der blev gift med den i sin Tid bekendte Biavler, Løjtnant Thorsen, der boede paa Hald Teglggaard.

En af Sønnerne af første Ægteskab, der altsaa hed Plönitz, lærte Landvæsenet paa Duelund sammen med en ung Mand, Juul, fra Viborg. Da Folkene ikke kunde huske det tyske Navn, kaldte de den ene Juul og den anden Paaske.

Madam Burmeister, som jeg har kendt som gammel Kone, og som døde i stor Fattigdom i København, fortalte, at hun havde haft 5 Brødre med Navnet Maibom, som alle havde været Generaler i Napoleon den Stores Hær, og at den yngste af dem endnu i 1860 henlevede sin Alderdom i Kassel.

Paa Aunshjerg residerede Carl Christensen, hvis Datter blev gift med Kammerraad Nagel paa Lise-

lund. Den eneste Anke, jeg har mod denne brave og joviale Mand, er den, at han var saa blottet for historisk Interesse, at han brugte Dokumenterne fra den gamle Gaards efter Sigende ret righoldige Arkiv til Fidibusser til at tænde sin Merskumpibe med.

Madam Clementin købte omkring Aaret 1780 Marsvinlund paa Auktion og giftede sig med sin Forvalter, Anders Hansen, der efter hendes Død, og da Ægteskabet var barnløst, overdrog Gaarden til sin Brodersøn, P. S. Hansen, der var en i flere Henseender interessant Mand. Han var Fader til Gaardens senere Ejer, afdøde Landstingsmand H. J. Hansen.

Stiftslandinspektør Hansen boede paa Neder Kjærsholm og hos ham en Slægtning, en gammel naiv Løjtnant Hagemann, der havde været med i Søslaget ved Anholt i 1807.

Paa Stendalgaard boede den af Hedeplantningen fortjente og højt anséte Skovrider Jens Bang.

Sognefoged P. Keller var en ansét Mand i Thorning.

I Øster Bordling boede en oplyst og dygtig Mand, Christen Jensen Hul, der var Fader til afdøde Amtsraadsmedlem Morten Hul. Han var i nogle Aar Folketingsmand og ligesom Sønnen Amtsraadsmedlem.

Hans Afløser som Folketingsmand var Niels Albertsen i Astrup, der ligeledes var en velbegavet Mand.

Paa Borupgaard boede Landstingsmand Jacobæus. Grauballegaard ejedes af den dygtige Landmand A. H. Hildebrandt, og Allingskovgaard af Justitsraad Nellemann, der var en ivrig Skovelsker, van Deurs, gift med Etatsraad Holms Datter, boede paa Palstrup, og Hansen ejede Vinderslevgaard.

Et Par af Egnens velstillede Mænd var Kammerraad Anders Finderup i Ans og Møller Poul Holm i Holms Mølle. De var begge rige, især Finderup; men de havde intet Samkvem med hinanden, hvortil Grunden skal have været den, at Finderup havde været forlovet med

Holms Søster, men hævdede Forlovelsen til stor Fortrydelse for Holm.

Provst P. N. Jessen i Grønbæk var en meget anset og afholdt Mand. Da Finderups ældste Sønnesøn blev døbt, var der stort Daabsgilde i Ans, hvor Provsten holdt en velformet Tale med gode Ønsker for Barnet og dets Fremtid. Da Provsten sluttede, og umiddelbart før Skaalen blev drukket, tilføjede gamle Finderup:

»Og saa vil a ønsk, te dæsom Drengen skuld kom te og drik liesaa manne Dramme, som a haa drukken, te han saa maa ku taal dem liesaa godt, som a haar ku taalt dem«.

Denne Slutning paa den smukke Tale smagte Provsten noget paa, men Barnets Skaal blev drukket uden yderligere Kommentarer.

Folkedigteren C. A. Thyregod boede i Ans, hvor han var Lærer; han var en interessant og fornøjelig Mand.

Forstander Schmidt paa Bøgildgaard var ligeledes en anerkendt Mand. Han var Afholdsmand, og han var det i en Tid, da der kun var ganske enkelte Afholdsfolk, og da der skulde et større Mod til at opponere mod Drikkeskikken end nu om Stunder.

I Kjellerup Vestergaard boede Bertel Iversen, der var en stille og faatalende Mand, hvis hele Væsen alligevel indgød en saadan Tillid, at han blev en Slags Sognekonge, idet hans mindre oplyste Standsfæller sjældent udtalte sig om en Sag, før de havde hørt Bertels Mening om den.

Kammerraad Chr. Clemmensen i Kjellerup var en Foregangsmand paa Landbrugets Omraade. Han ejede, før han kom til Kjellerup, Skophuset i Hammerum Herred. Saa ringe var i hans Tid Prisen derude paa Grise, at naar Soen havde faaet flere Grise, end han ønskede at opføde, blev Resten druknet i en ved Gaarden værende Dam eller Sø.

Den daværende Herredsfoged, Kammerherre

Haxthausen, var en retsindig og yderst human og afholdt Mand, og det samme maa siges om hans Efterfølger, min Chef igennem 22 Aar, Etatsraad Herholdt, hvem jeg bevarer i venlig og taknemlig Erindring.

Jeg har nævnt disse enkelte Mænd, men selvfølgelig levede der for 70 Aar siden Snese af andre dygtige og brave Mænd i Egnen, der i lige saa høj eller maaske højere Grad fortjente at anføres, deriblandt flere af Herredernes Præster og Lærere og mange andre, men alting har jo sin Begrænsning, og jeg har derfor kun anført nogle af dem, som fra min Barndom og Ungdom særlig staar i min Erindring.

Siden Midten af forrige Aarhundrede er Udviklingen skreden mægtig frem, og Forskellen mellem den Gang og nu er iøjnefaldende. Særlig har den praktiske Anvendelse af Naturkræfterne, navnlig Dampkraften og Elektriciteten, gjort store Fremskridt.

De moderne Samfærdselsmidler, som Jernbaner, Automobiler og Cykler i Forbindelse med gode Landeveje, har forkortet Afstandene, og de ligesaa moderne Meddelelsesmidler, som Telegrafene og Telefonen, har muliggjort, at Folk, der bo'r langt fra hinanden, kan komme i let og hurtig Forbindelse og endogsaa tale med hinanden. Som det allernyeste maa endnu nævnes Flyvemaskinen og den traadløse Telegraf.

I Landbruget saavel som i Industrien har Nutidens Maskiner og Redskaber paa en Mængde Omraader lettet det haarde personlige Arbejde. Alle disse Fremskridt har gjort, at Livet i ydre — men ogsaa kun i ydre — Henseende former sig lettere og mere bekvemt end den Gang og har paa mange Maader bevirket en Forbedring i de fra tidligere Tid tilvante strengere Livsforhold.

Brugen af Kunstgødning og kunstige Foderstoffer har i Forening med en bedre Behandling af Jorden givet denne en meget forøget Ydeevne, ligesom Besæt-

ningen er forøget og forbedret; Landmandens Udbytte er derved steget meget betydeligt. Boligerne er blevne større og lysere, og Levesættet bedre og sundere. Den gamle Tids fattige og tarvelige Forhold er afløst af et materielt Velvære, som Fortidens Mænd og Kvinder for det meste stod fremmed overfor.

Men fremfor alt er den almindelige Oplysning steget i høj Grad, har givet Menneskene et videre og højere Livssyn og bibragt dem Interesse for aandelige Værdier, som den jævne Mand for 70 Aar siden ikke kendte.

Den almindelige Befolkning i Lysgaard og Hids Herreder udgør nu — i Modsætning til tidligere — en baade i social og økonomisk Henseende velstillet, veloplyst og maalbevidst Landbostand.

TOPOGRAFI OVER VIUM OG LYSGAARD SOGNEKALD AF N. BLICHER

VED J. JACOBSEN

Rettens Pleje og Politivæsen.

1. Som Lysgaard Herred har i en Del Aar udmærket sig ved Stridbarhed og Processer, saa haver disse heller ikke manglet her. Til Lykke har vi den med Kammeraadere rangerende Landvæsenskommissær, Raadmand Ch. Tolstrup, som Herredsfoged for Lysgaard og Hids Herred, en Dommer af grundig Lovkyndighed og urokkelig Retfærdighed. Ej mindre retsindig og duelig en Mand er Herredsskriveren, Povel Curtz, for theologisk Attestatus, siden examinatus juris, derefter Volontær nogle Aar i det danske Cancelli og tilsidst Herredsskriver ved disse to Herreders Ret. Herredsfogden nyder sin Løn i Byg, hvoraf hver Mand i begge Herreder yder ham, efter Gaardens Størrelse i Hartkorn, $\frac{1}{2}$ til 1 Skæppe.

2. Tinghuset, en halv Fjerdingsvej østen for Hinge, ligger ved Grænsen mellem begge Herreder, men vel meget til den østre og smalleste Ende. Fra Vium By, som det nærmeste Sted i mine Sogne, er $\frac{1}{4}$ Mil dertil, over en meget slem Vej. Smuk er Tinghusets Beliggenhed, i en Skov, hvor Vejen mellem Hinge og Grønbæk løber tæt forbi. Det er nyt, teglhængt og velbygget, som det kunde ventes af den ædle Hr. Fischer paa Allinggaard, der ellers har bygget saa meget net og godt paa sine Godser, som vel næppe nogen anden Jorddrot her i Landet. Tinghuset bestaar af 9 Fag godt

Egebindingsværk. I østre Ende har det en Stald, som kan rumme 6 til 8 Heste. Dernæst et Værelse med Bord og Bænke til Tjeneste for dem, der maatte have noget hemmeligt at afgøre. Saa en Stue med Køkken hos, som beboes af et Par skikkelige Haandværksfolk, hos hvilke hverken Brændevin eller andet af mig har kunnet mærkes at være tilfals. I vester Ende er Stuen, hvor Retten holdes, bestaaende af 3 Fag med Vinduer til tre Sider. Bag Døren er en liden Kakkellovn, opsat af Teglsten, som hidindtil har staaet dér til Sirat; thi skønt omgiven af Bøgeskov, har man intet Brænde haft til at opvarme den med. En meget betydelig Mangelpost, som der endelig maatte raades Bod paa, da Kulden under Rettens Pleje er saa meget mere utaaelig om Vinteren, fordi Gulvet er lagt af Teglsten. Midt i Skovens Overflødighed sidder man altsaa her og gobrer, ligervis som Synderen: Tantalus a labris i gamle Dage, der sad i Vand til begge Ører og ikke kunde faa en Draabe deraf. Indenfor nogle Skranker er Bænke til Stokkemændene. I det sydvestre Hjørne staar et Bord med to Bænke for Rettens Betjente og et Par Advokater.

Anm. Tantalus, en oldgræsk Sagnskikkelse, skal have været Konge i Lydien. Han stod højt hos Guderne og var deres betroede Ven. Men da han viste sig falsk og forraadte de ham betroede Hemmeligheder, blev han i Underverdenen sat i Vand lige til Halsen, medens et Træ med de skønneste Frugter hang over hans Hoved. Han led de frygteligste Kvaler af Sult og Tørst, men kunde aldrig naa hverken Vandet eller Frugterne.

Anm. Hvilken underlig Skæbne disse Tvillingherreders fælles Tinghus havde i Aaret 1790 lærer følgende:

»Promemoria.

Det kongelige danske Cancelli har under 17. April behaget saaledes at tilskrive mig: Da det saavel af Hr. Kammerherrens under 30. Oktbr. f. A. afgivne Er-

klæringer over tvende fra Herredsfogden og Herredsskriveren i Lysgaard-Hids Herreder indkomne Ansøgninger, som og af deres senere Promemoria af 23. f. M. erfares, at bemeldte Herreders Tinghus ved Hinge ej alene er beliggende paa et ubelejligt Sted, hvortil det skal være vanskeligt at fremkomme, mens at samme tillige er saa forfalden og slet indrettet, at den Reparation saavel som fornøden Tilbygning vil ungefær koste saa meget, som om Tinghuset blev forflyttet til et andet belejligere Sted i Herrederne, samt at de fleste af Proprietærene med dem er enige i, at det blev forflyttet fra Hinge til Højbjerg som det bekvemteste Sted. Saa skulde man herved tjenstlig have dennem tilmeldt, at Hitz og Lysgaard Herreders Tingsted kan efter Hr. Kammerherrens Forslag forflyttes til Højbjerg, og Herredstinget holdes udi den af Generaladjutant Poulsen dertil overladte Stue i bemeldte Højbjerg, indtil der i samme kunde faas en anstændig Tingstue enten til Leje eller til Eje, uden betydelig Bekostning for Herrederne, med videre. Men da man siden har erfaret, at den største Lodsejer i de under Herredstinget henhørende Sogne og en Del af disse Sognes Almue saavel som Herredsskriveren modsætter sig denne Forflyttelse, der paastaas at ville blive dem ufordelagtig, og Proprietær Fischer desuden, i Tilfælde af, at Tinghuset maa blive paa det gamle Sted, har tilbudt at ville forøge bemeldte Tinghuses Bygning samt reparere det nuværende og endda betale til gudelig Brug 200 Rigsdaler. Saa skulde man tjenstlig tilmelde Dem, at man, efter de saaledes oplyste Omstændigheder, finder det betænkeligt at forflytte Tinghuset derfra, hvor det mere end 100 Aar har været, og hvor det efter kongeligt Patent af 1688 er bestemt at bør ligge. Naar Proprietær Fischer altsaa paa sin Bekostning efter Tilbud istandsætter Tinghuset efter sit Forslag af 1. Juni sidstleden, bør det forblive, hvor det i saa lang Tid har staaet og efter Kortet upaatvivlelig ligger mere bekvemt, end hvor det skulde flyttes hen. Hvad endelig angaar det

øvrige af bemeldte Fischers Tilbud, da overlades det ham selv, om han vil give de anbudne 200 Rigsdaler til gudeligt Brug. Om dette sidste vilde De imidlertid behagelig indhente samme, paa det man derefter kan bestemme nyttigste Anvendelse, hvorom man ogsaa her ved tjenstligt vil udbede sig Hr. Kammerherrens Betænkning«.

»I Anledning heraf har jeg under 13. Juli communiceret (meddelt) Hr. Fischer denne Resolution, paa det han derefter kunde besørge et nyt Tinghus med de fornødne Bekvemmeligheder efter sit Tilbud paa egen Regning opført og forsvarlig bygget, saaledes som det ved Syn kan staa for Prøven. Og jeg skulde heller ikke undlade at bekendtgøre hermed Hr. Raadmand og Herredsfoged Tolstrup denne Resolution fornøden Afviidenhed, mens imidlertid forbliver Tinget i Højbjerg, indtil det nye Tinghus ved Hinge er færdigt, og de af Hr. Fischer anbudne 200 Rdlr. er betalt, og den videre fornødne Resolution fra det kongelige danske Cancelli er indhentet.

Randers, den 14. Septbr. 1790.

P e n t z.

Til Hr. Raadmand og Herredsfoged Tolstrup.

3. Tvende Gange er jeg i Aar — men heller aldrig tilforn — og det af ganske besynderlige (Aarsager kan jeg ikke skrive: thi der var ingen og næppe nok) Anledninger bleven stævnet og indtrukket i Procès, og to Gange mødte jeg selv for at forsvare mig. Af egen Erfaring kan jeg derfor desto vissere fortælle, hvorledes det gaar til. Ingen Uorden havde Sted eller blev tilladt. Skønt i et koldt Værelse og i kolde Vinterdage havde alle blottede Hoveder, og ingen fik Lov til enten at tale højt eller røge Tobak. Kun ønskede jeg, at saa hellig Forretning maatte, som en af vore filosofiske Jurister har foreslaaet, begyndes og højtideligholdes ved en af Dommeren selv fremsagt Bøn.

Ann. Afvigte Aar maatte ogsaa min Herredsbroder, Hr. Sveistrup i Levring, møde i Retten.

Ann. Tilforn har jeg fortalt Anledningen, man bejtede sig af, for at yppe disse Sager, — de er indtil Datum blevne, ikke farlige for mig, men mærkværdige i mange Henseender, og af saadanne Følger for mig, at jeg i min Biografi ikke har villet lade dem være ganske uvedrørte.

4. At ellers vor Lovgivning, saavel som alle menneskelige Indretninger, kan tage imod Forbedring, f. Eks. med Eders og Døds-Straffes Formindskelse, Rettergangs Forkortelse, Rabulisteriers (Lovtrækkeri) og Formaliteters Indskrækelse m. m. nægter vel ingen; men dette er hverken min Sag eller mit Fag.

Ann. Kina tilkommer nok Æren for først at have, om ej afskaffet, saa dog formindsket Dødsstraffe. Hin Stats Eksempel har Rusland fulgt, og gid de øvrige Stater snart vilde gøre ligesaa.

5. Politivæsenet iagttages her med den Aktivitet, som enhver venter det af en Mand, som vor Tolstrup er. Kun to af mange Eksempler vil jeg anføre som Bevis paa, for hvad jeg skriver: a) For et Aars Tid siden havde en Mand i Lysgaard Sogn modtaget en Tjenestdreng, som i Utide havde forladt sin Tjeneste i Nabsognet, Almind. Dette blev andraget for vor Politimester, som straks satte en Politi-Ret og dømte Manden i Lysgaard Sogn til at betale en vis Mulkt til Sognets fattige. b) I dette Foraar har bemeldte Herredsfoged ladet uddele til hver Gaardmand i begge Herreder — omtrent 800 tror jeg — en paa hans egen Bekostning trykt Politiplakat, som udgør et helt Ark og bestaar af 31 Artikler. Indledningen lyder saaledes: »Af indløbne Klager og Beretninger har jeg erfaret, at den om Politivæsenet under 25. Marts 1791 udgangne Forordning paa nogle Steder i Lysgaard-Hitz Herreder ikke nøjagtig efterleves af Husbønder og Tjenesttyende« osv.

Lægevæsenet.

1. Dermed er Forfatningen her, som andet Steds paa Landet, langt fra Købstæder, maadelig. Vor Stifts-

fysikus, som hver Præst i Stiftet giver 4 Mk. til om Aaret, bo'r i Aarhus, over 7 Mil herfra. Vor Distriktskirurg, som Almuen contribuere (bidrager til), bo'r i Viborg. Almuen er desuden indtagen imod og bange for de ordentlige Læger, som forhen er meldt. Kommer derhos i Betragtning den lange Tid, det medtager for at faa Nødhjælperen hentet, og tillige Befordringens Vanskelighed, saa vil man ikke undre sig over, at næppe i iblandt 100 syge søger Hjælp hos forordnede Læger, men derimod med den stærkeste Tillid bruger ethvert Kærlingraad, man kun paa anden og tredie Haand kan faa udspurgt. I begge Sogne har vi kun én, og det er en 68 Aar gammel Mand, som, med Briller og efter mange Forberedelser, kan aarelade, men ikke én, som kan forbinde et brækket eller af Led kommet Lem. I Demstrup er en Mand, som giver sig af med at kurere beskadigede Lemmer. Heksemester er han slet ikke. Dog har han været lykkelig med nogle. Meget dyrt lader han sig ikke betale. For Benbrud og anden udvortes Skade af Stød og Fald søges han ofte af Omegnens Almue.

2. Visse Sygdoms-Tilfælde paa Mennesker og Kvæg er Almuen meget tilbøjelig til at antage for Virkninger af Hekseri og Forgørelse. Man tror, at Hekse kan lægge noget ud, saa at den, der først kommer over det, faar en halstarrig Sygdom, som ikke lader sig læge uden af kloge Mænd og Kvinder. Disse vide at paatage sig en hemmelighedsfuld Tilforladeligheds Mine, hvorved de indtager den lettroende Almue, og denne véd ret god Besked om, hvor disse kloge Folk er at finde, endog paa mange Miles Frastand. Undertiden hænder det sig, at slig en Kæltring gør sine Ting saa slet, at Bedrageriet blottes, og dens hele Kredit falder. Saaledes er det gaaet med en vis Ca. . . . i denne Egn. Nogen Tid før hans Fald traf jeg ham hos en syg Mand i Lysgaard Sogn. Jeg læste for ham saa tilstrækkeligen, at baade han og andre dér i Sognet tabte Smagen. Siden har jeg mærket, at hans hele Hekseras er fløjten. En Kones

Ære i Vium Sogn, som var udraabt for Hekseri og fik Skyld næsten for alle Sygdomme og Uheld, der indtraf i hendes Nabolav, har jeg været saa lykkelig at redde.

3. Rosværdig er derfor en oplyst og ædel Mands Nidkærhed for denne som flere almennyttige Indretninger. Han bo'r i dette Tvillingherred. I ingen — aldeles ingen — Forbindelse staar jeg med Manden og kan desto friere her anføre, hvad jeg véd med Vished, at han for en 12 Aar siden bragte i Forslag. Her er det: »P. M. Da de Distriktskirurger, som af Hans Majestæt er beskikket for Landet i Aarhus Stift, er bleven anvist Bopæle i nærmeste Købstad ved eller i deres Distrikter, saa er det vel ligeledes at formode om den, som Hs. Majestæt maatte have Lysgaard og Hitz Herred tiltænkt, og til hvem vi nu paa 5te Aar har contribueret (bidraget). Viborg er da den nærmeste Købstad, som formodentlig og bliver hans Bopæl; men i dette Tilfælde er han os til liden eller ingen Nytte. I Viborg er Doktor eller Stifts-Fysikus, Regiments-Feltskær, 4 Kompagnikirurger, 1 Stadskirurg, og det kan næsten komme os ud paa ét, enten denne lægges til eller mangler. Han maatte bo i sit Distrikt, naar Almuen skulde have nogen Nytte af ham. En hastig Hjælper er i ét eller andet Tilfælde saa ofte fornøden, og mange sætter Livet til, som kunde være reddet, naar en fornuftig Læge eller Kirurg havde været ved Haanden eller i Nærværelsen. Det er desuden vanskeligt, ja næsten umuligt for den fattige Almue at faa saadan en Mand hentet 3, 4 a 5 Mil borte i et andet Stift og befordret tilbage igen, en Bekostning, som deres Formue ikke tillader, og naar han da endelig kommer til den syge om-sider, er det ofte for sildig og hans Nærværelse til ingen Nytte. En Sag af saadan Vigtighed og Nytte har jeg derfor tænkt at indstille til de Herrer Proprietærer og Naboer i Lysgaard og Hidz Herreder, om de ikke synes, at vi samtligen skulde blive enige om at indgaa med en Supplik (Ansøgning) til Hans Majestæt, at naar vor Distrikts-Kirurg bliver beskikket, det da maa blive

ham paalagt at bo i sit Distrikt og ikke i en Købstad som Viborg, udenfor Herrederne og Stiftet. Men førend vi kan indgaa med en saadan Forestilling og vente vort Ønske opfyldt, maatte man i Forvejen være betænkt paa at forsyne ham med fornøden og anstændig Bopæl. Det vilde jeg endvidere indstille til de Herre Naboers nærmere Overvejelse, hvad Sted de omtrent ansaa' for den belejligste i Herrederne eller Distriktet til Bopæl for ham, saavel som og paa hvad Maade man kunde forsyne ham med saadan Bopæl, enten ved at bygge ham en ny eller overlade ham en anden, som kunde være bekvem for ham. Nogen Jord eller Avling til saadan Bopæl vilde vel være nødvendig, at han i det mindste, om ikke mere, kunde holde en Hest, for at befordre sig selv i fornødent Tilfælde til syge, som ingen Befordring havde. De vil nu tage dette Forslag i nærmere Betragtning og derefter, herpaa tegnet, give mig deres Tanker tilkende. For min Part er jeg villig til at erlægge min Del til dette nyttige Værk i Proportion (Forhold) af mit ejende Hartkorn i Distriktet, og venter det samme af mine Naboer.

Allinggaard, den 16. Januar 1782.

J e a n A r n . F i s c h e r .

Dette Opmærksomhed fortjenende Forslag saa' jeg af alle de andre Herremænd paategnet til Enighed og Bifald. En af dem, Kammerraad Fischer til Vester Keilstrup, foreslog, at a) Ansøgning derom skulde underskrives af dem alle, b) Kirurg-Bopæl skulde være i Hinge eller Vinderslev, som midt i Herrederne, c) Godsejerne skulde besørge Bygningen opført og Bekostningen repareret (lignet) paa Hartkornet i begge Herreder m. m. Tingen syntes god og af alle ønsket; men hvad Gang, den tog, er mig ubekendt; thi at Forslaget skulde være bleven indsendt, have gaaet igennem det medicinske Fakultet og saa intet videre, som Rygtet gik, er vel næppe troligt. Saadan Indretning synes at være saa meget fornøden og ønskelig. Den blev vel heller ikke vanskelig at udføre. Men saa

maatte nok Haandlægen være i sin Bolig forsynet med og selv kunne tillave sine fleste Lægemidler. Saa gør jo den berømte Bradenfeldt paa Frijsenborg. Skulde dette ej komme i Stand, var det dog nærmere Overvejelse værd, om der ikke paa Sognenes Bekostning kunde anlægges et lille Hus-Apothek ved hvert Præstekald. Kunde det ikke derhos fordres af enhver, der tiltræder et gejstligt Embede paa Landet, at han maatte forstaa at aarelade og at forbinde et brækket Lem.

Bradenfeldt, hans Døbenavn er Johan Christian Bredefeldt, er født 1740 i Byen Lütjenborg, der ligger mellem Kieler Fjord og Lübeck Bugt. Han blev i Aaret 1770 antaget som Landkirurg paa Frijsenborg af den daværende Besidder, Grev Erhard Wedel Frijs; senere blev han af Staten ansat som Distriktskirurg. Han var ikke alene en dygtig Læge, men ogsaa en meget godgørende Mand. Han døde den 14. Marts 1804 og ligger begravet paa Hammel Kirkegaard. St. St. Blicher fortæller i sine Livserindringer, at Bredefeldt reddede hans Faders Liv; denne led nemlig i mange Aar af Brystkrampe. »Landsbydoktoren« i St. St. Blichers Novelle er J. C. Bredenfeldt. (Aarhus Stifts Aarbog 1918.)

Fødselshjælp.

1. Gjordemoderen betjener et af Statens vigtigste Embeder. Jo flere friske og stærke Mennesker en Stat ejer, desto friskere og stærkere er Staten selv. Hvor mange Hundrede baade Mødre og Fostre omkommer ikke hvert Aar ynkeligen, blot af Mangel paa nødtørf-tig Fødselshjælp. Mon det derfor ikke tilkommer enhver vel indrettet Regering — og priset være vor, som ogsaa virker saa kraftigt, som bekendt, for denne saa vigtige Sag — at tage sig deraf med fuld Alvorlighed. Menneskeslægtens Tarv udkræver det. Men hvor meget vi alligevel heri staar tilbage, det lader sig noget nær slutte af vore aarlige Dødningslister. Og hvo der kender lidt til Forfatningen dermed paa Landet i Almindelighed,

ja vel maa han drage dybe Suk over denne og vor Arts ublide Lod.

2. I hele Lysgaard Herred har vi 3 vel underviste Gjordemødre. Een uddannet i København og anskaffet af den patriotiske Hr. Fischer paa Allinggaard, som desuden har forsynet sit Gods med én i Hids Herred. Een er undervist af Dr. Mangor og én af Dr. Rogert. Men hvad er det blandt saa mange? Før min Embedstid var her ingen udlært Gjordemoder i eller ved disse Sogne. Man betjente sig af en gammel, uduelig Kone her i Vium. Min oplyste og retsindige Formand, Hr. N. J. Gundestrup, indsaa' Mangelen. Jeg véd, at Sagen laa ham paa Hjerte, og at han beflittede sig for at sé den afhjulpen; men Omstændighederne var ham ej saa føjelige, at det vilde lykkes. Vistnok er og de derved mødende Hindringer og Vanskeligheder større. Over tre — højst fire — velskikkede Koner er næppe at finde i disse Sogne. Og naar saa én beherskes af Ûlyst, en anden af Frygt, den tredie maa ikke for sin Mand, og naar man saa endelig kunde faa disse Hindringer hævede, men ingen Evnø haves til Bekostningen, og Godsejeren vil ej række Haand dertil m. m., saa er Egnen mer at ynke, end den selv forstaar. I saa Fald kommer Tyrkertroen vel tilpas. Dog, vor Trang blev nogenlunde afhjulpen. Vi fik 1788 en duelig Gjordemoder, lært af sal. Dr. Rogert i Viborg, som ovenmeldt. Hendes Navn er Elisabeth Jenslatter, Kjeld Jensen Skovfogeds Hustru, ved Aunsbjerg, $\frac{1}{4}$ Mil fra Vium. Hun er Eksempel for andre i Kyndighed, Udholdenhed o. m. og har endog dette forud for mange udlærte, at hun aarelader meget vel. Kun Skade, at hendes svækkede Helbred, store Børnesflok og flere Omstændigheder bevæger hende til at unddrage sig Bestillingen. Den gamle i Vium og to i Lysgaard praktiserer derfor nu igen. Som en Følge deraf er nu i en Tid af 5 Maaneder i det lille Lysgaard Sogn 5 Børn dødfødte og 2 døde straks efter Fødselen; men derimod har kun ét eneste i samme Tid været i Kirke. Hvor sørgeligt! Een

velskikket og vel undervist behøves i hvert af disse Sogne. To har jeg ogsaa udsæt dertil; men ingen af dem har Evne. Hvo véd, om ikke disse Linjer kunde komme den Menneskeven for Øje, der ædelmodig vilde oplade sin Haand for os. O, da var dette skrevet i en lykkelig Stund.

Anm. En Tanke falder mig derved ind. Vi har ikke saa faa bemidlede Privatister, endog dem, der ejer over en Tønde Guld, og tager dog glat væk paa deres Samvittighed mange hundrede Rigsdaler aarlig Pension af Statens Kasse; hvor ædelt, om de afstod disse og gjorde det frivilligen af sand Patriotisme for at fremme denne og flere Statsindretninger.

3. Til Gjordemodervæsenets Fremme i Almindelighed var det maaske ikke utjenligt, at Sagen blev ved vor Lovgivning ordnet og fastsat saaledes, a) at hvert Sogn skulde have sin Fødselshjælperke, med mindre to smaa Sogne laa samlede, saa de kunde have en fælles, der maatte bo omtrent i Midten; b) Hun maatte dertil beredes enten i København, eller af hvilken Stiftsfysikus man vilde, som skulde for sine Forelæsninger have 10 Rdlr. i det mindste for hver; disse maatte erlægges af Beboerne uden Undtagelse i det hele Sogn; c) Præsten skulde med én eller to Gjordemødres Raad dertil udsé en Kone eller Enke, og naar hun af Doktoren blev antaget, maatte ingen Vægring gælde; d) udlært skulde hun ved en Tale af Præsten indsættes i Kirken og anbefales Menigheden; e) 4 Mark kunde være Taksten for hver hjulpen Gaardmands- og 2 Mark for en Husmands-Kone. Herremænd, Præster og andre udenfor Bondestanden skulde give 2 Rigsdaler, enhver maatte det staa frit for at give mere; f) Gjordemoderen skulde meget agtes og æres for hendes Embedes Skyld og i alle Selskaber have Gang og Sæde med Præstekoner.

Fattigvæsenet.

1. Det er allerede i Kapitlet om Folkemængden bleven erindret, at disse Sogne til Januar 1794 havde

15 Almisselemmer, for 20 uformuende, som Godsejeren svarer Ekstraskat for. Forholdet af de yderlig trængende til det hele Mennesketal, 464, er altsaa her som 1 til 13. Og da de fattiges Antal i Stedet for at aftage kendelig vokser til — 9 Kandidater har allerede i dette Efteraar, da dette blev afgivet til Pressen, meldt sig som højlig trængende til Befrielse for Ekstraskats Svarelse —, saa kan det virkelige Forhold antages at være som 1 til 11, d. e. hvert ellefte Menneske er meget fattigt. Dette Forhold er dog ikke saa sørgeligt, som det er i København, hvor hvert syvende Menneske er Almisselem. Sandt nok, naar slig Forandring i Ekstraskats Størrelse træffer ind paa en følesløs, rig og paa-trængende Herremands Gods, maa Præsten ofte berede sig paa Proces, Had og Forfølgelse. Et Par Præster her i Herredet har for nogle Aar siden haft følelige Prøver deraf. Og endnu er det i frisk Minde, hvorledes det i samme Anledning gik min Slægtning, Hr. Didrik N. Blicher i Gunslev paa Falster, og det kun for én eneste fattig. Men der er nu intet andet for. Lad os ærligen følge vore Overbevisning og vore Embeds-pligter og vel beklage de fattige, men mere dem, der hader baade de fattige og os.

Didrik Nicolaj Blicher, der blev Præst i Gunslev 1781 og senere Provst, var en meget energisk og praktisk Mand. Hans Datter, Elisabeth Christine Margrete (Lise Blicher) blev N. F. S. Grundtvigs første Hustru.

Ann. 1. Tak og Pris fortjener vor faderlige, vise og aarvaagne Regering, der tager sig saa alvorlig af dette Menneskehedens saare vigtige Anliggende. Hæder og Held vorde dernæst eder, I ædle Mænd med de lyse Hoveder, der i vore Dage har peget paa de publike (offentlige) Midlers og Stiftelsers bedre Anvendelse til flere fattiges Underholdning.

Ann. 2. Et usædvanligt Tilfælde har vi paa denne Tid her i Vium, som hos Tænkeren kan foranledige

mangehaande Betragtninger. Begivenheden fatter man bedst af følgende:

Ærbødigst P. M.

Den 80 Aar gamle og sengeliggende Karen Rytters i Vium, som under N. 6 nyder Sogne-Almisse af Vium Sogn og henhører som hele Vium By til Aunsbjerg Gods, er for nogen Tid siden, i ganske beklagelig Tilstand, uden Helbred, uden Klæder og meget nødlidende, bleven husvild, saa ingen vil tilstaa hende saa meget Rum i en Stue, som hun kan ligge paa, vel tildeels fordi man frygter for medfølgende Byrder og Besværligheder, men især fordi man ansér Manden, J Th, som hendes nærmeste Forvante, skyldig til at beholde hende, medens han kunde have Tjeneste af hende i Huset. I den ynkværdige Tilstand har man baaret hende paa Skuldrene fra Sted til Sted. Nu ligger hun jammerlig paa noget gammelt, fugtigt Halm i en aaben Faaresti, og end ikke dér maa hun forblive. I 4 Uger har jeg formaaet vedkommende til at opsætte hendes Udbærelse for at vinde Tid til at tinge hende et Sted ind, hvorfor jeg selv har tilbudt Betaling af min fattige Evne; men ogsaa dette har været frugtesløst. Paa den arme Karen Rytters Vegne tyer jeg altsaa til Deres Højvelbaarenhed, som Stedets Amtmand, med underdanigst Anmodning om, at der maa føjes hastig Anstalt til Husly for hende, paa det hun ej i Mangel deraf skal omkomme under Himmel.

Vium Præstegaard, 14. Juni 1794.

N. Blicher.

Til S. T. Hr. Kammerherre, Stiftsbefalingsmand Niels Sehestedt i Viborg.

Derpaa skrev Amtmanden straks til Godsejeren, Hr. A som bo'r i R 6 Mil herfra, men uden Virkning. Ligeledes blev der givet Ordre til at undersøge Forholdet med J T, hvoraf der heller intet kom ud. — Den daværende Ejer af Auns-

bjerg var Hans Ammitzbøl, der selv boede i Randers, men holdt en Foged paa Gaarden.

Underdanigst P. M.

Den ynkværdige, syge og husvilde Karen Rytters i V . . . under A Gods, om hvem jeg til Deres Velbaarenhed indgav Forestilling under 14. Juni sidst, med Anmodning om, at der maatte føjes Anstalt for, at hun med det første kunde faa sikkert Husrum, ligger endnu paa samme Sted som den Gang, og saa meget ynkværdigere, som hendes Svaghed tager til, og vedkommende idelig truer hende og mig med at bære hende udenfor. At Deres Højvelbaarenhed har vist al mulig Aarvaagenhed for denne Sag, derom kan ikke være mindste Tvivl; men desværre, det samme kan ikke siges om Godsejeren, som jeg har Formodning om maa være tillagt Ordre om at skaffe hende Husværelse; thi alt, hvad derved er gjort, viser følgende Genpart af en Seddel, som Fogden M nylig har sendt til Sognefogeden, hvorefter denne intet har kunnet udrette: Sognefoged Niels i V . . . bærer Omsorg for, at den gamle og svage Karen Rytters kan nyde Husværelse hos en af Beboerne i Sognet, eller og at hun efter rigtig Omgang fra Mand til Mand i Sognet bliver huset og plejet hos enhver i 8 Dage i Omgangen, og vil man paatvivle, at jo Sognefogden paa den Maade eller og efter nærmere Overlæg med Bymændene jo sørger for, at denne hjælpeløse, gamle Kone bliver hjulpen til Fornødenhed, som en Pligt, der paa hviler Sognet. Efter to Dages Forløb har Sognefogden at indberette mig, hvad Foranstaltninger for denne fattige bliver føjet, for at indberette saadant paa sit behørig Sted.

A . . . d, den 10. Juli 1794.

P. M.

Det falder let i Øjnene, med hvilken Lunkenhed den r . . Godsejer tager sig af denne hans egen fattiges Sag, idet han med Ligegyldighed overlader det til sin ligegyldige Foged. Det er ligesaa øjensynligt, hvorledes én for begge og begge for én søger at unddrage sig for det, der er en retskaffen Godsejers helligste

Pligt. at bære Omsorg for Sognets fattige og kaste det paa Sognefogden, hvis Sag det saa egentlig er, og som har mange virkelige Embedspligter at efterkomme. Jeg søger derfor til Deres Højvelbaarenhed med Annodning om, at der maa føjes hastigste og virksomste Anstalt til bemeldte fattige.

Vium Præstegaard, den 13. Juli 1794.

N. Blicher.

Til S. T. Hr. Kammerherre, Stiftsbefalingsmand Niels de Sehestedt, Viborg.

Paa dette fulgte, at Fogden P. M. betingede Husrum for hende i 4 Uger for 4 Mark. Men saa snart disse 4 Uger løb, var det lige nær. Een Gang tilskrev jeg Godsejeren — vist ikke et uhøfligt Ord — i samme Anledning, men fik, som jeg formodede, intet Svar. Hvad var nu at gøre. Tilfældet var af den Beskaffenhed, at her behøvedes ikke lang Skriveri og Rejser, med hvilke Karen Rytters slet ikke var tjent, men rask Adfærd, hastig Redning. 2 Rigsd. fik jeg af Herredskassen til hende. Mere formaaede den ikike; men disse 2 Rdlr. var ikke klækkelige uden til en 14 Dages Husrum, Tilsyn og Pleje. Selv havde jeg forsøgt at tinge hende ind hos adskillige. Ingen vilde bekvemme sig dertil. Jeg overtalte da Manden, i hvis Faaresti hun havde ligget, til at lade hende nyde Værelse med mere for det første, da jeg vilde være ham ansvarlig for det nøjeste, han vilde lade sig betinge. Dette indmeldte jeg straks til Amtmanden. Saaledes stod Sagen, da dette blev afgivet til Pressen . . . Under dette Skriveri døde hun den 5. November.

2. Her er Forfatningen denne: Efter min Protokol over Almisse-Sager er de, som nyder Sognealmisse i Vium Sogn 9 og i Lysgaard Sogn 6, tilsammen 15. Hver Gaardbeboer giver $\frac{1}{2}$ Skp. Rug og i Vium Sogn endnu $\frac{1}{2}$ Skp. Byg. En Husmand giver 4 til 6 Skill. Den hele Sognealmisse i Vium Sogn er 14 Skp. Rug, 14 Skp. Byg og 4 Rdl. 4 Skill. — Dette deles saaledes,

at til Nytaar, som Forfaldstiden, da Trangen er størst, fik:

Nr.	1	3	Skp. Rug,	3	Skp. Byg,	1	Rdl.	10	Skill.
"	2 og 3	2	—	2	—	"	—	6	—
"	4	2	—	2	—	1	—	"	—
"	5	2	—	2	—	"	—	56	—
"	6	1	—	1	—	"	—	80	—
"	7	2 $\frac{1}{2}$	—	2 $\frac{1}{2}$	—	"	—	"	—
"	8	1 $\frac{1}{2}$	—	1 $\frac{1}{2}$	—	"	—	20	—
"	9	"	—	"	—	"	—	24	—
		14	Skp. Rug,	14	Skp. Byg,	4	Rdl.	4	Skill.

Sogne-Almissen i Lysgaard Sogn beløber sig til 19 Skp. Rug, $\frac{1}{2}$ Skp. Byg og 20 Skill., der uddeles saaledes:

Nr.	1	fik	5	Skp. Rug,	"	Skp. Byg,	20	Skill.
"	2 og 3	"	5	—	$\frac{1}{2}$	—	—	—
"	4 og 5	"	6	—	"	—	—	—
"	6	"	3	—	"	—	—	—

Nr. 2 og 3 i Viium er Mand og Kone, 2 og 3 i Lysgaard Sogn, Moder og en vanvittig Søn, 4 og 5 ligeledes Mand og Kone. I Lysgaard Sogn giver de største Gaardbeboere 1 Skp. Rug. Mere end anført formaar Sognene ej at give; men dette er ikke mere tilstrækkeligt til de fattiges Underholdning. Det lidet, som ved en Mulkt, en Handel eller af Herredskassen kan komme til, er ogsaa ubetydeligt. Derfor nødes de fattige til, naar de kan, og Vejret tillader det, at gaa om i Sognene — vel og udenfor dem — paa Betleri.

3. For 9 Aar siden havde jeg gjort den Aftale med mine Sognefolk, at vore egne fattige ej maatte komme udenfor, imod at ingen udensogns Betlere modtoges hos os. Samme Anstalt havde, efter Aftale, min Broder, Did. Chr. Blicher, da Præst i Rødding ved Viborg, føjet sine Sogne. Vi bestemte Dagen, da Indretningen skulde begynde, og bekendtgjorde det paa én Gang i den Viiborg-Samler. Prøven gjorde og sin gode Virkning. Efter faa Aars Forløb kom vel nogle fremmede Betlere igen: men ingen Sinde fra den Tid har der

sværmet saa mange Omløbere som forhen. Der er ellers i de sidste Tider skrevet og foreslaet saa meget gammelt og nyt, brugeligt og ubrugeligt til Betleriets Afskaffelse og Fattigvæsenets bedre Indretning, at min ringe Skærv vilde blive for ubetydelig til at komme i Betragtning. Derfor beholder jeg den og in petto.

JANUAR MAANED,
BESKREVET I EN EVIGVARENDE
KALENDER AF JENS LAURITZSØN
I KIØBENHAVN ANNO 1648.

JANUARIUS.

Johannes Scarobusto de Anni ratione siger: Januarius dicitur a janna, paa Dansk en Dør; thi ligesom at man gaar igennem en Dør ind udi et Hus, saa udi lige Maade komme vi med denne Maanedes Begyndelse ind udi alle de andre i Aaret. Men andre holder det for gemenligt, at denne Maaned har sit Navn i det latinske Sprog af den bekendte hedenske Afgud Janus, som Macrobius lærer. Denne Janus haver man udi for- dum Tid den første Ting tilskrevet, og derved over han- nem Aarsens første Begyndelse tillagt af den Aarsag, at han havde paa et Hoved tvende Ansigter, som de he- denske Skribenter hannem afmaler og beskriver, med hvilke han haver set baade bag sig til det fremfarne og forbigaaende Aar, og med det andet til det indkom- mende, nye Aar, og udi saa Maade mente de udi deres store Blindhed og Vildfarelse hannem at være Himme- lens og Jordens Beskærmer, som Poeten Ovidius om ham foregiver.

Denne Janus skrives og om, at han haver været en Konning udi Italien, og af det hebraiske Ord kaldet Jain, og de Gamle af Vinen haver agtet hannem for at være Noam, som baade saa' den første Verden før

Syndfloden og den anden efter, hvilken og var den første, som plantede en Vingaard. Dernæst skriver og Macrobius, at de haver hannem med fire Ansigter afmalet. Er derfor sket, at han alle fire Verdens-Parter ligesom udi ét Øjeblik med sin Majestætiske og Herligheds Syn begribe og oversé kunde.

Foruden alt dette, saavel som og andet mere om hannem, hvilket ikke altsammen her kan indføres. Da eftersom Hovedet paa hannem haver været underligt og fixerligt, saa haver han ogsaa haft sælsomme og underlige Lemmer; thi de haver hannem paa begge Hænderne med tre hundred og fem og tredsindstve Fingre afmalet, der ved at betegne Dagene udi Aaret, som Plinius og Macrobius skriver.

Sundheden udi denne Maaned vel at forestaa.

Udi denne Maaned er det raadeligt at drikke fastende en god og uforfalsket Vin eller Claret, hvo den formaa kan, og ingenlunde forsømme at bruge en saadan Medicin og Urter, som Naturen styrke kan, saasom Ingefær, Nelliker, Peber, Isop, Salvie, Fennikel og Annis. Det er godt sin Leber-Ader paa den venstre Arm at lade springe (aarelade); thi nu formerer sig udi Mennesket Pituita, den vedhængende, seje og slimagtige Vædske.

Om de Hellig tre Konger.

Den sjette Dag udi denne Maaned helligholder og begaa vi Christi Aabenbarelses Dag, hvorledes Guds Søn besynderlig af de vise Hedninger i Østerlandene langt fra, over 230 Mile fra Susa i Persien, som ligger fra Jerusalem mod Østen, efter sin hellige Fødsel, blev besøgt, og det ved den skønne, nye, underlige Stjerne, som sig dennem til Syne lod, ved hvilken Aabenbarelse de til hans Riges Herlighed blev kaldet. — Disse vise Hedninger af Østerlandene, skriver Petrus de Natalibus om at have været tre, som han enhver ved sit

Navn nævner. Den første kalder han Caspar, som skulde have været en Mand paa 60 Aar. Den anden kalder han Baltazar, som skulde være til Alders 40 Aar. Den tredie nævner han Melchior, og hannem tillæger han 20 Aars Alder. Men alt saadant beviser han ikke af nogen sandfærdig Historie, hvilket dog ikke er magtpaaliggende; thi ellers havde vel den Hellig-Aand os det i Skriften foreholdt. Disse Mænd haver ikke været Konger, som mange mener. Havde det været Konger, da havde Evangelisten, den nyfødte Konge til Ære, givet os det tilkendte; men det haver været Magi, vise Folk.

Om Solens Indgang i Vandmandens Tegn.

Den 10. Januari gaar Solen i Vandmandens Tegn, hvilket er det ellefte Tegn paa Himmelen, og er dog ikke, som mange vel mener, en stor Mand, som Vand fra sig giver, men er Stjerner, som staar tilsammen, hvilket de lærde og højtopleyste haver udi en Mands Lignelse, ligesom han Vandet af et stort Bækken udslaar, afbildet. Denne Lignelse haver 45 Stjerner. Dette Vandmandens Tegn er af Naturen et varmt og fugtigt Tegn.

Om Ulvene i denne Maaned.

Om Juletider og udi Glug-Maaned, da rendse Ulvene med hverandre, og da paa 12 Dages Tid er de saa glubske og forvirrede, at de ikke ræddes eller sky Mennesker. Undertiden løber Hannen og Tispen eller Hunnen med Hunde. Deres Øjne skinne og glindre om Natten; derfor er de allermest om Rov og Føde om Natten. Hornede Dyr gribe de an oven til, og udi stor Hunger æde og fortære de Jord. Deres Tænder holder mange meget af, de rige lader dem med Guld og Sølv beslaa og hænger dem hos deres unge, spæde Børn, formener udi saa Maade det at være dennem en Behjælpning og Raad, snart til lettelig uden Smerter og stor Pine at faa Tænder.

Om Jagt og Fiskeri.

Den bekvemmeligste Tid at jage udi er, naar Maanen gennemrander Væderen, Løven og Skyttens Tegn. Og Fiskeri skal anfanges, naar Maanen vokser og tiltager udi Krabbens Tegn.

Om Høns.

En god Husholderske kan udi denne Maaned og efterfølgende give sine Høns ristet eller stegt Brød, Havre eller Ærter, saa gør de des snarere. Hermed skal dog holdes god Maade, paa det de ikke skulle blive for fede; thi da gør de ikke, og det fornemmer man, om de begynder at gale, da er de for fede. Og naar en Høne er over to Aar, da er hun ikke god Æggehøne, siger Colerus; men til at udligge er hun meget mere tjenlig og nyttig. Hampefrø er og Høns nyttig og tjenligt.

Den 20. Januari træder Saften af Roden og op udi Træet.

Om Sct. Pøvels Dag.

Om denne Dags Vejrlig har de gamle Fædre kortelig forfattet og forklaret: Om Vejret er skønt og klart, da skal et godt Aar være at forhaabe. Giver denne Dag stærk Vind og Blæst, da skal man høre Rygte om Krig. Om man fornemmer mørkt Vejrlig og Taage, da vil Sygdom og Død paafølge. Kommer den Dag Sne eller Regn, da frygtes der for Dyrtid. — Saadanne Prognostica kan undertiden være vise og kan vel undertiden slaa fejl: thi Gud Allermægtigste haver alting udi sin Haand, og dermed moderer, ender og vender, eftersom det hannem behager. Er vi fromme og gode, da giver han os sin Velsignelse; men beteer vi os anderledes, da overkommer os de Plager, som Israels Børn blev truede og straffede med.

En Generalundervisning, som altid er værd at agte, om Urter, Blomster, Frø og Rødder at samle.

Eftersom mange haver Lyst til at ville om Aaret

samle sig adskillige Urter, Blomster, Frø og Rødder, adskilligt Vand deraf at brænde eller og til Lægedom at bruge dennem, da er det fornøden, at man det med stor Forsigtighed anfanger og begynder, og dem udi bekvemmelig Tid indsamler, naar enhver Slags er udi sin bedste og bekvemmeligste Tid med Kræfter, Dyd og Virkning, ellers er deres Kræfter og Dyder ikke at berømme. Thi en Part Urters Tid er bedst om Korsmisse-Tid, en Part udi Hundedagene, en Part imellem begge vor Frue Dage. Theophrastus siger, at naar man saadant vil indsamle, skal det ske fra den 20. Dag udi Maaneden indtil den 30. En Part lærde vil, at det, som udi de første 7 Dage udi Maaneden indsamlet bliver, skulde være unge Børn til Lægedom tjenlig og bekvemmelig. Udi de andre 7 Dage i Maaneden skulde det bekvemme noget ældre Personer. Udi de tredie 7 Dage skulde det Mænd og Kvinders Personer tjene og bekvemme, og udi de sidste 7 Dage i Maaneden skulde de tjene og bekvemme de gamle. Men dette er og her hos os at agte, at alle Urter, Frø, Blomster og Rødder skulle samles, afplukkes og optages om Morgenens før Solens Opgang, og naar godt Vejrlig er at fornemme. Og berømmes de Urter for de allerbedste, som vokser paa høje Bjerge, som Vejret gennemblæser, dog foragtes eller og ikke bortkastes de, hvilke som vokse udi side, sumpige og uskattige Steder, fordi de er meget sødere og lifligere til at bruge.

Naar Vandet er brændt, da skal man lade det udi et Glas, saa at der fattes en Trediedel udi Glasset, og det saa vel tilstoppe og siden sætte det paa noget Sand imod Solen udi 15 eller 16 Dage, naar Solen brænder hedest, da purgeres og renses Vandet af Solen og af den Varme, som kommer af Sandet, fra al den Vandsmag og anden Brøst, som det haver hos sig af ond Fugtighed eller andet. Siden maa man sie det udi et andet Glas, teppe det vel til og om Vinteren bevare det paa det Sted, som det ikke fryser og kan fordærves; thi sætter man det udi en varm Stue, da bliver Vandet rødt,

ilde smagende og forkastes, saa at det derefter ikke kan være syge Mennesker nyttigt. Om Sommeren skal man bevare og sætte det paa et maadeligt koldt Sted, naar det tilforn er vel purgeret og rensat af Solen, som tilforn sagt er. Men efterdi det er nu i Januari, udi hvilken Maaned her udi disse Lande intet saadant kan foretages eller beskaffes med, vil jeg intet mere derom paa dette Sted skrive.

Om Vejrliget alle Aar at kende.

Hvorledes man kan sé, lære, kende og mærke af de Ting daglig for Øjen stilles, det tilkommende Vejrlig og det altid udi Hukommelsen at beholde.

Om det begynder at fryse, efter at Norden- eller Østen-Vejr længe haver standet, eller der følger smaa Sne eller Hagl efter samme Vejr, da vil Frost gerne blive langvarig.

Om Solen haver én eller to brunsorte eller blyfarvede Cirkler omkring sig, da giver hun dermed tilkende et Vinters Vejrlig med Kulde, Sne og Blæst.

Naar det sneer, er da Sneen subtilig og smaa, da er der stor Kuld og Frost forhaanden, som længe vil vare, synderlig om samme Sne begynder med Frosten.

Den smaa hvide Hagel, som falder udi Frostens Begyndelse, den bemærker Kuldens Forøgelse.

Naar man sér Ilden om Vinteren at skinne rødere og varmere, end hendes rette Natur og Vane tilsiger, dertil med Glødekul, naar de er overmaade ildrøde og blanke, da betyder det en stor Kulde og Frost at være forhaanden og vældigt at ville tiltage.

Lægges Vinteren med Sne og Rimfrost, da bliver han ved og langvarig.

Sér man hos Solen ligesom der var flere Sole paa Himlen, da betyder det Blæst og Sne. Staar der brune Skyer til hvid Farve genedigt to eller tre Dages Tid ud med Jorden om Vinteren med Norden-Vejr, da giver de Kulde og Sne; og udi Foraaret og Høsten udi

Sneens Sted foraarsager de Rimfrost, besynderlig om Vinden blæser og da af Norden.

Om Rimfrost om Vinteren opfar udi Luften, da vil han gerne ud igen til Sne nedfalde forandret.

Naar den blege, tykke, lange, firkantede Hagel kommer meget mangfoldig om Vinteren, da betyder det Luftens Formildelse.

Den store, brede Sne, faldendes dampig som Flokke eller Uld udi tempereret Kulde, da formilder det sig til Tøe Vejrlig:

Om den Regn, som falder udi Frost, fryser straks til Is, naar den er paa Træer eller Jorden nedkommen, da er der Tøe udi Luften begyndt, som vil sig straks lade sé, fornemme og give tilkende.

Er Solen adskillig farvet og spreder sine Straaler af en Sky, som synes lige som den var purpurfarvet, enten ud eller ind imod sig selv, da haver hun visselig Storm med at fare.

Sér man en hvid Ring omkring Solen, naar hun vil gaa ned om Aftenen, da vil hun give Storm fra den Side, af hvilken hun først brydes. Om der sés en Sol-Ulv ved den ene Side hos Solen, og hun strækker sine rødagtige Straaler langt ud, da vil der komme stor Storm fra det Hjørne, imod hvilken samme Sol-Ulv staar fra Solen.

Naar Solen op- eller nedgaar, om der da sés én eller flere røde Skyer hos hende, da bemærker det Blæst og Vejret at komme fra den Side, ved hvilken Skyerne monne staa.

FRA SAMFUNDETS VIRKSOMHED

Historisk Samfund for Lysgaard, Hids m. fl. Herreder afholdt Fredag den 26. Marts 1920 Aarsmøde i Kjellerup. Formanden holdt et Foredrag om den kielske Professor Chr. Flor og hans Kamp for Danskheden i Sønderjylland. Efter Foredraget blev der holdt Generalforsamling. Af Beretningen fremgik det, at Aarbo-gen var bleven større end de første Aars, Medlemstallet var steget fra 300 til 343, og til Blichers Mindesten i Thorning var skænket 50 Kr. Regnskabet, der balancerede med Kr. 1761,57 og viste en Kassebeholdning paa Kr. 101,37, blev godkendt. Regnskabsaaret skal fremtidig gaa fra April til April. Det vedtoges at købe et Oplag af Blichers Afskedsprædiken og udsende den som Bilag med næste Aarvog. Til Bestyrelsen genvalgte Lærer Jacobsen, Pastor Kæstel, Arkitekt Nielsen og Proprietær Røhr-Lauritzen. Revisorerne, S. Ravnholt og Redaktør Jensen, blev genvalgt. Det blev overladt til Bestyrelsen at arrangere en Sommerfest ved Mindestenen paa Graagaards Mark.

Bestyrelsen holdt Møde Fredag den 23. Juli. Der forhandlede om Aarbogen og det omtalte Sommermøde. Til Formand genvalgte Lærer Jacobsen og til Kasserer Arkitekt Nielsen.

Søndag den 22. August holdt Historisk Samfund for Lysgaard, Hids m. fl. Herreder et godt besøgt Møde ved Grathestenen; men paa Grund af ugunstigt Vejr maatte Mødet holdes i Graagaardens Lade. Formanden bød Velkommen og udtalte, at Historisk Samfund holdt sit første Møde dér, fordi Stedet historisk set var et af Landets mest bekendte Steder.

Først talte Pastor Kæstel om Tiden, der ligger forud for 1157. Mindestenen her uden for Gaarden er sat paa det Sted, hvor Svend Grathe blev begravet. Den Tid mindes som Slutning paa den mest ulykkelige og skæbnesvangre Tid i Danmark, men indleder tillige et lykkeligt Afsnit i vort Folks Historie. Der var Stridigheder om, hvem der skulde være Landets Konge, og der blev kæmpet udadtil mod Landets Fjender, Venderne. Saxo er tilbøjelig til at afmale den Tid med meget mørke Farver, for at Valdemarstiden kan staa med saa meget større Glans. Men i denne blev Spiren til den herlige Valdemars Tid lagt. Kirken og Kronen gik sammen. En Mængde Kirker og Klostre blev bygget i første Halvdel af det 12. Aarhundrede. Det blev til Gavn for Danmark, at Valdemar valgte at gaa sammen med Kirken.

Derpaa talte Lærer Johs. Nielsen, Idomlund, om Valdemarstiden. Danmark blev stort baade udadtil og indadtil. Danskerne sejrede over Venderne i disse Aar. Den Tid kan ogsaa kaldes Riddertiden og Folkevisernes Tid. Valdemarstiden er Danmarks Stortid. 1219 er Danmark paa sin Bølgetop. Det er Valdemars og Absalons Fortjeneste, at Danmark fik en saadan Stortid.

Til Slutning talte Provst Larsen om Svends Begravelse og Grathe Kapel. 1623 træffer vi Kapellet omtalt i en Indberetning fra Sognepræst Anders Pallesen til Ole Worm. Der fortælles, at Kong Svend, knap efter at være bleven dræbt af en Bonde i Graamose, blev begravet, hvor Mindestenen staar, og at der i Nærheden har staaet et lille Kapel, der har samlet Folk til Andagt.

Formanden takkede Talere og Tilhørere og anmodede Folk om at slutte sig til Historisk Samfund.

NYE MEDLEMMER:

A. Hansen, Postassistent	Kjellerup..
A. Stenholt, Gaardejer	—
Jensen, Lærer	—
Kr. Danielsen, Boelsmand, Fuglemose	—
Carl Frederiksen, Gaardejer, Vinderslev	—
Niels P. Nielsen, Gaardejer, Vinderslev	—
Ole Nielsen, Teglblænder, Haurbak	—
J. C. Lauritzen, Lærer, Vinderslev	—
Th. Jensen, Møller, Humle Mølle	—
J. Sørensen Bach, Gaardejer, Serup	Silkeborg..
Johs. Rasmussen, Gaardejer, Serup	—
Niels Poulsen, Gaardejer, Serup	—
Niels Bach, Gaardejer, Serup	—
Serup Sogns Bogsamling, Serup	—
Søren Sørensen, Gaardejer, Resdal	—
A. Madsen, Boelmand, Resdal	—
Andreas Davidsen, Gaardejer, Kragelund, Engesvang.	—
Peter Holm, Boelsmand, Kragelund,	—
Fr. Bräuner, Gaardejer, Frederiksdal	—
Michael Franck, Gaardejer, Stenholt,	—
Niels Mathiasen, Gaardejer, Kragelund	—
Søren Holdgaard, Skovbruger	—
Henriette Bang Mortensen, Frk.	Ans.
Niels J. Sørensen, Murer, Illerhede	—
N. P. Klostergaard, Iller	—
S. D. Kristensen, Sogneraadformd., Dalsgaard	—
A. P. Andersen, Gaardejer, Dejbjerggaard	—
J. P. Magnussen, Landpost, Borup	Grauballe..
N. Andersen, Kommiss	—
Jakob Bach, Møller	—

Jens Skov, Partikulier, Ebstrup	Silkeborg.
Enggaard, Lærer, Hinge	Kjellerup.
J. Stenholt, Lærer, Frausing	—
Kirsten Andersen, Frue, Lemming	Silkeborg.
H. P. Christensen, Gaardejer, Lemming	—
Th. Petersen, Sognefoged, Balle	—
Th. Jørgensen, Gaardejer, Mosegaard	—
S. Sørensen, Gaardejer, Katballe	Skjelhøje.
Chr. Bertelsen, Skrædermester, Thorning	Kjellerup.
Niels Graa, Gaardejer, Graaskov	—
Rasmus Holm, Gaardejer, Oustrup	—
Søren Jensen, Boelsmand, Bøgedal	—
Henry Jensen, Gaardejer, Graaskov	—
J. Kr. Jensen, Boelsmand, Graaskov	—
H. Ville-france, Sten- og Billedhugger	Viborg.
Axel Kristiansen, Landinspektør	Silkeborg.
Kr. Petersen, Ungkarl, Rogenstrup	Viborg.
Carl Sørensen, Købmand	Silkeborg.
S. Østergaard, Mejerist	Ladelund.
Nørskov-Lauritzen, Lærer	Hjerm.
Statens Lærer-Højskole	København.
Nationalmusæets 2. Afdeling	København K.
A. M. Andersen, Malermester	Ans.
W. J. Appelt, Læge	—
Kr. Hartvig, Gaardejer	Tange.
P. Hartvigsen, Gaardejer	Ans.
Kr. Liisberg, Karetmager	—
N. C. Villumsen, Snekermester	—
J. P. Greve, Boelsmand	—
P. Dahl Nielsen, Murer	—
A. Erhardtzen, Smedemester	—
A. Andersen, Gaardejer	Grauballe.

Indholdsfortegnelse:

Træk af Thorning Sogns Historie: **S. Ravnholt.**

Fra Lysgaard og Hids Herreder: **J. S. Møller.**

Af Blichers Topografi: **J. Jacobsen.**

Januar Maaned, beskrevet 1848: **Jens Lauritzsøn.**

Samfundets Virksomhed.

Navnefortegnelse.

Indhold.